

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

DÜNYA KAPİTALİZMİ NEREYE?

Bir 'dünya sistemi' olarak emperyalizme yaklaşım için notlar
METİN ÇULHAOĞLU

Kapitalizmin sınırları üzerine...
HALUK YURTSEVER

Bunalımlı dönemde iktisat ve siyaset
ERKİN ÖZALP

RÖPORTAJ
Korkut Boratav'la dünyamızın durumu ve solun görevleri üzerine

100. YILINDA EKİM DEVRİMİ
Sovyet deneyiminden siyaset dersleri
METİN ÇULHAOĞLU

Gezi'deki hayalet: Orta sınıf
CAN SOYER

Toplum yararına mimarlık ve mühendislik
ESRA SERT

OKUMA NOTLARI
Marksist Dünya Tarihi
UFUK AKKUŞ

BELGE
TKP MK Tezleri
(Haziran 2017)

7

YAZ 2017

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

▪ Sayı: 7

KOMÜNİST Üç Aylık Teorik Dergi

BÜTÜN ÖLKELERİN İŞÇİLERİNE BİRLİKTE

YAZ - 2017

NHR Kültür-Sanat ve Turizm Limited Şirketi adına İmtiyaz Sahibi: Volkan Çetin

Sorumlu Müdür: Emre Deveci

Yayın türü: Yaygın-süreli yayın

Genel Yayın Yönetmeni: Erkin Özalp

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Yener Yentek

Adres: Maltepe Yılı Mahallesi Karaağaç Sokak No:14 Maltepe / İstanbul

Baskı: **Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.**

Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. No: 9/Z Beylikdüzü/İstanbul

Tel: (0212) 875 48 86-87 - (0212) 612 3185

Sertifika No: 34011

KOMÜNİST Sayı: 7

İÇİNDEKİLER

Sunuş 5

DÜNYA KAPİTALİZMİ NEREYE?

Bir 'dünya sistemi' olarak emperyalizme yaklaşım için notlar 7
METİN ÇULHAOĞLU

Kapitalizmin sınırları üzerine... 19
HALUK YURTSEVER

Bunalımlı dönemde iktisat ve siyaset 27
ERKİN ÖZALP

röportaj
Korkut Boratav'la dünyamızın durumu ve solun görevleri üzerine 41

100. YILINDA EKİM DEVRİMİ
Sovyet deneyiminden siyaset dersleri 55
METİN ÇULHAOĞLU

Gezi'deki hayalet: Orta sınıf 63
CAN SOYER

Toplum yararına mimarlık ve mühendislik 81
ESRA SERT

okumanotları
Marksist Dünya Tarihi 89
UFUK AKKUŞ

belge
TKP MK Tezleri (Haziran 2017) 97

SUNUŞ

Komünist'in Yaz 2017 tarihli 7. sayısıyla karşınızdayız.

Dünya kapitalist sistemi (ve onun sınırları) üzerinde durduğumuz dosyamızda kapsamlı bir röportaja da yer veriyoruz. Cevapları için Korkut Boratav'a teşekkür ediyoruz.

Önceki sayımızda duyurduğumuz gibi, "100. yılında Ekim Devrimi" konulu yazılarımız devam ediyor.

Can Soyer, "Gezi'deki hayalet" olarak nitelendirdiği "orta sınıf" hakkında daha genel bir değerlendirme yaparken, Esra Sert, sıklıkla aynı kategoriye sokulan mühendislerin ve mimarların kapitalist düzendeki konumlarını ve bazı somut mücadele deneyimlerini ele alıyor.

Bu sayımız, TKP Merkez Komitesi'nin, sosyalist hareketin yeniden kuruluş süreci hakkındaki Haziran 2017 tezleriyle son buluyor.

Dünyadaki ve Türkiye'deki sosyalist iktidar ve devrim stratejisi tartışmalarına odaklanacağımız Güz 2017 sayımızda görüşmek üzere.

İyi okumalar.

KOMÜNİST

Bir ‘dünya sistemi’ olarak emperyalizme yaklaşım için notlar

METİN ÇULHAOĞLU

Yazı, kapitalizmin tarihine, bu üretim tarzının dış mekânlara (geliştiği yerlerin dışındaki mekânlar) açılan yanılla, yayılcı ve değiştirici özellikleriyle kısaca göz atma amacını taşımaktadır. Kapitalizmin dünya ölçeğinde bir sistem olarak kısa tarihçesi demek oluyor...

Başka bir deyişle yazı “**sistem**” ekseninde kurgulanmıştır.

Tekil ülkeler söz konusu olduğunda “kapitalist üretim tarzı” denilir; “toplumsal formasyon” ise, bu üretim tarzının belirli bir ülkedeki özgül üstyapısıyla birlikte oluşturduğu bütünlüktür.

Gündemimizdeki konu ise sistem’dir.

Bilindiği gibi kapitalizm bir üretim tarzı olarak Avrupa’da, bu kıtanın farklı ülkelerinde eşzamanlı olmayan bir gelişim göstermiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Kuzey Amerika’da da benzer bir gelişim yaşanmıştır. Ne var ki 19. yüzyıla kadar olan dönem için ancak “kapitalizmin geliştiği” ülkelerden ve coğrafyalardan söz edebiliriz; ortada henüz dünya ölçeğinde bir sistem, bir “dünya kapitalist sistemi” yoktur.

Kapitalizmin uluslararası ölçekte bir sistem sayılabileceği dönem, belirli ihtiyat payları koyarak söylersek, **kolonyalizmle** (sömürgecilikle) başlamıştır. Sömürgeci kapitalizm daha sonra, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında **emperyalizme** evrilmiştir.

Gerisini, “**küreselleşme**” dönemi dâhil biliyoruz.

Sonuçta, emperyalizm dönemiyle başlamak üzere kapitalizm, tam anlamda bir **dünya sistemi** haline gelmiştir. “(Dünya) emperyalist-kapitalist sistem(i)”, “(dünya) kapitalist-emperyalist sistem(i)”, “emperyalist dünya sistemi” ve “dünya sistemi”, söz konusu toplu durumu adlandırmada kullanılan terimlerdir.

Biz bu terimlerden “**kapitalist-emperyalist dünya sistemi**”ni kullanma yanlısıyız.

Bizce “küreselleşme” terimi, kimi özel ve iyi tanımlanmış bağlamlar dışında, özellikle kapitalizm ve emperyalizm olgularından farklı bir durumu ima ettiği sürece reddedilmeli ve kullanılmamalıdır. Yakın dönemlere atıfla “küreselleşme çağı” da kullanılmamalıdır; çünkü kapitalizm yüz yılı aşkın süredir hep küresel bir olgudur.

Belki gereksiz titizlik gibi görünecek, ancak “emperyalist-kapitalist sistem” terimi emperyalizme, yani nedene değil sonuca öncelik tanıdığı, “emperyalist dünya sistemi” terimi de emperyalizmi kapitalizmden bağımsız bir olguymuş gibi gösterebileceği için tercih edilmemelidir.

“Sistem” deyince ne anlaşılmalı?

Basitçe söylersek anlaşılması gereken şudur: Sistem, birbiriyle ilişkili, karşılıklı bağımlı parçalardan (alt sistemlerden) oluşan, ancak sonuçta bu parçaların her birinden ve toplamından öte anlam taşıyan bir bütünlüktür.

Yeri gelmişken “sistem” ya da “sistemler teorisinin” bu yazıdaki konumuz olan kapitalist-emperyalist dünya sistemi olgusu dışında çeşitli geliştirme-uygulama alanları olduğunu hatırlatalım. Konumuz kuşkusuz daha “özel” bir alana ilişkin; ancak gene de o alana tam girmeden herhangi bir “sisteme” ilişkin birtakım genel özelliklerden söz edebiliriz.

“(Sistem diyalektiğinin) odak noktasında bütünlük ve iç içe geçiş, şeylerin yapısından çok sürecin yapısı, tümleşik düzeyler, tarihsellik ve çelişki vardır.”¹

Yukarıda aktarılanın konumuza şöyle uyarlanması mümkün görünüyor: Kapitalist-emperyalist dünya sistemi kendi başına bir **bütünlük** oluşturur... Bu bütünlükte gelişmiş kapitalist ülkeler (metropoller) ve sisteme dâhil diğer tüm ülkeler birbiriyle **ilişkilidir** ve **etkileşim** içindedir... Sistem dendiğinde onu oluşturan parçaların ötesinde **bütünün analizi** mümkündür... Sistem içinde **farklı düzeyler-düzlemler** belirlenebilir... Sistem kendi tarihsel hareketiyile-devinimiyle yol alır ve kendi içinde çelişkilidir...

Şimdi, kapitalist-emperyalist dünya sistemi “özelindeki” vurgularla biraz daha açarak devam edebiliriz.

Birincisi: Kendisini oluşturan parçalardan bağımsız olarak onları önceleyen bir sistem yoktur, olamaz. Kapitalist-emperyalist dünya

1 Richard Levins, “Diyalektik ve Sistem Kuramı”, Ollman-Smith, *Yeni Yüzyılda Diyalektik* içinde, çeviren: Şükrü Alpagut, Yordam Kitap 2011, s. 50.

sistemi *post factum*, olay sonrası bir olgudur. Kapitalist üretim tarzının çeşitli ülkelerdeki gelişimi, kapitalist devletlerin ve siyasetlerinin bu gelişime eşlik eden eylemleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

İkincisi: Sistem (kapitalist-emperyalist dünya sistemi) başat durumda olanlar dâhil tüm parçalarını-bileşenlerini aşan bir olgudur; ancak bu durum sisteme **parçalarını aşkın** bir rasyonalite ya da akıl kazandırmaz, onu bu anlamda bir özne kılmaz. Örneğin dünya ölçeğindeki dâhil savaş(lar), sistem içi aktörlerin eylemleriyle ortaya çıkar; sistemin kendisinin “savaş isteme” ya da “savaştan kaçınma” şeklinde tercihleri olamaz.

Üçüncüsü: Hemen yukarıda söylenenden hareketle, sistemin kendi hareketine **nihai bir hedef ya da amaç** atfedilemez. (Varken) sosyalist sistemin kuşatılması, ulusal kurtuluş hareketlerinin bastırılması, daha sonra “yeni dünya düzeni” girişimleri, neoliberalizmin tüm dünyaya dayatılması vb. sistemin egemenleri tarafından başvuru, özel ve dönemsel tasarruflardır; bir sistemin kendi “bilinçli” hareketinin sonuçları değil...

Dördüncüsü: Sistem (kapitalist-emperyalist dünya sistemi) içerdiği karşılıklı bağımlılık ilişkilerine rağmen her zaman ve her durumda farklı düzlemlerden oluşan, hiyerarşik ve eşitsiz bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bir bütün olarak sistemin hareketini asıl belirleyen, sistem içindeki başat/hegemon güçlerin eylemleridir.

Beşincisi: Yukarıdaki dördüncü maddeye rağmen, sistem içindeki başat/hegemon gücün (güçlerin) belirleyici girişimleri aynı sistem içindeki başka güçlerin karşı eylemlerini davet edeceğinden sonuçta ortaya nasıl bir yörünge çıkacağı önceden bilinemez... En fazla kimi eğilimler saptanabilir, kestirimlerde bulunulabilir.

* * *

Toparlarsak, kapitalist-emperyalist dünya sisteminin az önce sıralanan özellikleriyle **en** çok son çeyrek yüzyıl içinde belirginlik kazandığını söyleyebiliriz.

Kolonyalizm kimi yönleriyle bir sistem sayılabilir; ancak bu dönemde iç aktör sayısının azlığıyla birlikte karşıt tepkilerin güçsüzlüğü “karşılıklı bağımlılık” ve “etkileşim” öğelerini sınırlamakta, sistemin kendisini başat aktörlerine çok fazla yaklaştırmaktadır.

Kapitalist-emperyalist dünya sisteminin 20. yüzyıl başlarından günümüze uzanan çizgisi ise üç alt dönemle birlikte değerlendirilebilir: 20. yüzyıl başından II. Dünya Savaşı sonuna kadar olan alt

dönem; 1945'ten sosyalist sistemin çöküşüne (1991) kadar olan alt dönem ve 1991'den günümüze uzanan, halen sürmekte olan (alt?) dönem...

Bunlardan ilkinde (1900-1945) damga vuran temel olgulardan biri, sistemin önceki hegemon gücünün (İngiltere) giderek zayıflaması ve geride doldurulmayı bekleyen bir boşluk bırakmasıdır. Ayrıca aynı alt dönemde bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda sistem aktörünün ağırlığı fazlaca belirleyicidir ve sistemin diğer parçalarının etkisi "karşılıklı etkileşim" denebilecek düzeyin altında kalmaktadır.

Öngörülebilirlik marjı görece geniştir.

İkinci alt dönemde (1945-1991) sistem, bütün üzerinde etkili olabilen çok sayıda aktörün katılımıyla ("üçüncü dünya" ülkeleri) gerçek anlamda sistem olmaya daha fazla yaklaşmıştır. Dahası, karşısında bir başka sistemi, dünya sosyalist sistemini bulmuştur. Bu karşıt sistemin varlığı, kapitalist-emperyalist sisteme aslında bu tür bir sistemde pek görülemeyecek kimi geçici özellikler kazandırmıştır: Sistem içi liderlik ve hiyerarşik düzeyler kabullenilmiştir... Sistemin, ulaşmasa da bir tür "ortak aklı" en fazla aradığı dönemdir ve nihayet sistemin merkezinde değil çevresinde duran ülkelerle ilişkilerde geçmişe göre farklı yollar aranmıştır...

Sistemin tarihinde öngörülebilirlik marjının en geniş olduğu alt dönemdir.

Sistem, 1991'den sonra yeni bir döneme girmiştir.

Bizce, sistemin az önce sıralanan beş özelliği en belirgin biçimde taşıdığı, bu arada öngörülebilirlik marjının da **en dar** kaldığı dönemdir. Örneğin Amin'in değindiği gibi: "Ne kadar tutarlı olursa olsun, küreselleşmiş çağdaş kapitalizmde yeni olanın gözlem ve tahlilinden hareketle, gerçeğe olabildiğince uygun geleceğe dönük bir senaryo çıkarmanın mümkün olduğunu sanmıyorum."²

Bir dünya sistemi olarak emperyalizm

Kapitalizmin emperyalizm aşamasına geçmesiyle ilgili en derli toplu değerlendirme 1916 yılında Lenin tarafından yapılmıştır.

Lenin'in bu çalışmadaki şemasını izleyecek olursak, kapitalizmin emperyalizm aşamasına geçişi altı süreçle gerçekleşmiştir: I- Üretimin yoğunlaşması ve tekelleşme; II- Bankaların yeni

2 Samir Amin, *Liberal Virüs*, çeviren: Fikret Başkaya, Yordam Kitap 2014, s. 154.

roller üstlenmesi; III- Finans-kapital ve finansal oligarşinin ortaya çıkması; IV- Sermaye ihracı; V- Dünyanın kapitalist kuruluşlar arasında paylaşılması ve VI- Dünyanın büyük güçler arasında paylaşılması.³

Görülebileceği gibi bu altı süreçten son üçü, dünyanın başka coğrafyalarına doğru mekânsal yayılma anlamına gelmektedir.

Bu durumda, kapitalizmin emperyalizmi önceleyen dönemi olarak sömürgecilik dönemi de mekânsal boyuta sahip olduğundan kapitalizmin bu önceki dönemde de bir “dünya sistemi” olup olmadığını sormak gerekiyor.

Gelişen kapitalizm, sömürgecilik döneminde, hatta daha öncesinde kendi özgün coğrafyasının çok ötelere taşmaya başlamıştır: “(...) 16. yüzyıldan itibaren Avrupa devletlerinin Asya, Afrika ve Güney Amerika coğrafyalarını sömürgeleştirmesine kadar uzanan bir ‘evveliyatı’ da vardır. Başlangıç aşamasında yağma-soygun yöntemleri (talan, Avrupa’ya altın-gümüş aktarımı, köle ticareti, angarya) yaygındır. Metropollerde kapitalizmin filizlenmesi, sömürgelemlerden zaman içinde değişen, yenilenen kaynak aktarımı mekanizmalarıyla desteklenecektir.”⁴

Ellen Meiksins Wood ise iki dönem arasındaki farkı, sömürü için “ekonomi dışı” güçlerin baskısına ihtiyaç duyan kapitalizm öncesi dönem ile kapitalizm arasındaki temel farka atıfla anlatmaktadır: “Eski sömürgeci imparatorluklar ‘ekonomi dışı’ baskılar, askeri fetihler ve çoğunlukla da doğrudan siyasal hâkimiyet yoluyla kendilerine ait ülkelere ve tebaaları olan halklara hükmediyordu. Kapitalist emperyalizm, ekonomik araçlarla, aralarında borç silahı da bulunan, piyasanın ‘kanunlarını’ elinin altında tutarak hâkimiyetini uygulayabilir.”⁵

Lenin’in tanımını, Boratav ve Wood’dan aktarımları dikkate aldığımızda emperyalizmin kendini önceleyen sömürgeci dönemden **niteliksel farkı** açıkça ortaya çıkar.

Konuya sistem açısından yaklaşıldığında ise durumu şöyle özetlemek mümkün görünüyor:

3 Lenin, *Selected Works*, Progress 1977, cilt 1, s. 642-690.

4 Korkut Boratav, “Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması”, *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu* içinde, Yordam Kitap 2013, s. 447-448.

5 E. M. Wood, “Küreselleşme ve Devlet: Sermayenin İktidarı Nerede?” Alfredo Saad-Filho (Der.), *Kapitalizme Reddiye* içinde, çeviren: Emel Kahraman, Yordam Kitap 2006, s. 157.

Sömürgeci dönemde, sömürgeci ülkelerin, ortak özelliklerden hareketle genel ve üst bir sisteme taşınması pek mümkün görünmeyen ayrı sistemleri söz konusudur; emperyalizm döneminde ise, emperyalist ülkeler arasındaki tüm çelişki ve çatışmalara rağmen ortak özellikler temelinde tek bir sistem tanımlanabilmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, "sistem nüveleri" önceden ortaya çıksa bile kapitalizmin emperyalizm dönemiyle birlikte gerçek anlamda bir dünya sistemi haline geldiğini söyleyebiliriz.

Sistem kavramıyla devam edersek, az önce söylenenden daha önemlisi, emperyalizm döneminin sisteme dahil ülkelerin ve bölgelerin tümünde temel sınıfsal değişim ve dönüşümlere yol açmış olmasıdır. Tekelleşmeyle, finans oligarşisiyle ve sermaye ihracıyla birlikte metropol ülkelerde sermaye sınıfının kompozisyonunda ve işçi sınıfının kendi iç katmanlaşmasında önemli değişiklikler ortaya çıkarken emperyalizmin nüfuz ettiği ülkelerin ekonomik ve sınıfsal yapıları da nitel dönüşüm geçirmiştir.

Sistem diyorsak, sistemin hem coğrafya hem de nüfus olarak asıl büyük parçasına da bakmamız gerekiyor ("az gelişmiş ülkeler", "üçüncü dünya", "güney" vb.).

Bağımlılık teorileri

Marx 1867 yılında *Kapital*'in Almanca birinci basımına yazdığı önsözde İngiltere örneğinden hareketle geliştirdiği çözümlemelerin kapitalizmin gelişmekte olduğu diğer tüm ülkeler için geçerlilik taşıdığını "Anlatılan senin hikâyendir" (*De te fabula narratur*) deyişle vurgular. Ardından ekler: "Sanayi bakımından daha gelişmiş olan ülke, daha az gelişmiş olanına, yalnızca kendi geleceğinin imgesini gösterir."⁶

Bu sözler daha sonra Marx'ın "lineer (doğrusal) bir gelişim anlayışına sahip olup olmadığı" tartışmalarına yol açmış ve yer yer eleştiri konusu olmuştur.

Konunun bu yanını geçelim. Belirli bir ülke alındığında kapitalizm, burada anlatmaya çalıştığımız anlamda bir "sistem" değildir; bir üretim tarzının o ülkedeki özgül şekillenişidir; bir düzendir, belirli bir toplumsal formasyonu anlatır. Marx'ın önsözde ima ettiği "doğrusallık" ise daha sonra kapitalist-emperyalist dünya sistemi içinde yer alan "bağımlı", "sömürge", "yarı-sömürge" ülkeler bağlamında da tartışılmış ve değerlendirilmiştir.

6 Marx, *Kapital*, I. cilt, çevirenler: Mehmet Selik-Nail Satlıgan, Yordam Kitap 2011, s. 18.

Doğrusunu söylemek gerekirse “doğrusal gelişim” anlayışı, söz konusu ülkelere ilişkin olarak uzunca bir süre bu ülkelerin kendi sermaye sınıfları, aydınları ve giderek solcu-sosyalist çevreleri tarafından da şu ya da bu ölçüde benimsenmiştir. Başka bir deyişle, bu ülkelerin zaman içinde öncüllerin yolunu izleyerek gerçek bir kapitalist gelişim süreci yaşayabilecekleri düşünülmüştür.

Soldan gelen karşıt tezler ise, böyle bir gelişmenin **sistem gereği** mümkün olamayacağından çok, bir tür “bunca zahmete ne gerek var” mantığıyla ve özellikle önce Sovyetler’in sonra da sosyalist sistemin varlığından hareketle “kapitalist olmayan yol” alternatifine odaklanmıştır.

Emperyalizme bağımlı ya da aynı anlama gelmek üzere kapitalist-emperyalist sistem içinde yer alan az gelişmiş ülkelerin tarihsel örneklerde olduğu gibi gerçek bir kapitalistleşme/sanayileşme süreci yaşayamayacakları tezinin teorik altyapısını geliştirenler arasında Paul A. Baran’ın özel bir yeri vardır (*Büyümenin Siyasal İktisadi*, 1957).

Baran’a göre emperyalizm “az gelişmiş ülkelere nüfuzuyla önceki toplumsal formasyonları tahrip etmiş, daha sonraki gelişim çizgilerini çarpıklaştırmış ve kalıcı bağımlılık koşulları yaratmıştır.”⁷

Baran’ın tezleri 1960’lı yıllarda başka “üçüncü dünya” ülkelerinde olduğu gibi Türkiye solu üzerinde de etkili olmuştur. Örneğin Baran’ın “çarpıklaştırma” vurgusu 1960’lı ve 70’li yıllarda Türkiye’deki düzenin sıkça “çarpık kapitalizm” ya da “komprador kapitalizmi” olarak tanımlanmasında yansıma bulmuştur.

Ne var ki salt burada kalmamış, bir sistem olarak emperyalizmin az gelişmiş ülkeler üzerindeki engelleyici, çarpıtıcı, geri bıraktııcı vb. etkilerinin zaman zaman uçlarda yorumlandığı da olmuştur. Bu yönüyle “bağımlılık teorisi”, sistemin girdiği ve etkilediği ülkelerde “gerçeği” bir yana *quasi* (görünüşte, yüzeysel) bir kapitalistleşmeye bile olanak tanımayacağı şeklindeki tezlere de kaynaklık etmiştir.

Gelgelelim, sistemin kendi dinamikleri bu yönde gelişmemiştir.

Kapitalist-emperyalist sistem, özellikle II. Dünya Savaşı’nı izleyen çeyrek yüzyıl içinde kendini üçüncü dünya ülkeleri bağlamında yeni bir “kalkınma paradigmasına” uyarlama, giderek bu ülkelerde sanayileşmenin belirli kanallarını açık tutma gereğini duymuştur. Boratav sistemin bu dönemini “Emperyalizmin metropolü ile

7 Aktaran, John Bellamy Foster, “The Imperialist World System”, *Monthly Review*, cilt 59, Mayıs 2007.

çevresi arasındaki ilişkiler, karşılıklı çıkar öğelerini öne çıkararak bir görüntü kazandı" şeklinde değerlendirmektedir.⁸

O zaman "sistem" kavramını belirli bir doğrultuda biraz daha geliştirebiliriz.

Bir bütünlük içindeki hegemon gücün (güçlerin) bu bütünlüğün diğer bileşenleri üzerinde mutlak anlamda hegemonyadan yararlanması, bir özne olarak diğer bileşenleri nesneleştirilmesi, burada anlatmaya çalıştığımız anlamda "sistem" kavramının dışındadır. Gerçek anlamıyla sistemin hareketinde güçlü merkezlerin ağırlığı ve belirleyiciliği olsa bile, bu merkezler de diğer bileşenlerin eylemlerinden etkilenir; bu anlamda bir karşılıklı etkileşim söz konusudur. Dahası, bu etkileşim, sermaye hareketlerinin (ekonomi) yanı sıra siyaset, ideoloji, hukuk, kültür vb. alanlarda da geçerlidir. Kısacası, sistem diyorsak, sözü edilmesi gereken özne (öznel)-nesne (nesnel) ilişkisi değil, hepsi özne olmak üzere güçlüler ve güçsüzlük arasındaki ilişkiler ve karşılıklı etkileşimdir.

Nitekim bağımlılık teorisinin uç yorumları daha sonra eleştiri konusu olmuş, sonuçta "azgelişmişlik" (underdevelopment), "gelişmenin olmayışı" (undevelopment) ve "azgelişmişliğin gelişmesi" (development of underdevelopment) gibi kavramlar ortaya atılmıştır.

Wallerstein ve "dünya sistemi"

Immanuel Wallerstein ABD'li bir sosyolog, tarihçi ve "dünya sistemleri analisti"dir.

Wallerstein bu yazıdaki konumuz açısından özel bir yere sahiptir. Çünkü bir "sistem analisti"dir ve bizim burada açıklamaya çalıştığımız sistem anlayışı kimi açılardan Wallerstein'ın öngördüğü/kurguladığı "dünya sistemi" yaklaşımına yakın düşse bile başka açılardan ondan köklü biçimde ayrılmaktadır.

Bize göre Wallerstein'ın sisteminin sorunu, aşırı "monist" (tekçi) olması, sistem kavramını sistemin önemli iç ayrışmalarını, çatışmalarını ve karşıtlıklarını silip süpürücü bir indirgemecilikle kullanmasıdır. Daha açık söyleyelim: Wallerstein için örneğin "üçüncü dünya" diye bir şey yoktur (sistemin içinde böyle bir ayrıştırma yapılamaz); emperyalizmin 1917'den 1991'e kadar olan dönemi söz konusu olduğunda ise sosyalizm ve sosyalist sistem "dünya sistemi" açısından bir aykırılık değil tersine onun bir parçasıdır...

8 Boratav, a.g.y., s. 451.

Örneğin Wallerstein 1945-90 döneminin temel özelliklerini sıralarken SSCB'nin konumuna şöyle değinmektedir: "ABD ile SSCB, SSCB'nin ABD'nin bir alt-emperyalist ajanı olarak hareket ettiği, üst düzeyde yapılaşmış, özenle dizginlenen, biçimsel (ancak haki ki olmayan) bir çatışmaya girmişlerdi."⁹

"Sistem" kurgusu Sovyetler Birliği'ne sistem içinde böyle bir yer biçilmesine yol veriyorsa gerisi de gelecektir. Örneğin Sovyetler Birliği'nin resmen dağılmasından (Aralık 1991) sekiz ay önce (Nisan 1991) yazılan bir makaledeki öngörü şöyledir: "Avrupa SSCB'nin dağılmasına karşı koyabilmek için çok çalışacaktır ve başka nedenlerden ötürü Japonya, Çin ve ABD de aynı süreçten endişe duyduğundan SSCB, muhtemelen şu ya da bu şekilde fırtınayı atlatacaktır."¹⁰

Ne denebilir?

Söylenebileceklerin başında, indirgemeciliğin bir türü sayılabilecek "**sistem indirgemeciliği**" gelmektedir. Bu indirgemecilikte geliştirilen sistem öyle mükemmel ve kapsayıcıdır ki zamanındaki sosyalist sistemin olsun, "üçüncü dünyadaki" devrimci arayış ve denemelerin olsun "çıkarı kaçarı" yoktur; hepsi bir şekilde sistemin parçasıdır ya da önünde sonunda öyle olacaktır.

Wallerstein'daki sistem yanılığının Kautky'nin "ultra emperyalizm" tezini (1914) anıştıran yanları vardır: Mevcut sistemin, kendisini oluşturan birimlere aşkın, kendi işleyişinin bilincine sahip, kendi işleyişini ve diğer gelişmeleri yönlendirebilecek bir özne olarak görülmesi...

Karşısında 70 yıl boyunca hasım bulan, ardından IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi "düzenleyici kurumlara" sahip, NATO gibi bir askeri örgütlenmesi olan bir sistem bu koşullarda bile Wallerstein'ın betimlediği türde bir "sistem" olamamışsa, bundan böyle hiç olamayacaktır.

Toparlama ve sonuçlar

Son olarak yazıda ileri sürülen görüşleri "sistem" kavramına ilişkin kimi ek açıklamalarla birlikte toparlamaya ve birtakım sonuçlara varmaya çalışalım. Maddeler halinde şöyle:

1. Başta en güçlüler olmak üzere sistem içindeki aktörlerin güncel planları, niyetleri ve yönelimleri kuşkusuz analiz edilmelidir.

9 I. Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, çeviren: Erol Öz, Metis 1998, s. 19-20.

10 Wallerstein, *a.g.y.*, s. 28.

Ancak, sistem diyorsak, bunun kadar önemli bir başka başlık, sistemin en güçlüleri dahil öznelere aşan genel ve nesnel eğilimlerinin, iç çelişki ve çatışmalarının analizidir. Sistem, hep söylediğimiz gibi kendi başına bir özne değildir; ama özellikle günümüzde çok sayıda öznenin/aktörün eylemlerinin bileşkesi olarak genel, herhangi bir öznenin eylemlerine indirgenmesi mümkün olmayan eğilimler üretmektedir. Kısacası, kapitalist-emperyalist dünya sisteminin bugünkü durumunda tekil öznelere yapılacak göndermeleri belirli sınırlar içinde tutan **eğilim analizleri** mümkün ve gereklidir.

2. Bir üretim tarzı olarak kapitalizmi "hücrelerine inerek" çözümleyen Marx'ın böyle bir soyutlama düzeyinde **mekân** ögesine yer vermemesi doğaldır. Ancak, dünya ölçeğinde bir sisteme ilişkin yaklaşımlarda bu öge mutlaka dikkate alınmalıdır. Bir sistemin hareketinden söz ediyorsak yapı ve süreçle (tarihsellik) birlikte mekân da başat öğelerden biridir. Esasen sistem çözümlenmelerini tekçi ve aşırı yekpare düzlemde yapanların başlıca eksiği de mekân boyutunun dışlanmasıdır. Ekonomik göstergelerin (ücretler, fiyatlar, kâr oranları, istihdam, işsizlik, yedek işgücü ordusunun boyutları, çalışma koşulları, vb.) yanı sıra üstyapısal öğelerin de mekândan mekâna bu derece farklılaştığı bir sistemde bu boyutun boşlanması, sonuçta eşitsiz gelişme olgusunun ve "devrimci kopuş" imkânlarının da reddedilmesi anlamına gelecektir.
3. Aydınlanma düşüncesinin uzantısı olan "**ilerleme**" fikri kuşkusuz toptan reddedilmemeli, ancak mevcut sistem bağlamında yeniden değerlendirilmelidir. Bir sistem ne kadar tıkanmışsa, belirsizlikleri ne kadar artmışsa, gelecek öngörülleri ne kadar spekülasyonlarla sınırlı kalıyorsa ve çürüme ne kadar belirgin hale gelmişse, o sistemin aktörlerinin geçmişi, hem de uzak geçmişi yardıma çağırma eğilimleri de o kadar artar. Bu, gerçek anlamda bir geriye dönüş ya da gerileme değil, ileri hamlenin ancak bir patlama, radikal bir sıçrama şeklinde olabileceğinin habercisidir. Sistemin bütünü ayrı; ama parçaları için böyledir.
4. Sistemin "**ulus devleti**" aştığı, gereksizleştirdiği, sönmelenmeye bıraktığı şeklindeki görüşler tam anlamda safsatadır. Ulus devlet, kapitalizmin gelişiminin yalnızca belirli bir dönemdeki ihtiyaçlara karşılık veren bir oluşumdan ibaret değildir. Dünya ölçeğinde alındığında kapitalizmin "dünya sistemleri" her tarihsel dönemde ulus devletleri temel almış, bunun

üzerinde şekillenmiştir.¹¹

5. Kapitalizmin 19. yüzyıldaki sömürgeci dönemine *Pax Britannica* (İngiliz Barışı) damga vurmuştu. Bununla anlatılan, Avrupa'da Napolyon savaşları ardından hüküm süren ve 1914'e kadar devam eden görece barış dönemidir. Sistemin başlıca hegemon gücü olan İngiltere'nin jandarmalığıyla sağlanmıştır. Bir ara dönemin ardından 1945'le birlikte bu kez devreye *Pax Americana*'nın (Amerikan Barışı) girdiği söylenir. Burada da ABD'nin dünya jandarmalığı söz konusudur. Günümüzde ise hemen ardına ne koyarsanız koyun bu dönemlerdeki gibi bir **Pax (...)** mümkün değildir. Bu, elbette yeni bir dünya savaşının kaçınılmazlığı anlamına gelmiyor; yalnızca sistemin yerel-bölgesel-etnik-dinsel vb. savaşların önlenmesini sağlayacak gücü ve/ya da niyeti olan öznelere sahip olmadığına işaret ediyor.
6. Kapitalizmin erken gelişim dönemlerinde önemli bir yeri olan **ilkel birikim** orada bırakılmamalıdır. Daha açığı ilkel birikim, kapitalizmin bir dönemle sınırlı kalmayıp kendini sürekli yeniden üreten içsel bir özelliği olarak görülmelidir. 17. ve 18. yüzyıllara özgü fetih, talan, el koyma, altın ve gümüş madenlerine çökme gibi ilkel birikim mekanizmalarıyla günümüzün özelleştirmeleri, mülksüzleştirmeleri, borçlandırmaları, kentsel dönüşüm projeleri vb. aynı çerçevede değerlendirilmelidir.
7. Bugünkü sistemin en çok bilinen temel özelliklerinden biri, sermaye hareketlerini tamamen serbestleştirirken **emeğin hareketini** mümkün olduğunca sınırlamaya çalışmasıdır. Sistemin bugün öne çıkan en belirgin çelişkilerinden biri de kendisine şöyle ya da böyle yarayan yerel-bölgesel çatışmaların, önceki dönemler olsa belki isteyeceği, ama bugünkü koşullarda ürktüğü, mültecilik, sığınmacılık ve göç şeklinde ortaya çıkan emek hareketliliğidir.

11 Devletin sermaye için gerçekten vazgeçilmez *tek* ekonomik olmayan kurum olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. DTÖ yok edildiğinde bile geçici bir duraklamadan sonra sermayenin günlük işlemlerine devam edeceğini tasavvur edebiliriz, fakat bu işlemlerin yerel devletin yıkımından sonra da uzun süre devam edeceğine inanmak mümkün değil." (E. M. Wood, *a.g.y.*, s. 163).

.. Kapitalizmin sınırları üzerine...

HALUK YURTSEVER

Giriş

Kapitalizmin içinden geçmekte olduğu “sistemik kaos” döneminde, üç sorun, dünya siyasetinin merkezine yerleşmiş görünüyor.

Bir: Nereye tırmanacağını, hangi biçimler alacağını, emperyalist güçler arasında doğrudan bir karşı karşıya gelişe, nükleer bir çatışmaya büyüyüp büyümeyeceğini şimdiden kestiremediğimiz yeni türden bir paylaşım savaşı. Bu satırların yazıldığı günlerde ABD-Kuzey Kore ilişkileri üzerinden Uzak Doğu’da kümelenen savaş bulutlarını, ABD’nin Ortadoğu’da İsrail’in güvenliği/İran karşıtlığı eksenli yeni yönelişlerini, ABD ve Rusya’nın Suriye’deki Kürt oluşumu karşısındaki tutumlarını, oluşmakta olan emperyalist gruplaşma ve karşı karşıya gelişlerin (konfrontasyon) ön cephesindeki gelişmeler olarak değerlendirmek gerekir.

İki: ABD hegemonyası, yalnız bu en büyük emperyalist ülke, ekonomik ve ideolojik olarak güçten düştüğü için değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği’nin dünya siyaset sahnesinden çekilmesiyle birlikte “komünizme karşı hür dünyanın liderliği” işlevi sona erdiği için çözülüyor. Kaosun nedenlerinden biri, içinden geçmekte olduğumuz dönemde yalnız ABD hegemonyasının gerilemesi değil, “hegemonya” kavramının içeriğinin başkalaşmış olmasıdır. Yeni bir dünya düzeni için ihtiyaç duyulanın, İngiltere-ABD ilişkisinde olduğu türden, emperyalistler arası bir nöbet değişikliğinden daha fazlası olduğu açıktır.

Üç: Kapitalist dünya sisteminin, tek dünya pazarının dayattığı ihtiyaç bir dünya devletidir. Dünya sermaye düzeni, sermayenin ulus ötesi hareketiyle, devlet örgütlenmesinin ve uluslararası ilişkilerin temel birimi olmaya devam eden ulus devlet biçimi arasındaki çelişkiyi bir dünya devletine doğru çözemiyor. Tersinden çözüm yönelişleri ise Suriye, Irak örneklerinde olduğu gibi çöktürülmüş devletler, kimi AB ülkeleri örneğinde olduğu gibi bir tür “şube devletler” üretmekle kalmıyor, başta ABD üzere, emperyalist devletleri korumacı ekonomi siyasetlerine zorluyor. Bu

siyasetlerin kalıcı olma şansı yoktur. Dünya sistemi, hegemonya bunalımıyla birlikte bir de “ulus devlet bunalımı” yaşıyor.

Her biri ayrı bir yazı konusu olacak nitelikteki bu başlıklara başkalarını da eklemek mümkün. Örneğin, yeryüzünde temiz suyun, havanın, toprağın, denizde balığın kıtlaşmasını, iklim krizini, ekolojik yıkımın daha şimdiden yol açmakta olduğu kıtlığı, kıtlığın tetikleyeceği büyük göç dalgalarını, emperyalist ülkelerde baş gösteren demografik (yaşlanan nüfus, bebek doğumlarında dramatik azalma vb.) sorunları sistemin sınır işaretleri olarak okumak gerekir.

Bu yazının amacı, bir üretim biçimi olarak kapitalizmin deyim yerindeyse “teorik” sınırlarıyla ilgili, kimi saptama ve tezler öne sürmek. Kapitalizmin sınırları tartışması bugün, konjonktürel ve geçici olmayan derindeki eğilimleri ve komünist bir topluma geçiş olanaklarını bilince çıkarmamıza yardım edeceği için önemli.

I

Bir ilişkiye “sistem” niteliği kazandıran, o ilişkinin kendisini yeniden üretme yeteneğidir. Tersinden söylersek, bir sistem için sınır, o sisteme tanımını veren öğeleri koruyarak kendisini yeniden üretmez hale geldiği noktadır.

Marxizm, bir üretim biçimi için sınırı, üretim ilişkilerinin üretici güçlerin daha fazla gelişmesine engel olduğu uğrak olarak öngörür. Marx’ın özlü sözleriyle şöyle:

“Gelişmelerinin belirli bir aşamasında, toplumun maddi güçleri, o zamana kadar içinde devindikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar.” (Karl Marx, *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı’ya Önsöz*. Sol Yayınları. Çeviren Sevim Belli, Altıncı Baskı, Ankara, Ekim 2005, s. 39.)

Marxist toplumsal devrim teorisinin özü bu kısa paragrafta formüle edilmiştir.

Marx, aynı önsözde, bir üretim biçiminin teorik sınırları konusunda da, sonradan çok tartışılan bir tez öne sürüyor. O da şöyle:

“Hiçbir toplumsal düzen, içerebileceği tüm üretici güçler gelişmeden yok olmaz. Ve de yeni, daha yüksek üretim ilişkileri, hiçbir zaman, var oluşlarının maddi koşulları eski toplumun rahminde olgunlaşmadan ortaya çıkmaz. Onun içindir ki insanlık, önüne ancak çözebileceği sorunları koyar.” (A.g.y., s. 40.)

Bir toplumsal düzen, somut olarak ne zaman, hangi koşullarda bu noktaya gelir, içerebileceği tüm üretici güçleri hangi eşikten sonra geliştiremez olur? Bu soruların kolay yanıtları, ölçütleri olmadığını kabul etmemiz ve yanlış anlaşılmalara bir ölçüde olsun önlemek için buraya birkaç not düşmemiz gerekiyor.

İlk not şu: Üretim ilişkileriyle, üretici güçler arasındaki ilişki, birincinin hiç esnemediği, ikincinin ise sürekli gelişip değiştiği tek ayaklı, topal bir ilişki değildir. Kapitalizm söz konusu olduğunda, genel ve tarihsel eğilim, yukarıdaki önermeyi doğrulamakta, ama süreç, üretim ilişkilerinin genişlediği, esnediği, aynı zamanda en önemli üretici güç olan insandan başlayarak üretici güçlerin gelişmesinin durduğu, yavaşladığı eğilimleri ve dönemleri de içine alarak ilerlemektedir.

İkincisi, kapitalizm, örneğin, üretimin toplumsallığıyla, sonuçlarına el koymanın özel karakteri arasındaki çelişkiyi, anonim mülkiyet biçimlerine, hatta üretim araçlarının hukuki mülk sahipliği yerine onların fiili kullanım yetkisini koyarak esnetip yumuşatabilmektedir. Dolayısıyla, üretim ilişkileriyle, üretici güçler arasındaki çelişkinin varlığını, hatta keskinleşip kriz biçimlerini almasını, kapitalist toplumsal düzenin içerebileceği tüm üretici güçleri içerdiğinin, yolun sonuna geldiğinin kanıtı olarak değerlendirmek doğru değildir.

Üçüncüsü, kapitalizm, görelî artık değeri, kârını yükseltmek için üretici güçleri geliştirip yenilemeye, (bilim, teknoloji, enerji vb. yordamıyla) emek üretkenliğini artırmaya yazgılı, dolayısıyla dinamik bir sistem olmakla birlikte, üretici güçlerin kendi varlığını anlamsızlaştıracak bir noktaya ulaşmasına karşı içgüdüsel fren düzeneklerine de sahiptir. Üretici güçlerin ileri derece gelişmesini getirecek binlerce bilimsel teknolojik bilgi ve buluşun uzun süre çekmecelerde bekletilmesinin nedeni budur.

Bu notlardan sonra, Marx'ın söylediklerine dönebiliriz: Bir toplumsal düzen, üretici güçlerin gelişmesine gerçekten engel olduğu, aynı zamanda yeni bir toplumun öğelerinin ortaya çıktığı bir

olgunluk ve doyunluk aşamasında sonul sınırına gelmiş demektir.

Kapitalizme içkin çelişkili süreç ve eğilimlerin bir nitelik değişikliğine yol açması için başlıca üç alanda olgunlaşmaları gerektiğini düşünebiliriz.

Bir: Sermayenin işçiyi giderek üretimin dışına çıkarma eğiliminin olgunlaşması. *Kapitalizmin bugün öne çıkan uzlaşmaz çelişkisi, sermayenin bir yandan emek zamanını en aza indirmeye çalışırken, öte yandan zenginliğin tek kaynağı ve ölçüsü olarak onu saklı tutmak, korumak zorunda olmasıdır.*

İki: Kapitalizmin bireyi mülkiyet sahipliğinden uzaklaştırma, mülksüzleştirme eğiliminin daha ileriye gidemeyeceği bir noktaya dayanması.

Üç: Kapitalizmin yayılacağı yeni alanların kalmaması. Bir başka anlatımla, tüm dünyanın aynı üretici güçler/emek verimliliği noktasına ulaşması.

II

Bilim ve bilgi/enformasyonun giderek artan önemde üretici güç haline geldiği güncel kapitalizmde durum nasıldır?

“Bilgi”nin ağır basan üretici güç durumuna gelmesi, toplumsallaşan üretimle sonuçlarına el koymanın özel karakteri arasındaki çelişkiyi yalnız derinleştirmekle kalmıyor, tersinden çözüm alanını daraltarak, mübadeleye dayanan üretimin sınırlarını da daha açık hale getiriyor. Çözüm alanı daralıyor, çünkü, artık değerın metanın yeniden paraya çevrilerek gerçekleştirilme oranı düşüyor. Çelişki derinleşiyor; çünkü hem emeğin, hem de ürünün doğası, bunları üreten araçların özellikleri maddi olmayan metaların çoğaltılma “maliyeti”ni sınırlıyor, kolay, yaygın erişimini olanaklı hale getiriyor. Bunları kapitalist mülkiyet fanusu içinde tutmak zorlaşıyor. *“Zor”la tutmaya çalışmak, gericiliği saklanamaz hale getiriyor.*

Maddi olmayan metalar, yeniden üretim maliyetleri çok düşük, çoğunlukla da “sıfır” olduğu için, kısa zamanda çok büyük oranda emek tasarrufu sağlıyor, böylelikle de yaratılan yeni “değer”den daha çoğunu yok etmiş, bir bakıma altın yumurtlayan tavuğu kesmiş oluyorlar. Daha az canlı emek isteyen bir üretim, ödeme aracı olarak daha az para dağıtılması, yani daha az “satın alma” gücü yaratılması sonucunu doğuruyor.

Makineler, robotlar artık değer üretmezler; emek gücü ile yaratılan metaya kendi değerlerini geçirirler. Dolayısıyla, tüm üretim ve

hizmetlerin, tüm dünyada robotlar tarafından gerçekleştirildikleri bir durum kapitalist üretim biçiminin sonu demektir.

Bilimin üretime uygulanma derecesine bağlı olarak, emek fiili zenginlik üretiminin temel kaynağı olmaktan çıkmakta, zenginlik üretimi bilim ve bilgiye daha çok bağımlı hale gelmektedir. Ancak, bu başlangıç kapitalist üretim biçimi içinde mantıksal sonuçlarına varamıyor. Çünkü, emek süresi ile ürünü arasında *müthiş bir orantısızlık*, soyut emek ile denetlediği üretim sürecinin gücü arasında *niteliksel dengesizlik* var. Emek süresi hırsızlığının dayanağı çökmektedir. Ama hırsızlık, sürmektedir. (Karl Marx, *Grundrisse*, Çeviren: Sevan Nişanyan, Birikim Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 651-652.)

Emek *zenginliğin* ana kaynağı olmaktan çıktığında, emek süresi değer, mübadele değeri kullanım değerinin ölçüsü olmaktan çıkacaktır.

Marx, yine *Grundrisse*'de, "genel olarak üretimin değil, ama sermayeye dayalı üretimin bir sınırı vardır" dedikten sonra, "kullanım değerleri üretiminin mübadele değeri tarafından sınırlanmış" (a.g.y., s. 458-459) olduğunu belirtmişti. Başka türlü ve günlük dille söylersek, insan gereksinimleri için değil, kâr için üretimin kendisi bir sınırdır.

Bilgi/enformasyon teknolojileri ve maddi olmayan ürünleri kapitalist pazarın (piyasanın) fiyat belirleme yeteneğine sınırlar getiriyor. Burjuva el kitaplarında, ekonomi, sonsuz ihtiyaçlarla kıt kaynaklar arasındaki optimum ilişkiyi bulma bilimi olarak tanımlanır. Sıfır maliyetle sonsuz sayıda kopyalanıp çoğaltılabilen maddi olmayan ürünler, mübadele konusu olmaktan çıkmayı dayatıyor.

Üründeki bilgi içeriğinin fiziksel özelliklerinden daha değerli hale gelmesi, yeni ürünleri "kapitalist" olmaktan çıkarıyor. Toplumsal bir ürün olarak enformasyon doğası gereği bedavadır. Mülk edinilmeye, fiyatlandırılmaya elverişli değildir. Bilgi gücünde, önemli olan mülkiyet değil, denetimdir. Tekelcilikle yanıt vermeye çalışıyorlar. İyi de nereye kadar?

Bu süreç, mübadele değerine dayanan üretimi çökme noktasına yaklaştırıyor. Ne var ki, aynı süreç, kendiliğinden kapitalizmin çökmesi sonucunu doğurmuyor, doğurmayacaktır. Bu üretim biçiminden kurtuluş, ancak insanlığın büyük bölümünü mülksüzleştirip yoksunlaştıranların üretim araçları sahipliğinin, bilgi ve enformasyonu denetleme tekelinin sona erdirilmesiyle olanaklıdır.

Bunun için, toplumsal proletaryanın pratik eleştirisinin, başka bir anlatımla alternatif bir toplum düzeninin kuvveden fiile çıkmasına ihtiyaç var.

III

Yeni toplumun maddi öncülleri, öğeleri güncel kapitalizmin içinde oluşuyor.

Güncel kapitalizmdeki yeni sınıf ilişkilerini anlamak açısından son derece önemli bir çelişki kendini duyuruyor: *Bilginin üretimdeki öneminin artmasıyla, sermayenin onu sıradan bir meta haline getirme önceliği arasındaki çelişki yeni bir sınıf mücadelesi alanı olarak sivriliyor.*

İnsanın, Marx'ın deyişiyle "genel üretici güce" egemen olması için, yine Marx'ın anlatımıyla "toplumsal birey" in gelişmesi gerekiyor. Bu olmadan, emeğin, emek zamanının değerini ölçüsü olma gerçekliği değişmeyecektir.

Marx, "toplumsal birey" le neyi kastediyor? Tam olarak şunu: *Toplumsal bireyleşme, insanın kendi genel üretici gücünü, doğa bilgisini ve doğa üzerindeki metabolik (canlıların canlı kalmasını sağlayan) egemenliğini kendi malı haline getirmesidir.* Toplumsal birey, kendi varlığında insanlığın bilgi ve deneyim birikimini içselleştirmiş, yabancılaşmanın en temel kaynağı olan emek gücü üzerindeki mülkiyet hakkını reddetme noktasına gelmiş soyut bireydir. Toplumsal bireyin göstergelerinden biri, Marx'ın "*general intellect*" adını verdiği ortak akıl kapasitesinin toplumsal yaşamın yeniden üretiminde oynadığı rolün derecesidir. Marx'ın sözleriyle, "toplumsal yaşam sürecinin koşullarının ne dereceye kadar *general intellect*'in kontrolü altına girmiş olduğu" (a.g.y., s. 654) en belirleyici ölçüttür. *General intellect*'i, insanla makine arasındaki yeni bütünleşme aşaması, depolanabilir ve paylaşılabilir enformasyon toplumu olarak düşünebiliriz. İnsan, çağlar boyunca biriktirdiği düşünme ve üretme yeteneğini sermayenin elinden alıp kendi malı yaptığı zaman, makinenin bu genel üretici bilgiyi kullanma kapasitesi de gelişecektir.

IV

"Özgür yazılım", bilgi ve enformasyon üzerindeki kapitalist tekelin kaldırılarak topluma açık ve parasız hale getirilmesi önümüzdeki dönemin en komünizan, üstelik toplumsal karşılığı olan istemlerinden biridir. Dünyanın birçok yerinde ortaya çıkan, ciddi

toplumsal karşılıklar bulan “korsan” örgütlenme pratikleri ilk işaret fişekleridir.

Entelektüel emek, günümüz süreçlerinde özel bir önem ve ağırlık kazanmıştır. Üzerinde ne kadar durulsa yeridir. Toplumsal proletaryanın bu ilginç kesimi, bir yandan, yeni teknolojik gelişmelerin sonucu olarak, bir çeşit kıtlık rantıyla ödüllendirilirken, öte yandan kapitalist dünya emek piyasası koşullarında, sürekli bir eğilim olarak proleterleştirilmekte, toplumsal proletaryanın saflarına katılmaktadır.

Toplumsal bireyin ortaya çıkması, *emekçi olmayan azınlığın, yani sermayenin* evrensel bilgi üzerindeki tekelinin ortadan kaldırılmasına bağlıdır ve bu günümüzün en gerçek, en komünizan istemlerinden biridir.

İçinden geçmekte olduğumuz kaotik döneme, kapitalizmin sınırları ve yeni bir topluma geçişi hem zorunlu hem de olanaklı kılan maddi önkoşullar açısından bakmanın devrimci komünist siyaset için ufuk açıcı olacağına inanıyorum.

Bunalımlı dönemde iktisat ve siyaset

ERKİN ÖZALP

Dünya kapitalizminin son uzun süreli ve hızlı büyüme dönemi, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlamış ve 1970'li yılların ortalarına kadar sürmüştü. Söz konusu dönemde, Marx'ın büyüme dönemleri için öngördüğü üzere, işçi sınıfının yaşam standartları da yükselme eğilimindeydi. Kuşkusuz, bunda, kapitalist ülkelerdeki sınıf mücadelelerinin yanı sıra, sosyalist blokun (yani "sosyalizm tehdidi"nin) varlığı da etkiliydi. Ama hızlı büyüme dönemi sona erip bunalımların sıklaştığı ve derinleştiği döneme girildiğinde, sosyalist blokun henüz varlığını sürdürmesine rağmen, işçi sınıfının kazanımlarını hedef alan ("neoliberal") politikalar devreye sokuldu.

Kapitalizm koşulları altında, kâr oranlarının azalması eğiliminin ürünü olan iktisadi bunalımlara üç temel tepki verilir. Birincisi, işçi ücretleri geriletilir ve ücret fonunun bir parçasını oluşturan sosyal devlet harcamaları kısılır. İkincisi, mali sermayenin (daha doğrusu hayalî [fiktif] sermayenin) büyütülmesi yoluyla, geçici olarak, hem sermayeye yüksek kazanç olanakları sağlanır hem de ücretlerin geriletilmesinden kaynaklanan alım gücü azalması (yani pazar daralması) kısmen telafi edilir. Üçüncüsü, emperyalist ülkeler, az gelişmiş ve orta gelişkinlikteki kapitalist ülkelere daha fazla kaynak aktarmaya, yani uluslararası sömürü mekanizmalarını güçlendirmeye başlar. İkinci kategorideki ülkelere yüksek faizli borçlar verilir, gümrük duvarlarını kaldırmaları istenir, sermaye ihraç edilir (doğrudan sermaye yatırımları yapılır) vb. Bunalımlar, bir taraftan da, sermayenin uluslararası ölçekteki yoğunlaşma ve merkezileşme eğilimlerini güçlendirir. Tüm bunlar, yakın geçmişte yaşananların kaba bir özeti olmanın yanı sıra, 20. yüzyılın başlarında yapılan emperyalizm tarifleriyle de büyük ölçüde örtüşüyor.

1970'li yıllardan bu yana, çoğu zaman mali sermaye hareketleriyle bağlantılı olan büyüme dönemlerini az çok ciddi krizler izliyor. Aşağıdaki grafikte görülebileceği üzere, 1961-73 döneminin en düşük ekonomik büyüme oranları, 1974 sonrasında en yüksek

oranlara dönüşüyor. Diğer taraftan, 2007-2008 krizinin, dünya ekonomisinin çok uzun bir aradan sonra ilk kez küçülmesine yol açacak kadar derin olduğu anlaşılıyor.

1961-2015 döneminde dünya ekonomisinin büyüme oranları (%)¹

Her krizin ardından, Marx yeniden hatırlanıyor, kapitalizmin sonunun yaklaştığı iddiası daha sık dile getirilmeye başlıyor.

Ne var ki, kapitalizmin, bunalımları nedeniyle (yani sadece “nesnel” nedenlerle) ve kaçınılmaz olarak son bulacağı düşüncesinin (ya da beklentisinin) doğru olmadığını hatırlatmak gerekiyor.

Yakın geçmişin “bunalımlı” tarihi, en büyük sermaye sahipleri açısından bakıldığında, o kadar da karanlık değildi. Örneğin, Forbes dergisinin araştırmalarına göre, dünyadaki dolar milyarderlerinin sayısı, 1991 ile 2017 yılları arasında, 273’ten 2043’e yükselmiş.²

“Milyarder” sözcüğünün anlamı üzerinde biraz durmakta yarar var. En az 1 milyar dolarlık (ve 2017’de 86 milyar dolara kadar varabilen) bir servete sahip olan insanlardan söz ediyoruz. 1 milyar dolar, ayda 10 bin dolar (bu satırların yazıldığı sırada ayda yaklaşık 36 bin lira) ücret alan bir insanın yaklaşık 8 bin 300 yıllık ücretlerinin toplamına eşit!

Forbes listelerinde görünmeyen zenginler de var. Dünyanın en zenginlerinin büyük bir bölümü, finansal varlıklarının önemli bir

1 <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>

2 <https://www.forbes.com/special-report/2012/billionaires-25th-anniversary-timeline.html> ve <https://www.forbes.com/sites/kerryadolan/2017/03/20/forbes-2017-billionaires-list-meet-the-richest-people-on-the-planet/#28bb13b262ff>.

kısmını vergi cennetlerine kaçırıyor. Bunun için çok fazla çaba harcamaları da gerekmiyor, çünkü zengin bireysel müşterilere hizmet sunan bankalar bu işin hukuki ve teknik kısımlarını hallediyor. Vergi cennetlerinde saklanan servetin toplam miktarı konusunda sadece tahmin yürütülebiliyor. Bir tahmine göre, 2010 yılında bu kapsama giren finansal varlıkların toplam değeri 21 trilyon dolar ile 32 trilyon dolar arasındaymış.³

Bu arada, “işveren”lerin dünya nüfusuna oranı, 1991 ile 2012 yılları arasında, yüzde 1,1’den yüzde 1,0’a gerilemiş. Aynı dönemde, ücretli/maaşlı çalışanların dünya nüfusuna oranı yüzde 18’den yüzde 22’ye, tüm çalışanlara oranı ise yüzde 42’den yüzde 50’ye yükselmiş.⁴ Bir başka deyişle, yakın geçmişe damga vuran dinamik, işçi sınıfının önemsizleşmesi değil, düpedüz “proleterleşme” olmuş.⁵

Dünya genelinde, geçmişte tarım sektöründe çalışıyor görünen nüfus hızla azalırken işçi sınıfı büyüyor. Yine 1991 ile 2012 yılları arasında tarım sektöründe çalışanların tüm çalışanlara oranı dünya genelinde yüzde 44,5’ten yüzde 31,9’a gerilemiş. Tahmin edilebileceği üzere, Çin’in de dâhil olduğu Doğu Asya ülkeleri başı çekmiş (yüzde 56,6’dan yüzde 31’e).

Bu koşullar altında, her bir bunalım, yaşam standartları dünya ortalamasının üzerinde olan işçileri yoksullaştırmanın (ve bu yolla kâr oranlarını geçici olarak yükseltmenin) bir aracına dönüşüyor.

Eşitsiz gelişme (ya da gerileme)

Dünya ölçeğindeki eğilimler, her ülkede ve her dönemde aynı yönde etkide bulunmaz elbette. Dahası, emperyalist ülkelerin dayattığı politikalar bile, geçici iktisadi büyüme dönemlerinin yaşanmasını ve bunlardan geniş toplum kesimlerinin geçici olarak yarar görmesini sağlayabilir.

Bunun en kötü örneklerinden biri, “finansal liberalizasyon” politikalarıdır. Ülkenin para birimi yabancı paralara her an çevrilebilir hâle getirilir, sermaye giriş çıkışları serbestleştirilir, yüksek

3 Richard Murphy, *Dirty Secrets: How Tax Havens Destroy the Economy*, Verso, London-New York, 2017. İlgili rapora göre, yine 2010 yılında, dünya genelinde, tüm bireysel finansal varlıkların en az üçte biri ve vergi cennetlerinde tutulan varlıkların en az yarısı, dünyanın en zengin 91 bin kişisine aitmiş.

4 http://www.ilo.org/legacy/english/get/2014/GET_status.xlsx

5 Başta ücretsiz aile emekçileri ve ücretli işçilerle neredeyse aynı konumda olan “serbest” meslek sahipleri olmak üzere “çalışan”ların büyük bir bölümünün ve işsizlerin de proletaryaya dâhil edilmesi gerekiyor elbette.

faizli devlet borçlanma kâğıtları çıkarılır, bankalar yüksek faizlerle mevduat toplamaya başlar, sermaye piyasaları oluşturularak yeni mali yatırım araçları yaratılır ve böylece (“sıcak para” diye anılan) yabancı sermaye girişi sağlanır. Bunun sonuçları arasında, yerli para biriminin değeri ve onunla birlikte ithalat artarken ihracatın azalması, yani dış ticaret açığının büyümesi de vardır. Bu yolla sağlanan ekonomik büyümenin kısa ömürlü olması kaçınılmazdır. Er ya da geç bir borç krizi patlak verir ve (“finansal liberalizasyon” politikalarına son verilmeksizin) “yapısal uyum” sürecinin yeni bir aşamasına geçilir...

Bu yeni aşamada, büyük olasılıkla, özelleştirmelere hız kazandırılır. Devletin elindeki en kârlı kuruluşlar haraç mezat yerli ve yabancı sermaye sahiplerine satılır. Böylece toplu bir sermaye girişi sağlanmış olur. Özelleştirilen kuruluşlarda çalışan işçilerin bir bölümünün işten atılmasına, geri kalanların sendikasılaştırılmasına ve taşeronlaştırmaya rağmen, özelleştirme gelirleri sayesinde sağlanan ekonomik büyüme, toplumun geniş kesimlerinin tepkisizliğini güvence altına alabilir (zaten bu kuruluşlarda çalışan “ayrıcalıklı” işçiler “aşırı yüksek” ücretler almaktadır!). Ama bu arada devlet bütçesinin kısa bir süre sonra çok daha büyük açıklar vermesinin yolu açılmış olur. İlk andaki toplu yabancı sermaye girişinin yerini düzenli sermaye çıkışları alır. Bir başka deyişle, yeni bir krize doğru yol alınır...

Her bir kriz, ülkedeki ücret düzeyinin daha da gerilemesine yol açar. Krizler bahane edilerek, çalışma yaşamını düzenleyen yasalarda işçiler aleyhine değişiklikler yapılır. Ücretlerin gerilemesi ve çalışma koşullarının kötüleşmesi, “doğrudan yatırım”lara yönelik yabancı sermaye girişini teşvik edebilir. Ama bu arada başka ülkelerde de benzer süreçler yaşanmaktadır ve ücretlerdeki gerileme bir süre sonra yetersiz kalmaya başlar...

(“Doğrudan yatırım”ların, faiz getirileri elde etmeye yönelik mali sermaye girişleriyle karşılaştırıldığında daha yararlı olduğu düşüncesi yaygındır. Ne var ki, bu yatırımlar, faiz getirilerinden daha yüksek oranlı kârların elde edileceği hesaplanarak yapılır. Bu kârlar da, tıpkı faiz gelirleri gibi, er ya da geç ülke dışına taşınır. Emperyalizmin özelliklerinden biri sayılan “sermaye ihracı”, sermaye ihraç edilen ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunmak için değil, bu ülkelerin kaynaklarını sömürmek için yapılır.)

Daha “iyi” örnekler de var. Örneğin, 2000’li yıllarda hammadde (petrol, doğalgaz, madenler, işlenmemiş tarım ürünleri vb.)

fiyatlarının (bunlara dayalı spekülatif mali yatırımların da katkısıyla) hızla yükselmesi, Latin Amerika ülkelerinin ekonomik canlanmasına katkıda bulunmuştu. Aynı dönemde bu ülkelerin çoğunda sosyal devlet harcamaları artırılmıştı.

2000 ile 2014 yılları arasında Latin Amerika ülkelerinin toplam ihracatında hammaddelerin payı yüzde 46,2'den yüzde 60,9'a (Venezüella'da yüzde 86,9'dan yüzde 95,5'e) yükselmiş. Bu gelişme, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını da etkilemiş. Yabancı şirketler sadece 2006 yılında hammadde üretimine 59 milyar dolarlık yatırım yapmış. 1990'lı yıllardaki liberal dönüşüm sonrasında hiçbir yılda toplam yabancı sermaye yatırımları bu miktara ulaşmamış.⁶

Ne var ki, 2014 yılında gerilemeye başlayan hammadde fiyatları, 2015 ve 2016 yıllarında tam bir çöküş yaşadı. Bu çöküşle birlikte Latin Amerika ekonomilerinden bazıları durgunluğa girerken bazıları küçüldü. Kapitalist üretim ilişkilerine son vermemiş, ülkenin gelirlerinin yüksek olduğu dönemde petrol ihracatına bağımlılığı aşmaya yönelik iktisadi açılımlar gerçekleştirilmemiş olan Venezüella büyük bir iktisadi bunalıma girdi ve "Bolivarcı sosyalizm"i yıkmaya yönelik ABD destekli burjuva muhalefeti güç kazandı. En fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çeken ülkelerden biri olan Brezilya'nın ekonomisi 2015 yılında yüzde 3,8 ve 2016 yılında yüzde 3,6 oranında küçülürken, İşçi Partisi üyesi Devlet Başkanı Dilma Rousseff 2016 yılında bir parlamento darbesiyle görevden alındı...

Son olarak, yakın geçmişin "en iyi" örneği üzerinde duralım: Yoksul kır nüfusunu devasa bir ucuz emek gücü kaynağına dönüştürerek, dünya çapındaki sınıfsal dengelerin değişmesine katkıda bulunurken en büyük ekonomilerden biri hâline gelmiş olan Çin.

Çin deneyiminin yinelenmesi kolay olmayan bazı özellikleri var. Örneğin, işçi nüfusunun büyük bir bölümünü "ikinci sınıf" yurttaşlar oluşturuyor: Kentlerde çalışmakla birlikte köy nüfusuna kayıtlı olan, sosyal hakların çoğundan yararlanamayan, kentli sayılan işçilerin aldığı ücretlerin yalnızca yüzde 60'ını alabilen, pek çoğu sözleşmesiz çalıştırılan ve sayıları 240 milyonu aşan "göçmen" işçiler.⁷

6 James Petras-Henry Veltmeyers, *Power and Resistance: US Imperialism in Latin America*, Brill, 2015, 26-28.

7 Wang Hui, Çin'in *Yirminci Yüzyılı*, çev: Ümit Şenesen, Yordam Kitap, İstanbul, 2015 ve Arthur R. Kroeber, *China's Economy: What Everyone Needs to Know*,

Diğer yandan, toplumsal eşitsizliklerin hızla artmakta olduğu bir ülkeden söz ediyoruz. Forbes'in dolar milyarderleri listesine (Hong Kong dışından) bir Çinlinin ilk girişi 1997 yılında gerçekleşmiş. 2017 yılında bu sayı 319'a ulaşmış. Bu arada, Çin'in yasa-meclisinde 100'den fazla dolar milyarderi bulunuyormuş.⁸

Çin'in en büyük avantajı, mutlak yoksulluk koşullarında yaşayan 840 milyonluk bir nüfusunun varlığıydı. Köylerde yaşayan insanların ikinci sınıf yurttaşlar olarak çalışmak ve yaşamak üzere kentlere göç etmesi, "kendi istekleriyle" oldu, çünkü bu sayede mutlak yoksulluktan kurtulabildiler.

Çin Komünist Partisi (ÇKP) yöneticileri, ekonominin hızlı (yılıda en az yüzde 8 oranında) büyümesini, toplumsal sorunların yaşanmamasının (ve rejimin sorgulanmamasının) koşulu olarak görüyordu. 2007-2008 krizinden sonra, büyük ölçüde ihracata bağımlı olan ekonominin hızlı büyümeye devam edebilmesi için büyük ölçekli altyapı yatırımlarına başvuruldu. Ancak 2012'de yüzde 8'in altına düşen büyüme oranı 2016 yılında yüzde 6,7'ye geriledi.⁹ Bu arada, ÇKP Genel Sekreteri ve Devlet Başkanı Şi Jinping, 2020 yılına kadar ortalama yüzde 7'lik bir büyüme oranının yeterli olduğunu açıkladı.¹⁰

Bu amaca ulaşmak için geliştirilen projelerden biri, Asya ile Avrupa arasında yeni ticaret yollarının açılmasını öngören Kuşak ve Yol Girişimi. Çin devletinin açacağı kredilerle, yine Çin devletine ait olan şirketlere altyapı ihalelerinin kazandırılması hedefleniyor. Diğer yandan, pek çok hammaddenin dünyadaki en büyük ithalatçılarından biri ya da birincisi hâline gelen Çin, "arz güvenliğini sağlama" adı altında, Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde doğrudan yatırımlar yapıyor.

Çin'in hızlı büyümesini daha ne kadar sürdürebileceği de, Çin yönetiminin toplumsal eşitsizliklerin hızla artmasından kaynaklanan sorunları bastırmaya daha ne kadar devam edebileceği de tartışmalı. Kesin olan, kapitalistleşmiş olmanın ötesinde, iktisadi alanda emperyalizme özgü politikalar izleyen bir ülkeyle karşı karşıya olduğumuz. Çoğu örnekte devlet şirketleri aracılığıyla

Oxford University Press, 2016.

8 <https://www.rt.com/news/379406-china-billionaires-party-assembly/>

9 IMF, *World Economic Outlook - April 2017*. IMF, Çin'in büyüme oranının 2018 yılında yüzde 6,2'ye gerileyeceğini tahmin ediyor.

10 Honghua Men-Steve Tsang, "Genesis of a Pivotal Decade", Stive Tsang-Honghua Men (ed.), *China in the Xi Jinping Era*, Palgrave Macmillan, 2016, s. 9.

yabancı ülkelerde özelleştirme ihalelerine katılıyor, maden yatakları satın alıyor, serbest bölgeler kuruyor.

Bu arada, örneğin Çinli tekstil şirketleri, kendi ülkelerindeki ücretlerin “aşırı” yükselmiş olması nedeniyle, üretim faaliyetlerini Bangladeş ve Vietnam gibi Asya ülkelerine kaydırıyor. Bu durumdan yakınan Pakistanlı bir iş dünyası temsilcisi, kendi hükümetinden, ticari ortamı daha da iyileştirmesini ve Çinlileri ülkedeki liberal politikalar, kuralsızlaştırma hamleleri vb. hakkında bilgilendirmesini istemiş.¹¹ “Aşırı” yüksek ücretlerle ilgili tablo şöyle:

2014 yılında bazı ülkelerde tekstil sektöründeki saatlik işçilik maliyetleri (ABD doları)¹²

İsviçre	51,36
Fransa	31,61
Almanya	30,08
İtalya	22,67
ABD	17,71
Türkiye	5,48
Brezilya	3,22
Çin	2,65
Tayland	2,26
Endonezya	0,95
Vietnam	0,74
Pakistan	0,62
Bangladeş	0,62

Dolayısıyla, Çin’in önemi, bugünkü kapitalist birikim rejimine bir alternatif sunmasından değil, bu rejime dayanarak güç kazanır ve onu güçlendirirken, emperyalistler arası rekabetin bir tarafı hâline gelmesinden kaynaklanıyor.

ABD’nin konumu

ABD Başkanı Donald Trump, bu yılın Mayıs ayında düzenlenen NATO zirvesinde, Avrupa ülkelerinden askerî harcamalarını artırmalarını istedi. Oysa çok da uzak olmayan bir geçmişte,

¹¹ <https://tradechronicle.com/pakistan-should-woo-relocating-chinese-textile-industry/>

¹² <http://www.werner-newtwist.com/en/news-vol-011/index.htm>

Demokratik Alman Cumhuriyeti’ni ilhak eden Federal Almanya’nın askerî alanda bile ABD’ye rakip bir güç hâline geleceğini savunanlar vardı!

Sosyalist sistemin çözülmesinin ardından, ABD’nin askerî harcamaları 2000 yılına kadar gerilemiş, ama sonra yeniden artmaya başlamıştı. Buna karşın, İngiltere, Fransa ve Almanya, aşağıdaki tablolardan da anlaşılabilceği üzere, bu alanda ABD’nin peşinden gitmedi. Bu ülkeler, “emperyalist” olma niteliklerini yitirmedi elbette; sadece, dünyanın jandarmalığı görevini ABD’ye bırakırken, “iktisadi emperyalizm”e ağırlık vermeye çalıştılar.

Askerî harcamalarını artıran bir başka ülke, dünyanın önde gelen güçlerinden biri olma iddiasını korumaya çalışan Rusya’ydı. Ama petrol ve doğalgaz fiyatlarının düşmesiyle birlikte askerî harcamalar bu ülke için ciddi bir iktisadi yük oluşturmaya başladı.

Askerî harcamalar açısından bakıldığında, son 20 yılın yükselen gücünün Çin olduğu açık. Ama geriden gelmekte olan bu ülke de, en azından bugün için, ABD’yle toplam askerî güç rekabetine girmekten çok, iktisadi rekabetin askerî saldırganlık girişimlerine yol açmasını engelleyebilecek (“caydırıcı”) bir askerî kapasite oluşturmaya çalışıyor.

Toplam askerî harcama karşılaştırması (ABD = 100)¹³

	ABD	İngiltere	Fransa	Almanya	Japonya	Rusya	Çin
1996	100	12	13	11	10	5	7
2006	100	10	9	6	7	6	15
2016	100	9	9	7	7	12	37

Askerî harcamalar/GSYİH (%)¹⁴

	ABD	İngiltere	Fransa	Almanya	Japonya	Rusya	Çin
1996	3,4	2,6	2,9	1,6	0,9	4,1	1,7
2006	3,8	2,2	2,3	1,3	1,0	3,5	2,0
2016	3,3	1,9	2,3	1,2	1,0	5,3	1,9

Kısacası, yakın gelecekte, ABD’nin askerî alandaki açık üstünlüğü sürecek. Bunda, silah üreticisi şirketlerin ABD devleti üzerindeki etkisinin de payı var elbette.

Diğer yandan, dünyanın en büyük ekonomisi ve en büyük ithalatçısı olmayı sürdüren ABD, aralarında Çin, Japonya, Hindistan,

13 <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRI-Milex-data-1949-2016.xlsx>

14 A.g.y.

İngiltere ve Almanya'nın da bulunduğu pek çok ülkenin en büyük ihracat pazarı durumunda.¹⁵ Dolayısıyla, ekonomik yaptırım uygulama gücü açısından da üstünlüğünü korumaya devam ediyor.

Askerî üstünlük ve ekonomik yaptırım uygulama gücü, bu ülkeyi dünyanın mutlak hâkimi kılmıyor. Dahası, ABD'nin yakın geçmişteki saldırgan politikalarının önemli bir bölümü, insanlık açısından yıkıcı sonuçlar da doğurarak, başarısızlığa uğradı. Afganistan'ın ve Irak'ın işgal edilmesi, Libya'daki rejimin askerî müdahaleyle devrilmesi ve Suriye'ye yönelik müdahaleler, bu ülkelerde ABD ile Avrupalı müttefiklerinin kazançlarını artıracak düzenlerin kurulmasına değil, iç savaşlara, cihatçı terörizmin güç kazanmasına ve göçmen akımlarına yol açtı. Bu arada, Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırımlar, bu ülkenin Ukrayna politikasını değiştirmesini sağlamazken, özellikle Avrupa şirketlerine zarar verdi. Diğer yandan, 2000'li yıllarda, Latin Amerika'daki solcu hükümetlere yönelik ABD destekli darbe girişimlerinin önemli bir bölümü sonuçsuz kalmıştı.

Ama bu durum, ABD'nin militarizmden ve müdahalecilikten vazgeçeceği anlamına gelmiyor. "İzolasyon yanlısı" kabul edilen Trump'ın başkanlığının ilk döneminde, Suriye bombalandı, Kuzey Kore'yle gerilim tırmandırıldı, Suudi Arabistan'la 110 milyar dolarlık silah satış anlaşması imzalandı ve İran terörist devlet ilan edildi. Venezüella'daki iktidarı yıkmaya yönelik müdahaleler sürüyor. Çünkü, diğer emperyalist ülkeler iktisadi rekabet güçlerini arttırmaya ya da korumaya odaklanmışken, ABD şirketlerinin dünya ölçeğindeki rekabet gücünü korumanın yolu askerî ve siyasal güç kullanımından geçiyor. ABD'nin militarizmi, "şahin"lerin varlığından kaynaklanmıyor. Dolayısıyla, hem dünya halkları hem de emperyalist ülkelerin yurttaşları açısından, ABD militarizminin maliyeti de yükselmeye devam edecek.

Sol iktidar mücadeleleri ve Yunanistan'dan dersler

20. yüzyılda, emperyalist ülkelerdeki sınıf mücadeleleri hakkında yapılan çözümlenelerde, "işçi aristokrasisi" kavramı önemli bir yere sahipti. Bu ülkelerin çoğunda, ayrıcalıklı işçilerin örgütleri olan ve onları düzene bağlayan güçlü sarı sendikalar vardı. Emperyalist ülke burjuvazilerinin kendi ülkelerindeki işçilerin en azından bir bölümünü sömürmediğini, az gelişmiş kapitalist

15 <http://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en>

ölkeleri sömürerek elde ettikleri kaynakların bir bölümünü onlarla paylaştıklarını iddia edenler bile çıkabiliyordu!

Kesin kabul edilen gerçek, emperyalist ölkeler ve onların koruması altındaki Avrupa ölkeleri için “devrimin güncelliği”nden söz edilemeyeceğiydi. Batı solu da, iktidar stratejisi tartışmalarından uzaklaşarak, felsefi, iktisadi, sosyolojik ve kültürel çalışmalara yönelmişti.

Sosyalist ölkelerde yaşanan çözülme, devrim ve iktidar stratejisi tartışmalarını bir süreliğine neredeyse tümüyle gündemden çıkardı. Ama bu arada, kapitalizm, işçi aristokrasisinin mezarını kazıyordu.

2007-2008 krizi sonrasında, sermayenin saldırılarına karşı, önce, emperyalist ölkelere de uzanan bir toplumsal hareketlenmeler dalgasının, ardından, seçimler yoluyla iktidara gelmeyi hedefleyen solcu siyasal hareketlerin ve liderlerin ortaya çıkması, strateji tartışmalarının canlanmasını sağladı. Syriza, Podemos, Sanders, Corbyn ve Melenchon, sınıfsal talepleri ve bu arada militarizm karşıtlığını öne çıkararak güç kazanmanın ve iktidar mücadelesi yürütmenin mümkün olduğunu gösteren örnekler oldu. Öncesinde de, başta Venezüella olmak üzere Latin Amerika’daki solcu iktidar deneyimleri vardı elbette.

“Devrimin güncelliği” tartışması böylece pratik yoluyla çözüme kavuşturulmuş oldu. Ne var ki, iktidar sorununa odaklananlar, Sovyet deneyimine soğuk bakmanın da etkisiyle, iktidarın alınması (siyasal devrim) ile kapitalist üretim ilişkilerine son verilmesi (toplumsal devrim) arasındaki ilişki üzerinde yeterince durmayabiliyor.

Yunanistan deneyiminin bir kez daha gösterdiği üzere, gerçek bir toplumsal değişim programına sahip olmadan, halkı köklü toplumsal dönüşümlerin öznesi hâline getirme mücadelesi yürütmeden, sadece yaşam koşullarını iyileştirme vaadiyle iktidara gelindiğinde, emperyalist ve kapitalist güç odaklarına kolaylıkla teslim olunabilir.

Bu ölkede, 2010 yılında patlak veren borç krizinin ardından, başta Almanya olmak üzere emperyalist ölkelerin ve kurumlarının (“Troyka” olarak bilinen Avrupa Komisyonu, IMF ve Avrupa Merkez Bankası üçlüsünün) baskısı altında uygulamaya sokulan kemer sıkma politikaları, işsizlik oranının yüzde 25 (gençler arasında yüzde 50) civarına yükselmesine, yoksulların oranının yüzde

35'i aşmasına yol açmıştı. Eski borçların ödenebilmesi için yeni borçların verilmesi anlamına gelen "kurtarma paketleri" birbirini izliyor, bunlarla birlikte dayatılan kemer sıkma politikaları nedeniyle ülke ekonomisi küçülmeye devam ediyordu. 2015 yılının Ocak ayında yapılan seçimlerde, bu politikalara son vermeyi vaat eden Syriza (Radikal Sol Koalisyon) en yüksek oy oranına ulaştı ve iki partili bir koalisyon hükümetinin büyük ortağı olarak iktidara geldi.

Yunanistan'ın çok kısa süreler içinde yapması gereken çok sayıda yüklü borç geri ödemesi vardı. Syriza hükümetine düşmanca yaklaşan Troyka, pazarlıkları ağırdan alıyordu. Ülke, borçlarını ödeyemez duruma düşme ve Avrupa Para Birliği'nden atılma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Aslına bakılırsa, para birliğinden ayrılmak ve iktisat politikalarını bağımsızlaştırmak da bir seçenektir; ama Syriza'nın stratejisi, emperyalistlerle (çok sıkı bir şekilde!) pazarlık etmek yoluyla bazı tavizler koparmak üzerine kurulmuştu.

Pazarlık stratejisini oluşturan ve başta Troyka olmak üzere ilgili kurum ve kişilerle görüşmeleri yürüten kişi, Maliye Bakanı Yanis Varoufakis'ti. Varoufakis, Syriza'nın (daha doğrusu bu partinin liderliğini yapan Aleksis Çipras ile dar çevresinin) dışarıdan transfer ettiği bir akademisyendi. Bakanlık yaptığı dönemde, ülkenin ve partinin gündemindeki en önemli konuda strateji geliştirme ve hayata geçirme görevlerini üstlenirken, partiyle, onun merkezî yönetim kurullarıyla ve bakanlar kuruluyla çok fazla ilişkisi olmamış. Kendisini, sadece, Çipras liderliğindeki bir ekibin (Troyka ile pazarlıkları yürüten "savaş kabinesi"nin) üyesi olarak görmüş.¹⁶

Dahası, Çipras ve ekibi de, Troyka ile yürütülen pazarlıklar konusunda, parti üyeleri bir yana, Syriza Merkez Komitesi üyelerini bile pek fazla bilgilendirmemiş. Söz konusu komitenin üyelerinden Giorgos Chondros'un aktardığına göre, Troyka'ya boyun eğme kararı sonrasında istifa eden MK üyelerinin gerekçeleri arasında, bu kararın hiçbir parti organına danışılmadan alınmış olması da varmış.¹⁷

Yanis Varoufakis, Syriza'nın 2014 yılında benimsediği ve iktidara gelmesi durumunda uygulamayı vaat ettiği iktisat politikalarını

16 Yanis Varoufakis, *Adults in the Room: My Battle with Europe's Deep Establishment*, The Bodley Head, London, May 2017.

17 Giorgos Chondros, *Die Wahrheit über Griechenland, die Eurokrise und die Zukunft Europas*, Übersetzt von Céline Melanie Spieker, Westend, Frankfurt/Main, 2015.

içeren Selanik Programı'nı yanlış bulmuş. Çıpras ile ekibi, programın önemli olmadığı konusunda onu ikna etmiş! Gerçekten de, Syriza iktidara geldikten sonra, Selanik Programı değil, Varoufakis'in geliştirdiği strateji temel alınmış.

Varoufakis, Almanya'nın başbakanı Merkel ile maliye bakanı Schäuble'yi, Yunanistan'ın borçların bir bölümünün silinmesinin onlar açısından da daha iyi bir şey olacağına ikna etmeye çalışmış. Merkel'in bu fikri Alman parlamentosuna kendi fikri gibi sunabilmesi için çaba harcamış. Stratejisi, Yunanistan'ın Avrupa Para Birliği'nden atılmasının Avrupa Birliği'ne zarar vereceğinin düşünülecek oluşundan yararlanarak mümkün olan en fazla tavizi koparmaya çalışmak ve bu arada olası bir atılma durumuna hazırlık yapmaya çalışmak üzerine kuruluymuş. Ama bu "hazırlıklar" arasında, partinin ve halkın bu olasılığa hazırlanması bulunmuyor. Ayrıca, yazdıklarından anlaşılabilirdiği kadarıyla, Syriza yönetimi sonunda boyun eğme kararı aldığı anda, teknik hazırlıklar konusunda da pek fazla yol alınmamış.

Oysa, birincisi, Yunanistan'ın borçlarının bir bölümünün silinmesi, Avrupa Birliği'nin kemer sıkma politikaları dayatılan başka üyelerinin de benzer taleplerde bulunmasını kolaylaştırırdı. İkincisi, Chondros'un da aktardığı bir hesaplama göre, Almanya, daha düşük faizlerle borçlanmasını mümkün kıldığı için, Yunanistan'ın borç krizine düşmesinden kazançlı çıkmış.¹⁸ Üçüncüsü ve en önemlisi, Varoufakis'in ve onun gibi düşünen başkalarının görüşleri bilinmiyor değildi ve borç silerek Yunanistan ekonomisinin toparlanmasını sağlamak alacaklıların daha fazla işine yarayacak olsaydı, bunun için Syriza'nın iktidara gelmesini beklemez, tam tersine Syriza iktidarının önünü kesmek için borç silerlerdi!

Kuşkusuz, 2015 yılının Temmuz ayında Syriza tarafından düzenlenen referandumda halkın kemer sıkma politikalarına yüzde 61,31'lik bir oy oranıyla "hayır" demiş olmasına rağmen bunların zorla kabul ettirilmiş olması, başta Alman devlet yöneticileri olmak üzere emperyalist güçlerin işlediği bir suç. Ama Avrupa Para Birliği'nde kalmak için ve zaman içinde şartların düzeleceğini umarak kemer sıkma politikalarının kabul edilmesinin sonucu şu oldu: Syriza, bu Mayıs ayında, 2022 yılına kadar yürürlükte kalacak olan yeni bir kemer sıkma paketini meclisten geçirmek zorunda kaldı. Emekli maaşlarında kesintiye gidilecek, yeni özelleştirmeler

18 http://www.iwh-halle.de/fileadmin/user_upload/publications/iwh_online/io_2015-07.pdf

yapılacak, düşük gelirli yurttaşlardan daha fazla ve şirketlerden daha az vergi alınacak vb. vb.¹⁹ Sol kanadını Troyka'ya boyun eğdikten sonra kaybeden Syriza, o zamandan beri, sıradan bir sosyal demokrat partiden daha fazlası değil.

* * *

Syriza'nın iktidara gelmeden önceki vaatleri arasında, özelleştirme politikalarına son verilmesi ve stratejik sektörlerdeki daha önce özelleştirilmiş kuruluşların yeniden kamulaştırılması da vardı. Bu arada, 2009 yılında yarısı 35 yıllığına kiraya verilmiş olan Pire Limanı'nı tümüyle özelleştirme planları iptal edilecek ve hatta limanın kiraya verilmiş yarısı geri alınacaktı. Syriza hükümetinin kurulması sonrasında bazı bakanlar tarafından yapılan ilk açıklamalar da bu doğrultuydu.

Çünkü Pire Limanı, özelleştirme politikalarına karşı yürütülen ve Syriza üyelerinin de katıldığı mücadelelerin simgelerinden biri hâline gelmişti. Limanın kiralanmış olan yarısında sendikal örgütlenmeye izin verilmiyor, toplu sözleşme yapılmıyor, taşeron şirketler kullanılıyor, devletin elindeki kısımda çalışan işçilere ödenenlerden çok daha düşük ücretler ödeniyor, aynı işler çok daha az sayıda işçiye yaptırılıyordu.

Varoufakis'in özelleştirmeler ve Pire Limanı hakkındaki düşünceleri ise biraz daha farklıymış. Limanın yarısını kiralayan ve gündemdeki özelleştirme ihalesine de katılmayı planlayan şirketle, daha doğrusu bu şirketin sahibi olan devletle uygun koşullar altında bir anlaşmaya varılabileceğine inanmış. COSCO adlı şirket Çin devletine aitti.

Yeni bir İpek Yolu projesine sahip olan Çin'in yapacağı yatırımların Yunanistan ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunacağını savunan Varoufakis, bu yatırımlara izin verme taahhüdü karşılığında Çin'den borç para da alınabileceğini ve böylece Troyka'yla daha kolay pazarlık yürütülebileceğini düşünmüştü.

Çinli yetkililerle görüşen Varoufakis, Pire Limanı özelleştirmesinin hızlandırılması ve ardından daha büyük ölçekli ortak girişimlerin hayata geçirilmesi karşılığında, şunları istemiş: COSCO'nun limandaki ortaklık payının yüzde 67 yerine yüzde 51 olması, yüzde 16'luk payın emeklilik fonlarını desteklemek üzere Yunanistan devletine bırakılması, liman çalışanlarının sendikalı olması,

19 <http://www.ekathimerini.com/218544/article/ekathimerini/business/factbox-main-measures-in-latest-omnibus-bill>

ücretlerin ve çalışma koşullarının toplu sözleşmelerle belirlenmesi, taşeronlaştırma uygulamalarına son verilmesi, liman faaliyetlerinde yerel yönetim organlarının söz sahibi olması, Çin'in acilen 1,5 milyar avroluk hazine bonusu satın alması (yani faizleriyle birlikte geri ödenmek üzere borç vermesi), sonrasında da en az 10 milyar avroluk devlet tahvili satın alması. Varoufakis'in yazdığına göre, Çinli yetkililer tüm bu şartları kabul etmiş! Ama, yine Varoufakis'in duyduğu kadarıyla, Berlin'den Pekin'e telefon eden birilerinin müdahalesi nedeniyle (!) sözlerinden caymışlar.

Sonuçta, Syriza'nın iktidara gelmesinden önce belirlenmiş olan koşullar altında düzenlenen özelleştirme ihalesini yine COSCO kazandı. Çin devleti, elde edilecek kârlar söz konusu olduğunda, Avrupalı emperyalistlerden daha insafı ya da daha işçi dostu değildi...

* * *

Engels, Marx'ın *Fransa'da İç Savaş* adlı eserinin 1891 tarihli ön-sözünde, Paris Komünü'nün önemli hatalarından birinin merkez bankasına dokunmamak olduğunu yazmıştı.²⁰ Syriza'nın iktidara gelmesinden önce alınan önlemlerden biri, merkez bankasının başına emperyalistlerin güvendiği bir kişinin getirilmesi olmuş. Ve bu kişi, bankanın elindeki rezervlerin bir bölümünü hükümetten saklamış!

Sınıf mücadelelerinin bazı kuralları eskimiyor...

20 Karl Marx, *Fransız Üçlemesi*, çev: Erkin Özalp, Yordam Kitap, İstanbul, 2016, s. 263-264.

Korkut Boratav'la dünyamızın durumu ve solun görevleri üzerine

Erkin Özalp: Özellikle 2008 yılında patlak veren krizin ardından, 1980'ler sonrasına damga vuran neoliberal iktisat politikalarının sonunun gelip gelmediği tartışılıyor. ABD'de başkan seçilen Trump'ın vaatlerinden biri, korumacılığı geri getirmek. Sizce, birincisi, neoliberal iktisat politikaları döneminin sonunun geldiği doğru mu? İkincisi, sermayenin çıkarlarını gözetken korumacı iktisat politikaları hayata geçirilebilir mi ve bu politikaları hayata geçirme girişimlerinin, kapitalizmin bugün yaşamakta olduğu sıkıntılara bir çözüm getirme olasılığı var mı?

Korkut Boratav: Neoliberalizmin son bulduğu söyleminin kaynaklarından biri, Batı'da yükselen "sağ popülizm" denilen olay. "Sağ popülizm" in sınıfsal, nesnel temeli ortadadır. İstatistiki bulguları aşağı yukarı hesaplandı. Bir örnek, Branko Milanović'in 1988-2008 yıllarını kapsayan yirmi yıllık dönemin dünya çapındaki gelir tablolarının sonuçlarıdır. Bunlara göre, sadece millî gelirlerden alınan payların nasıl değiştiğini izlemenin ötesine gidebiliyoruz. Dünya toplam gelirinin arttığı bir dönemde gelir düzeyleri bakımından dahi kimlerin kayba uğradığını belirleyebiliyoruz.

Kayba uğrayan birinci toplumsal grup, Batılı yazarların "*nativist*" dedikleri, millî/yerli işçi sınıfı. Yani büyük ölçüde geleneksel sanayi işçileri sınıfı... Avrupalı ve Amerikalı, beyaz, göçmen olmayan işçiler kaybediyor. Toplumlarında ve dünyada toplam gelir artarken bunların mutlak gelir düzeylerinde artış yok. Sıkışmış kalmış, hatta kayba uğramışlar.

Neoliberal dönemde kazananlar kimler? Bir kere, dünya gelir dağılımının en üst yüzde 1, veya yüzde 5 diliminde yer alan, büyük ölçüde Batı burjuvazisinin, özellikle finans kesiminde yoğunlaşmış kaymak tabakası fazlasıyla kazançlı çıkıyor.

En kalabalık kazançlı grup ise, başta Çin olmak üzere Asya'ya özgü olan, ihracata dayalı olan ama devletin de önemli rol oynadığı üretim biçimlerinin sürüklediği sınıflar. Bunların gelir düzeyleri

de yükselmiş. Bu dönemde Çin'de, gelir düzeyi açısından dünya ölçeğinde en altta yer alan 200 milyonu aşkın bir köylü nüfus, ana-babalarını, kardeşlerini, eşlerini köyde bırakarak kentlere taşındı. Hanehalkı olarak ortalama köy gelirlerine sahip olan ailelerin gelirlerine, birdenbire göçmen Çin işçilerinin gelirleri eklendi. Burada, yaşam kalitesi bozularak gerçekleşen bir gelir sıçraması söz konusu. Bireyler olarak, sosyalizmin güvencelerinin önemli bir bölümünü yitirdiler. Köyde kalanlar, mülkiyetlerini koruyor, köye özgü sosyal güvenlik sisteminden yararlanıyor. Kente göç edenlerin köyde kalan çocukları oradaki eğitim olanaklarından yararlanıyor. Ama kente göç eden, orada çalışan işçilerin hiçbir güvencesi yok. Hanehalkına göre hesaplanan gelir düzeyi yukarıya kayıyor. Bu durum Çin'e özgü de değil; ortalama büyüme hızları Batı'yı aşan bütün Asya'da bu tür bir yukarıya kayma var.

Demek ki, gelir hesabıyla bakıldığında, Batı'nın işçi sınıfı kaybederken, kazananların önemli bir bölümünü üçüncü dünyanın işçi sınıfı oluşturuyor.

Kaybedenlerin ikinci kesimi, Afrika'nın ve hatta Latin Amerika'nın yoksullarıdır. İhracata dayalı sanayileşme sürecinin dışında kalanlar, hammadde fiyatlarındaki çalkantılarla cebelleşiyor. Ayrıca, hem Afrika hem de Latin Amerika ülkeleri, 1980'li yılların tümünde neoliberal kemer sıkma ve yapısal uyum politikalarının ağır maliyetine katlanmak zorunda kaldı.

Ama kazanan bir grup daha var. Milanović onu tespit edemiyor. Finans-kapitalin akıl temsilcisi, *Financial Times* yazarı Martin Wolf'ün vurguladığı üzere, diğer kazançlılar da Batı'ya göçenler. Bu yıllarda bütün Batı toplumlarında göçmen nüfusun oranında çok hızlı bir tırmanma var. En yüksek oran İsveç'te: yüzde 17. Almanya ve Amerika'da göçmen nüfusun oranı yüzde 15 civarında. Batı işçi sınıfının gelir düzeyi düşüyor; üçüncü dünya sefillerinin gelir düzeyleri de düşüyor. Ama sefillerden kapağı dışarıya atabilenler nefes alıyor. Ama nefes alırken, geleneksel işçi sınıfının gelirini aşağıya çekiyorlar.

Diğer taraftan, temsilî demokrasinin ana ilkesi şu: Halk sınıflarının sandık desteğini kazanarak burjuva hegemonyasını sürdürmek. Şimdi Batı halk sınıflarının sandık desteği tehlikeye girdi. "Sağ popülist" denilen Trump, Le Pen, Wilders gibi siyasi liderler güç kazandı. Bence buna "neo-faşizm" demek daha doğrudur

Martin Wolf, "sağ popülist" programların iki kanaldan beslendiğini söylüyor. Birincisi aşırı sağdan geliyor. Irkçılık, yani göçmen

karşıtlığı. İkincisi, sol/sosyalist söylemin devletçi, küreselleşme karşıtı argümanlarının ödünç alınmasıdır. Örneğin Marine Le Pen'in baş stratejisti Florian Philippot, sosyal politika ve iktisat politikası araçlarında sol terminolojiyi devralıyor. Refah devletinin çökmesini, devletin arka plana itilmesini eleştiriyor.

Martin Wolf diyor ki, sağ popülizmin kitle tabanındaki duyarlılığa cevap vermemiz lazım. Neo-faşizmi kontrol edebilmek için, halk sınıflarının göçmenlere karşı duyduğu tepkiyi kabul etmeliyiz; devletçi, küreselleşme karşıtı öğelerinden arınmaları şartıyla. Batı kapitalizminin ana sözcüleri, sağ popülizmle uzlaşmak için bu çizgiyi izlemeyi öneriyor.

Bir uygulamayı Trump'ta görüyoruz. Trump, neoliberalizmin küreselleşmeci varyantına iki açıdan karşı çıktı. Birincisi, serbest dış ticaret doktrinini reddetti; korumacılığı savundu. İkincisi, sermaye hareketlerinin kontrolünü istiyor; istihdamı artırmak için, Amerikan sermayesinin Çin'de, Meksika'da yatırım yapmasına karşı çıkıyor.

Ama çembere alındı. Bu iki tezinden de yavaş yavaş vazgeçiyor. Buna mukabil programının üçüncü ögesi olan göçmenlerin kontrolünden vazgeçmeye ise niyeti yok. Bu sorun değil. Batı sermayesi bugün daha fazla göçmen nüfusu gerektirecek bir emek ihtiyacını hissetmiyor. Bu, şu anlama geliyor: Neo-faşizm, sermayenin kontrolü altında girecektir.

Peki, neoliberal dönemin sonu geldi mi?

Sonu gelmez; sadece adı değişir. Terminolojiyi yumuşatıyorlar. Mesela IMF'nin son raporlarından "küreselleşme" terimi çıkarıldı. Sermayenin tahakkümünü korumakta ısrarlılar. Bu tahakkümü sürdüren yöntemlerden, araçlardan ödün vermiyorlar. Adı önemli değil.

Muhtemelen Trump'a da algılatmışlardır ki, ABD'nin Çin'den ithal ettiği ucuz tüketim mallarına yüksek gümrük vergileri koyduğu andan itibaren, Walmart mağazalarından alışveriş yapan Amerikan işçi sınıfının tüketim harcamaları yükselecek; ücretleri de yukarı çekilecektir. Bu da Amerika'daki tüm sektörlerde kârların aşınması demektir.

Bir süre öncesine kadar, Avrupa Birliği'nin (özellikle de "Anglo-Sakson kapitalizmi"yle karşılaştırıldığında) daha demokratik ve daha sosyal bir kapitalizm modeli oluşturduğu ya da en azından bu yönde dönüştürülebileceği düşüncesi

görece yaygındı. Ama yine 2008 krizi sonrasında, AB'nin iktisadi açıdan görece zayıf ülkelerine, halkların tepkileri göz ardı edilerek, toplumsal açıdan yıkıcı sonuçlar doğuran kemer sıkma politikaları dayatıldı. Buna rağmen (belki daha doğrusu bu politikaların da bir ürünü olarak), Avrupa, iktisadi kriz dinamiklerini aşamıyor. Avrupa Birliği'nin (ve Avrupa Para Birliği'nin) geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Avrupa Birliği yaşayacak. Avro bölgesi de Almanya'nın kontrolü altında yaşayacaktır. Yalnız AB'nin genişleme olasılığını görmüyorum.

Faraza, İtalya'da Beş Yıldız Hareketi AB karşıtı bir platformla seçimi kazansa bile, programını uygulayamayacaktır. Avro denilen para, kalabalık orta sınıflarda öylesine bir kolaylık ve Avrupalılık algılaması yaratmıştır ki, avrodan çıkıp liret ya da drahmi gibi zayıf, istikrarsız paralara dönme düşüncesi psikolojik bir şok kaynağıdır; kitle desteği bulamaz. Büyük sermaye Syriza'yı teslim aldı. Trump'ı eğitiyor. Brexit'in fanatik savunucusu Johnson dışişleri bakanı oldu; May'le birlikte çalışıyor. Yunanistan'da Syriza'ya uygulananlar tekrarlanabilecek, Beş Yıldız Hareketi de hizaya getirilecektir.

Amerika emperyalizmi çevre ülkelerine, özellikle Latin Amerika'ya ihraç etmenin baş sorumlusuysa, avro bölgesinde bu işlev Almanya'ya yıkılmıştır. Almanya da ne kadar insafsız ve IMF'den dahi daha gaddar olduğunu ortaya koymuştur. Avro bölgesi krizinde Syriza'ya yapılan, temsili demokrasinin bütün kurallarının ihlalidir ve yüz karası bir operasyondur. AB'nin bir demokrasi, özellikle de emeğin Avrupası olması beklentilerinin artık tarihe karıştığının göstergesidir. AB'nin sosyal demokratları da Syriza operasyonunun uygulayıcıları olmuştur. Hollanda İşçi Partisi'nden Dijsselbloem, Fransız Sosyalist Parti'sinden Moscovici, bu gaddarlığın baş aktörleri arasında rol oynamışlardır.

Sizce, Avrupa ülkelerindeki sol güçler AB hakkında ne tür bir strateji izlemeli? Bu birliği emekçilerin çıkarları doğrultusunda dönüştürmek için Avrupa ölçeğindeki ittifaklara mı öncelik vermeliler, yoksa kendi ülkelerinde kapitalizmin aşılması mücadelesine mi? Ayrıca, Türkiye'nin bu tartışmalardaki yerini nasıl görüyorsunuz?

Galiba herkes kendi ülkesinde mücadeleye öncelik verecek. Ama sol akımlar arasında iletişimi açık tutarak. Devrimci hareketin enternasyonalizm geleneği yok olmaz. Örneğin Podemos, Latin

Amerika'daki sol iktidarlarla iletişim kurmuştur, fikir alışverişinde bulunmuştur, hatta gidip gelmişlerdir..

Hatta bu nedenle işbirlikçilikle de suçlandılar..

Dayanışma, enternasyonalizm solun geleneğinde vardır. Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olduğu dönemde, İspanya'da, Yunanistan'da, İtalya'da olanlar Türkiye solunu yakından ilgilendirirdi. İletişim kanallarını açık tutmak şartıyla, önceliği kendi ülkemize vermek zorundayız.

Sosyalizm, aydınlanmanın nihai aşamasıdır. Geleneksel aydınlanma, Orta Çağ devletinin ve Katolik kilisesinin, yani dini yobazlığın hakimiyetine karşı bir ayaklanmadır. Marx buna paranın hakimiyetine karşı ayaklanmayı da ekleyerek üç ayaklı aydınlanmayı getirdi. Sosyalizm bu geleneğin mirasçısıdır.

Solu besleyen başka kanallar olabilir. Mesela aydınlanmacı gelenekten gelen Kemalist kanal, sosyalizme teorik olarak açıktır. İslamcı kanat değildir. Müslümanlar solun kitle tabanının doğal mensuplarıdır. İslamcı kanat, bu nedenle Müslümanlığı "fethetmek" istiyor.

Türkiye, âdeta, Mustafa Kemal'in yaptığı gibi, Batı'yla kavga ederek Batılı olmayı bilmelidir. Emperyalizmin iki kurumsal aracı var: NATO ve Avrupa Birliği. Solun savunacağı hedef, Gümrük Birliği, AB'yle tam üyelik müzakereleri, NATO vb. dâhil olmak üzere emperyalizmle bütün kurumsal bağları koparıp bağlantısız, özgür bir cumhuriyet olarak Batı dünyasının bir parçası olan bir Türkiye'dir. Onların yerine geçecek alternatif kurumsal bağlar bulunabilir. Mesela Şanghay işbirliğinin ekonomik boyutu. Ama bizim için Avrasya, Afrika ya da Ortadoğu, entegral parçası olacağımız coğrafyalar ve kültürler değil. Çin ve Rusya'da sosyalist düzen devam etseydi farklı şeyler söyleyebilirdik. Avrupa'daki sol güçlerden söz ederken Türkiye'dekileri de katıyorum, çünkü Türkiye, sol geleneği bakımından, sol akımları bakımından Avrupa'nın içindedir. Batı hayat tarzına yönelik İslamcı tepkilerin belirlediği Ortadoğulu bir akım olmak, Türkiye solunun hak ettiği bir konum değildir.

Marx, Avrupa-merkezcilikle suçlanmıştı. Bu durumda size de aynı suçlama yöneltilebilir!

Hiçbir itirazım yok. Dünya halklarının geçmiş ulusal kurtuluş mücadeleleri de aydınlanmanın doğal uzantısıdır. Zira emperyalizm, aydınlanmanın eseri değil, kapitalizmin çürüme aşamasının deforme bir uzantısıdır. Avrupa'nın bütün aydınlık güçleri Avrupa

emperyalizmine karşı savaşmıştır. İşte bizim sahiplendiğimiz gelenek budur. Buna ister Avrupa-merkezcilik diyelim, ister enter-nasyonalizm diyelim...

Gerçi kısmen değinmiş oldunuz. Ama Rusya ile Çin'in başını çektiği yeni bir kutbun oluştuğunu ve Türkiye'nin bu kutupta yer alması gerektiğini (hatta bu doğrultuda yol aldığını) savunanlar var. Buna "Avrasya seçeneği" de deniyor. Sizce, söz konusu ülkeler, yeni bir kutup oluşturma potansiyeline sahip mi? Türkiye açısından bakıldığında, "Avrasya seçeneği", gerçek bir çıkış yolu olabilir mi?

Avrasya diye bir seçenek yok aslında... Yeni bir hegemonik güç olmanın ön unsurlarını taşıyan Çin var. Bir süper güç olma niteliğini kaybetmekte olan, ama bunu koruma mücadelesi veren, savunmacı konumda bir Rusya var. Bunların birlikteliğinden yeni bir dünya, yeni bir çekim gücü çıkamaz. Böyle bir hayal boştur. Ama Batı emperyalizmiyle kurumsal ittifakları kopardığımızda, her tür alternatif kurumsal bağlantıyı aramamız gerekecektir. Elbette o zaman Şanghay İşbirliği Örgütü'ne girilebilir. BRICS bankasına da girilir. Çin'in kurduğu Asya Altyapı Yatırım Bankası'na (AIIB) zaten girdik. Tayyip Erdoğan, Kuşak ve Yol Forumu'na katıldı...

Sizle 2006 yılının Haziran ayında *Gelenek* dergisi için yaptığım ve 2010 yılında Yordam Kitap'tan çıkan *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye* başlıklı derleme eserinizde de yer verdiğiniz röportajda, Çin'in âdeta ABD ile kader birliği yapan bir ülke olduğunu söylemiş ve ABD'ye hasım bir ekonomik kutup oluşturacağı öngörüsünü fazla abartılı bulduğunuzu belirtmişsiniz. Aradan geçen dönemde Çin'in yükselişiyle ve tek kutuplu dünyadan çok kutuplu dünyaya geçilmekte olup olmadığıyla ilgili tartışmalar yoğunluklarından pek bir şey kaybetmedi. Bu arada siz de yazılarınızda bu ülkedeki gelişmeleri ele almaya devam ediyorsunuz. Çin'in dünya kapitalist sistemi içindeki yerini bugün nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bilgeliğine ve kültürüne büyük saygı duyduğum Perry Anderson'ın Sovyet ve Çin devrimleri hakkında yazdığı karşılaştırmalı bir yazı vardır. Orada Sovyet devriminin hazin sonunu Sovyet Komünist Partisi'ne fatura eder. Çin'i incelerken şöyle bir sonuca varır: "Kesinlikle komünist bir devlet, baskın biçimde kapitalist bir ekonomi. Her ikisi de kendi türlerinin en iyisi." Şimdi diyeceksiniz ki, Anderson buna nasıl komünist bir devlet diyor? Bunu biraz açmamız lazım.

Çin Komünist Partisi (ÇKP) hâlâ şu veya bu şekilde Çin'e özgü sosyalizmi, Marksizmi, hatta Leninizmi ve Mao Zedung Düşüncesini savunuyor. Ama mülkiyetle ilgili, toplumun kapitalizme dönüşmesini engelleyen anayasal kuralları gevşetmiştir. Gerçi bunları tamamen yok etmemişler. Mesela toprak mülkiyeti hâlâ devletin. Kentlerde uzun süreli özel intifa veya irtifak hakları veriliyor. İntifa ve irtifak hakları, çıplak mülkiyet hakları değil, yarım mülkiyet haklarıdır. Ne var ki bunlar büyük ölçüde teorik kalmıştır, çünkü Çin işçi sınıfı tam anlamıyla metalaşmış emek gücünü satan bir sınıftır. Hatta İngiliz Sanayi Devrimi dönemini andıran çalışma koşulları altındadır. Engels'in 1840'lar İngiltere'si için İngiliz İşçi Sınıfının Durumu adlı eserinde yazdıklarının benzerleri şu anda kentlerdeki göçmen işçiler için geçerli.

Samir Amin, Çin için "devlet kapitalizmi" diyor. Ona göre, sosyalizm denen düzenlerin ilk aşaması zaten hep devlet kapitalizmidir. Çin için bir gerçeklik payı var.

Yalnız buradaki devlet unsurunun iki özelliğini vurgulamak lazım. Birincisi, hâlâ hayli yaygın bir devlet mülkiyeti var. Temel endüstri, ağır sanayi, altyapı, demiryolları, büyük ölçüde havayolları, madenler, finans sektörü ve bankalar hâlâ devletin elindedir. İkincisi, Çin'in en büyük ekonomik gücünü temsil eden rezervleri Çin Merkez Bankası'na aittir, yani devlettir ve devlet tarafından kullanılan yatırım fonunun kaynağıdır. Diğer taraftan, ÇKP siyaset üzerindeki egemen konumunu hâlâ koruyor. Ayrı bir devlet biçimi olarak çok partili temsilî demokrasiye geçmeyi reddediyor.

Şi Jinping genel sekreterliğe ve devlet başkanlığına seçildikten sonra bir dizi parti içi toplantı yaparak "Sovyet komünist partisi niçin yok oldu" sorusunu gündeme getirdi ve yolsuzluk, yani yozlaşma teşhisini koydu. Yönetici kadroların kapitalizmle göbek bağları düzeyindeki bağlarını kesmeye çalıştı. Ne kadar başarılı oldu bilemem ama bu uygulamaların ciddi bir kampanya olarak hâlâ sürdüğünü biliyoruz. Devlet ve parti içinde yaygın bir temizleme ve tasfiye süreci yaşandı.

Çin devletini dünyaya damgasını vurabilecek bir güce dönüştürme tutkusuna sosyalizm diyorlar. Bu hedefe ÇKP örgütü olmadan ulaşılamayacağı kanaati de var. Çok partili temsilî demokrasinin Rusya örneğindeki gibi bozulmuş bir varyantının dahi bu iddiayı hayata geçiremeyeceği teşhisini koymuşlar. Bu teşhise biz ne diyelim? Bana göre saygı duyulması gereken bir teşhistir. Kaybolan bir devrimin özgün hedeflerinden birini ayakta tutmak istiyorlar:

Neydi bu hedef ve devrimin bu doğrultudaki kazanımı? Çin'in az gelişmiş, yarı sömürge bir ülke olmaktan çıkarılması... Bugün ise, kendi ayaklarının üzerinde duran, toplumun tümüne refahı yayan, "Çin rüyası" dedikleri bir düzen kurmak istiyorlar. Kendi Marksist geleneğimiz açısından yaklaştığımızda, ne bu düzene sosyalizm deriz ne de bu düzenin Marksizmin temel öğretileriyle uyumlu olduğunu söyleriz. Ama ben bu çerçevede Çin toplumunun dünya dengeleri içinde saygıdeğer bir yerinin olduğunu ve şu anda Amerikan emperyalizminin, Avrupa emperyalizminin temsil ettiği habis eğilim ve akımlara karşı sağlıklı bir denge unsuru rolünü oynadığını düşünüyorum.

Hegemonyacı mıdır? Çok belirli ulusal çıkarlar söz konusu olunca ödün vermiyor. Tayvan konusunda ve deniz sınırları konusunda ödün vermiyor. Dünyaya melanet saçıyor mu? Hayır, şu anda melanet saçmıyor; bir denge unsurudur. Kendi söylemine göre, hegemonya aramayan bir düzen savunuyor. Emperyalizme yakın mıdır? Emperyalizmin ekonomik öğelerinden birini içeriyor: Sermaye ihraç ediyor. Sermaye ihracı üç tür oluyor. Zenginler ve milyarderler üreten bir kapitalizm olduğu için bu adamların bir bölümü servetlerini kaçırıyor. Mesela Amerika'da ve Avustralya'da emlak piyasalarını ayakta tutan unsurlardan, Çinli zenginler. İkincisi büyük şirketler gerçek anlamıyla sermaye ihraç ediyor. Üçüncüsü Çin devleti hammadde akımlarını güvenceye almak, büyüme sürecini güvenceye almak için sermaye ihraç ediyor. Kuşak ve Yol Projesi de bunların içinde telakki edilebilir. Bu şu anlama geliyor: Kapitalizmin olgunlaşmasının sonunda emperyalizmin bazı ekonomik özelliklerini taşımaya başladı. Ama sermaye ihracında, geleneksel Batı emperyalizminin yayılmasından farklılıkları da var. Ön planda rol oynamayan ulusal çıkarlar perspektifinin, dünyayı sömürgeleştiren ve dünya toplumlarının gelişme potansiyelini körelten geleneksel Batı emperyalizminin bir replikası olduğunu düşünmemek lazım, diye düşünüyorum...

Bu konuda tartışmalar da var. Batı emperyalizmi gibi silahlı müdahalelere, açıkça sömürgeleştirmeye başvurmasa bile, Çin'in örneğin Afrika'daki yatırımları ne ölçüde farklılaşıyor? Ya da örneğin Pakistan'da serbest bölgeler oluşturuyorlar, oradaki ucuz emek gücünü kullanıyorlar, ülkeyi hammadde ihracatçısı konumuna yerleştiriyorlar. Siz de önceki çalışmalarınızda uluslararası hammadde ticaretini incelemiş ve bunların nihai fiyatlarının çok azının üreticilerin gelirlerine

dönüştüğünü, asıl kazancı dünya ölçeğinde faaliyet yürüten büyük sermaye gruplarının elde ettiğini göstermişsiniz. Kuşkusuz, ABD işgal yoluyla da giriyor, zor yoluyla da...

Belçika Kongosu, emperyalizmin korkunç bir kanlı tablosudur. Fransızların Kuzey Afrika'daki sicili aynı şekilde... Çin'in dışa açılmasında bu sicil tekerrür etmiyor.

Evet, stratejik hammadde gereksinimini karşılayacak yatırımlar yapıyor. Bu âdeta Batı emperyalizminin kendi sömürgelerine hammaddeci işbölümünü taşıması gibi görülebilir. Devlet sermayesinin öne geçtiği yatırımları, Çin'e hammadde akımını garantiye almak.

Şunu da ekleyebiliriz: Hammadde üretim merkezleriyle ticaret merkezleri arasındaki altyapı yatırımları da, ekonominin ulusal gelişmesine değil, ürünün ihracına dönüktür. İşte o yüzden Çin'in dışa açılmasının bazı emperyalist özellikler taşıdığını söylüyorum. Ama farklılıkları da dikkate alarak...

Türkiye Çin'den gelen bu tür etkilere muhatap olduğunda bu sorunları düşüneneceğiz, tartışacağız ve hatta gerekirse lanetleyeceğiz. "Sen Çin'deki ücret düzeyini işçi sınıfımıza taşımayı nasıl telkin edersin" diyeceğiz. Ama Türkiye'nin şu andaki rekabet gücü saplantısının arkasındaki temel etmen, artık Çin'dekinin bile gerisinde seyreden, Asya'daki asgari ücret seviyesinin yarattığı baskıdır. Muhatabımız ister Çin olsun isterse Amerika, emperyalizmin genel yasaları bizi aynı şekilde etkileyecektir.

Çin'in güncel "Kuşak ve Yol Girişimi" hakkında ne düşünüyorsunuz? Kapitalizme alternatif oluşturmayı hedeflemediği açık görünüyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Marshall Yardımları ile bir benzerlikten söz edilebilir mi?

Şi Jinping bu fikri genel sekreter olduktan hemen sonra, 2013'te ortaya attı. Üzerinde düşünülmüş bir tasarım olduğu anlaşılıyor. Asya Altyapı Yatırım Bankası projesi de bununla bütünleşiyor. Yaygın bir ulaşım, taşıma, haberleşme şebekesi oluşturarak Çin'in dış dünyayla kalıcı, güvenceli bağlantılar oluşturmasını hedefliyor.

Konuyla ilgili metinlerde neoliberal söylemin yer aldığını görüyoruz. Çin devleti kredi açacak veya altyapıyı (limanları) satın alacak; işletecek. Marshall yardımlarını Amerikan mallarını ithal etmek için kullanırdık. Kuşak ve Yol girişiminde de Çin devlet kredileri, Çin şirketlerinin tarafından hayata geçireceği yatırımların finansmanı için kullanılacak.

Ama şunu da dikkate alalım: Kaynak tahsisini piyasa mekanizmaları değil, stratejik perspektif, yani planlama perspektifi düzenliyor. Çin, Batılı muhasımlarının gözünü boyamak için önce şunu söylüyor: Piyasa mekanizmasına bağlıyız, reformlara da bağlıyız, küreselleşmeciyiz. Şunu da söylüyor: Her yerde ticaret anlaşmaları, yatırım anlaşmaları yapacağız. Ama altyapı yatırımları, uzun vadeli, 30-40 yıllık, hatta belki 100 yılı kapsayan bir planlama perspektifi doğrultusunda yapıyor. Dolayısıyla, ciddiye alınması gereken, büyük ve ihtiraslı bir proje. Başka kaynaklardan finansman imkânı bulamayan Asya, hatta AB dışındaki Doğu Avrupa ülkelerinin altyapı gereksinimlerinin karşılanmasını sağlaması öngörülüyor. Bu nedenle heyecan uyandırıyor.

Başaracak mı, yoksa finansman olanakları tıkanacak mı, bilemeyiz. Ama Çin'in, yeni dünyada eşit güçte bir hegemonya oluşturma arayışının bir parçası.

Latin Amerika'daki solcu iktidarlar sıkıntılı bir döneme girmiş görünüyor. Örneğin Brezilya'da İşçi Partisi iktidardan uzaklaştırıldı. Venezüella'da, iktisadi sıkıntılardan da yararlanan ABD destekli muhalefet, ülkeyi siyasi istikrarsızlığa sürükleyecek kadar güç kazandı. Bunda, söz konusu iktidarların, kapitalist üretim ilişkilerini ortadan kaldırmaya yönelik radikal programlar uygulamak yerine, yerli ve yabancı sermaye sahipleriyle işbirliği yapma yoluna gitmelerinin ne kadar payı var? Latin Amerika'da yaşananlardan ne tür dersler çıkarabiliriz?

Latin Amerika, neoliberal döneme karşı halk ayaklanmalarının ilk coğrafi yansımalarını temsil ediyor. Pembe dalga, diyorlar. Ama pembenin içinde farklı renkler var. Renkleri kızıla yaklaşan Venezuela ve Bolivya, partilerini ve programlarını açıkça sosyalist terminolojiyle oluşturdu. Neoliberalizme ödün veren sosyal devlet deneyimleri var: Brezilya, kısmen Arjantin, Ekvador, yarım yamalak Şili... Ortak bir tarafları da var: ABD'nin denetimindeki Amerika Devletleri Örgütü'ne (OAS) alternatif örgütler kurdular. Yani Amerikan emperyalizminin siyasi tahakkümüne son verdiler. Chavez ile Lula bu konuda anlaşarak işbirliği mekanizmaları kurmuştu.

Fakat en ılımlı ülkelerde bile yerli burjuvazi, sınıf tahakkümünün aşınmasını sineye çekmedi. Brezilya'da olan şudur: Burjuvazinin yüksek vergi yüküyle finansmanı sağlanan sosyal yardımlar, yani ikincil gelir dağılımını değiştirerek halk sınıflarına kaynak

aktarılması, sınıflar arasındaki dengeyi bozdu. Yerli burjuvazi ve profesyonel katmanlar bu dengenin bozulmasına tahammül edemedi. Amerikan emperyalizminin ve finans-kapitalin de katkısıyla sivil bir darbe gerçekleştirdiler. Turuncu devrimlerin bir tekrarı gerçekleşti. Bu, şunu gösterdi: Kapitalizmle uzlaşmak mümkün değildir. Burjuvazi, dünyanın yoz ve yok olmaya mahkûm bir sınıftır. Sınıf tahakkümünün aşınmasını bile kabullenemiyor.

Kapitalizmin iktisadi bunalımları, emperyalist güçler arasındaki çelişkilerin derinleşmesi nedeniyle yeni bir dünya savaşının çıkması olasılığını da hep akla getirir. Dahası, üçüncü dünya savaşının çoktan başlamış olduğu iddiası uzun yıllardır dile getiriliyor. Bu konudaki tartışmalar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Tarihin mukadder bir durak noktasının insanlığın kurtuluşu olduğuna inanmamız iyidir. Ama inanç rehavete de teslim edebilir. Nasıl olsa er veya geç oraya varacağız diye düşünürken içinde yaşadığımız sınıflı, kapitalist toplumlarımızın sadece çürümesi de mümkündür. Mesela şu anda, büyük cihan savaşları yerine, üçüncü dünya halklarını birbirine vekaleten kırdıran, kendi postallarını çamura bulaştırmadan kan döken savaşların içinde yaşıyoruz. Bu da savaşı tezgâhlayan, yürüten insanları ve toplumları çürütür. Düşünün, Pentagon'da oturan bir kadın, ekranının başından, insansız hava araçlarını izliyor; tuşlarla yönetiyor. Ekranda kalabalıkları görüyor, onların içinde İslamcı, terörist veya ayrılıkçı bir hedef tespit ediyor. Gereken tuşa bastığı anda 30 kişiyi öldürüyor. Binlerce kilometre uzaktan bu ölüm aletini kullanan insan da çürür, aleti yapan kişi de, orada ölenler de... Kurbanların yakınları, İslamcı yobazlığa sarılacak, Manchester'da intihar bombacısı olacaktır.

Amerikan emperyalizmi burnunu soktuğu her yerde, Afganistan'dan Kuzey Afrika'nın uçlarına, Nijerya'dan Somali kıyılarına kadar her yerde yıkmış, kan dökmüş, tahrip etmiş, hiçbir şey inşa edememiştir. Klasik Britanya emperyalizminin "inşacı" işlevleri tarihe karışmıştır. Vekalet savaşlarıyla nereye gidilir, bilemem. Açık savaşlara dönüşme riski var mıdır, bilemiyorum. Her türlü manyaklığın gündeme gelebileceği bir dünyada yaşıyoruz. Ruh sağlıkları şüpheli insanlar yönetmeye başladı dünyayı. Trump'ın ruh sağlığıyla ilgili çok çeşitli rivayetler dolaşmaya başladı. Böyle bir dünyada yaşanınca her tür olasılık da gündemdedir.

2016 yılının sonunda kaleme aldığımız bir yazıda,¹ “bugünkü biçimiyle kapitalizmin geleceği yoktur” demiştiniz. Sisteme egemen olan güçlerin, “kapitalizm tarihinin en gerici, faşizan öğelerini barındıran aşırı sağ seçeneklerle uzlaşma arayışları” içine girmesinin, kapitalizmin yenilenme potansiyelini yitirmesinin göstergelerinden biri olduğunu belirtmişsiniz. Dünya solunun toparlanamaması, devrimci mirasına dönmemesi durumunda, kapsamlı bir çürüme sürecine girileceği öngörüsünde bulunmuştunuz. Sizce, devrimci mirasa dönüşebileceği umudunu yaratan sol güçlerin ya da dinamiklerin varlığından söz edebilecek durumda mıyız?

Çürüme sürecini, ona bağlı olasılıkları konuştuk. Kapitalizmin yeni kriz dalgasının Batı ve Arap dünyasında ortaya çıkardığı ve 2007’de başlayarak 2010-2011’e kadar devam eden çalkantılar, bana göre, anti-kapitalist çalkantılardır. Kapitalizmin karşısına koyduğu seçeneğin kabul edilemez olduğunu algılayan halk kitleleri sokaklara döküldü. Bunun bir versiyonu Wall Street’i işgal, diğer bir versiyonu Güney Avrupa’daki halk/sokak ayaklanmaları, bir başka versiyonu da Arap Baharı’dır. Tunus ve Mısır ayaklanmalarını açıkça anti-kapitalist ayaklanmalar olarak görüyorum. Tabii bu toplumlarda devrimci işçi hareketlerinin varlığından söz edemiyoruz. Kapitalizmin yarattığı sancılardan ötürü sokaklara dökülen insanlar, kapitalizmin tüm öğelerini nefretle reddediyorlar, ama tutunacakları bir sosyalizm ögesi yok. Ama hepsi sistem karşıtıdır.

Avrupa soluna bakalım. Sol, devrimci geleneklerini hatırladığı ölçüde ümit taşır. Avrupa sosyal demokrasisi bitmiştir. İstisnası var mıdır? Kurtarma çabaları var mıdır? Mesela Portekiz’de var. Portekiz Sosyalist Partisi, komünist partinin ve Podemos’u andıran Sol Blok’un dışarıdan desteğiyle, İspanya Sosyalist Partisi’nin çizgisini reddetti. Portekiz cumhurbaşkanı görev vermemeye çalıştı. Baskı oraya da uygulandı fakat Sosyalist Parti tercihini bu yönde yaptı. Ama bu bir istisna. Ne kadar süreceği belirsiz. Ayrıca yaptığı, sadece ve sadece, avro bölgesinin kemer sıkmacı reçetelerini yumuşatmak. Dikkat edin, sosyalizm filan değil. Sol güçlere şeref verecek bir direnme ile karşı karşıya değiliz.

Dolayısıyla, Avrupa’da, sosyal demokraside izleri kalmamış olan geleneksel Marksizmden, komünist parti geleneğinden az-çok nasibini almış olan partilerde veya hareketlerde ümit var. Bunlar da

¹ <http://ilerihaber.org/yazar/2016da-dunyanin-hali-uzerine-65217.html>

daha çok Avrupa'nın güneyinde. Fransa'da Melenchon, İspanya'da Podemos (Podemos liderlerinin evveliyatları İspanyol Komünist Partisi'ne dayanıyor), Portekiz'de Sol Blok ve komünist parti. Syriza da, kökenleri iki komünist partiye dayanan kişilerin kurduğu bir örgüttür. Yani geleneksel sosyalizmin, devrimci akımların yansıma ve uzantıları var oldukça, ümit var demektir.

İstiyorsanız Amerika'ya ve İngiltere'ye de bakalım. Amerikan sosyalizminin geleneğini sürdüren kişi Bernie Sanders oldu. Açıkça referans vererek, Eugene Debs'in temsil ettiği sol kanat sosyalizm geleneğini sahiplendi. 13 milyon da oy aldı ön seçimlerde. Debs 1920'de hapisten girdiği başkanlık seçiminde 1 milyona yakın oy almıştı. İngiltere'de Corbyn, İşçi Partisi'nin geleneksel mirasını, sosyalizm sözcüğünü hatırlatan kişi. Her toplum kendi devrimci geleneğinin mirasını sahiplendiği ölçüde umut var.

20. yüzyılda anti-emperyalist mücadeleler ağırlıklı olarak ulusal kurtuluş mücadeleleriyle bağlantılı bir şekilde yürütülmüştü. Bugün, kapitalizm karşıtlığını içermeyen bir emperyalizm karşıtlığının başarı şansı var mı? Eğer yoksa, anti-emperyalist mücadelelerin önemsizleştiği ileri sürülebilir mi?

Anti-kapitalist söylem, çizgi, politika olmadan emperyalizmle mücadele edemeyiz. Problem şu: Anti-kapitalizm otomatik olarak bizi sosyalizme götürmüyor. Bazı arkadaşlarımla düşünmelerinin aksine, ben hâlâ eski usul bir Leninist ve Maoçu öğretiyi, yani demokratik devrim öğretisini savunanlardanım. Ama demokrasiyi artık sadece ve sadece sosyalistler ve işçi sınıfı, halk sınıfları hayata geçirebilir. Burjuvaziden demokrasi gelmez.

Dünyanın her yerinde solun görevi şu olmalıdır: Sosyalizmin tarihî mirasını belleklerimizde tutmak, onu emekçi sınıflara hatırlatmak... Sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı olan millî kurtuluş hareketleri de dâhil olmak üzere, işçi sınıfı ve halk sınıfı hareketlerinin mirasını kastediyorum. Çartizmden başlayarak, Birinci Enternasyonal'den İkinci Enternasyonal'in şanlı dönemlerine, oradan Komintern'e, İspanyol iç harbine, halk cephelerine, faşizm karşı cephele ve gerilla mücadelelerine uzanan, Cezayir'in, Çin'in, Vietnam'ın anti-emperyalist mücadelelerini, hatta sosyalizmin reformist kanatlarının kazanımlarını bile kapsayan bir mirası akılda tutmak bizim görevimiz olmalıdır. Dünya toplumları öyle bir noktaya geldi ki, 1945 sonrasında Batı Avrupa'da reformist sosyal demokratların ya da İngiltere'de İşçi Partisi'nin getirdiği ve

o dönemde burjuvazinin özümsemiği atılımları bugün savunmak, ancak burjuvaziyle mücadele ederek mümkün oluyor. Bugün burjuvazi Melenchon'un ya da Corbyn'in anti-emperyalizmi hatırlatmasına da tahammül edemiyor.

Sosyalizmin tarihsel kazanımlarını halk belleğinde canlı tutmakla yükümlüyüz. Türkiye toplumunun yakın geçmişinde bu geleneği temsil eden gençleri o yüzden sonuna kadar sahipleniyoruz, Deniz Gezmiş'ler, Mahir Çayan'lar kuşağını... Çünkü onlar şanlı muhalif anti-kapitalist ve anti-emperyalist akımın temsilcileriydi. Zira fark etmişlerdi ki, anti-emperyalist mücadele içermeyen bir anti-kapitalizm de sürdürülemez. Bu belleği silerek ilerlemenin yolu yoktur. O zaman sersem tavuk gibi İslamcılığa veya liberalizme teslim olursun.

■ Sovyet deneyiminden siyaset dersleri¹

METİN ÇULHAOĞLU

Haluk² Malinovski'den bahsetti. Onunla ilgili belki de herkesin bildiği bir şey vardır. Roman Malinovski'nin bir ajan olduğuna en son Lenin ikna oluyor. Çok çalışıyorlar bu adam ajandır diye ikna etmek için, Lenin yok değildir diyor. Yani, "Lenin gibi biri ajanı he-men gözünden anlar" diye bir şey söz konusu değil.

Her neyse, benim konumun başlığı "Sovyet deneyiminden siyaset dersleri". Böyle olunca Ekim Devrimi nasıl oldu, kışlık saray nasıl kuşatıldı değil de işin bilançosunu, muhasebesini yapmak durumundayım. Ortada 74 yıl ayakta kalan bir deneyim var. 74 yıl sonunda bu deneyimin çöktüğünü biliyoruz. Şimdi buna bir yaklaşım geliştirmek lazım. Kolay bir iş değil tabi, bunun üzerine cilt cilt kitaplar yazılıyor birtakım faraziyeler ileri sürülüyor vs.

Şimdi şöyle bir düşünelim isterseniz. Bugün Sovyetler Birliği ayakta olsaydı ve biz de bugün Ekim Devrimi'nin 97. yıldönümünü kutluyor olsaydık muhtemelen konuşmaların çoğu hangi kritik dönemlerden nasıl başarıyla geçildiğine ilişkin bir anma olurdu değil mi? İşte, "sol komünizm", iç savaş, NEP dönemi, kolektivizasyon, sonra Hruşçov'un yaptıklarının düzeltilmesi diye giderdik. Demek ki böyle yapmak lazım anlamında pozitif dersler çıkarırdık, eğer çökmeseydi. Ekim Devriminin 97. yılını çökmemiş bir Sovyetler Birliği ile kutluyor olsaydık, böyle yapardık.

Şimdi çöktüğüne göre şunu mu yapmak lazım: Nerede yanlış yaptılar, acaba NEP daha mı uzun sürseydi, Hruşçov'un tasfiyesinden sonra başka bir şeyler mi olsaydı? Şimdi buna benzer şeyler üzerinde mi durmamız gerekiyor? Hobsbawm'ın anlattığına göre, bir CIA görevlisinden duymuş, eğer 1982'de iş başına geldiğinde Yuri Andropov o zaman olduğundan 12 yaş daha genç olsaydı bugün Sovyetler ayakta olurdu demiş bu kişi. Mesela buna mı bakmamız

1 8 Kasım 2014'te İstanbul'da düzenlenen "97. Yılında Ekim Devrimi ve Sosyalizmin Güncelliği Sempozyumu"nda yapılan konuşma.

2 Haluk Yurtsever.

gerekiyor şimdi? Ondan sonra devam ederiz; Gorbaçov şudur bu-
dur diye...

Bence ikisini de yapmayalım, “film nerede koptu” da yapmaya-
lım. Biraz genel bir yaklaşım geliştirmeye çalışalım. Yani Sovyet
deneyimi gibi bir olguya nasıl yaklaşmak lazım? Bu konuda ben
kendimce tartışmaya açık bir metodoloji önermeye çalışacağım.
Şimdi bu yaklaşımın iki ayağı var; birinci ayağına nesnellik diye-
biliriz. Maddi gerçeklik ya da nesnellik diyebiliriz. Metodolojinin
ikinci ayağına da öznellik ya da öznelik diyebiliriz. Neleri kastet-
tiğimi hemen altında her birine ait sorularla açmaya çalışacağım.

Birinci ayağı oluşturan nesnellikten kastım şudur: Sosyalist ik-
tidar sonrasında sosyalist kuruluşun nesnel yasaları var mıdır?
Hani kapitalizmin birtakım temel yasaları var ya, sermayenin
hareket yasaları, düşen kâr oranı vs. Farklı bir biçimde sosyalist
kuruluşunda nesnel yasaları var mıdır? Birinci soru, yani birinci
ayağın sorusu bu.

İkinci ayak ne demiştik, öznellik, öznelik demiştik. Buna ilişkin
soru da şu: Siyasi iktidar öncesi devrimcilikle siyasal iktidar son-
rası, kuruculuk döneminin devrimciliği aynı şeyler midir? Ya da o
dönemin devrimciliği başkadır, bu dönemin devrimciliği başkadır
biçiminde birbirinden kategorik biçimde ayrıştırılabilecek şeyler
midir bunlar?

Ben kendimce, tekrar ediyorum, tartışmaya açık olmak kaydıyla
her iki soruya da yanıt vereceğim. Birinci sorunun yanıtı şudur:
Marx'ın deyimi ile kapitalist toplumun doğum lekelerini taşıdığı
dönem boyunca sosyalist kuruluşun da nesnel yasaları vardır, o le-
keler tamamen silinince de yoktur. Yalnız yasallık derken yasalara
uymaktan bahsetmiyorum, nesnel yasalardan bahsediyorum. Yani
şu zaman sanayileşmeye başlayacaksınız, kolektivizasyona şu za-
man geçeceksin gibi içsel yasalardan bahsediyorum. Sosyalizmin,
-böyle bir sosyalist kuruluşun daha doğrusu- böyle yasallıkları ya
da yasaları yoktur diyorum. Evet, yasallıklar ya da yasalar vardır,
ama bunlar sosyalizmin yasaları ya da yasallıkları değil, sosyalist
iktidarın ve kuruluş döneminin kaçınılmaz olarak yüz yüze gele-
ceği kapitalizmin bakileriyle ilgili yasallıklardır. Örneğin küçük
meta üretiminin hâlâ sürüyor olmasıyla, küçük köylülüğün hâlâ
sürüyor olmasıyla, eğer Sovyet deneyiminin daha sonralarına ba-
kacak olursak, “ikinci ekonomi” tabir edilen, yani formel ekono-
mik sistemin dışında bazı unsurların ki bunların arasında parti-
nin üst yöneticileri de olabilir, ceplerini doldurdıkları bir düzenin

varlığıyla ilgili yasalar ve yasallıklardır bunlar.

Ama bunları bir kenara bırakacak olursak, sosyalist kuruluş döneminde ne zaman sanayileşmeye geçilir, ne zaman komünist toplumun ikinci ileri evresine daha fazla yaklaşılar, bu anlamda yasallıklar söz konusu değildir.

Neden bu alanda yasallıklardan söz edemiyoruz? Eğer yasallıklar, yani kuruluş dönemi yasallıkları hâlâ sürmekte olan meta üretimi-ne, küçük üretime ilişkinse, ikinci ekonomiye ilişkinse, bir dönem sonra bunların üstesinden gelinebilir. Ve bunların kontrol altında tutulması da mümkündür. Yani şunu söyleyemeyiz: Meta üretimi-ne belirli ölçülerde izin verildiği takdirde buradan mutlaka rejime karşı tehdit çıkar. Karşı devrim bu eşyanın tabiatı değildir, böyle bir kural yok, çıkabilir de çıkmayabilir de.

İkinci faktör: Devrime tek bir özne öncülük etse bile, onun katalizörü şusu busu, tek bir özne olsa bile eğer o devrim yapan bir özne ise, onun içerisinde mutlaka farklı eğilimler olur. Yani devrim yapmışsın, o zaman eğilimler olacak. Ha siz yapmazsanız, ben burada oturuyorum dersenez farklı eğilim falan da olmayabilir. Gerçekten devrim yapan, işte Haluk'un anlattığı gibi kendine güvenen, icabında azınlık olduğu Sovyetler için "Bütün iktidar Sovyetlere" diyebilen bir öznenin içerisinde farklı eğilimler olur.

Neticede bu farklı eğilimler daha sonra kuruluş sürecinde ne ölçüde yeniden bir araya toparlanabiliyor? Bunu niye açıyorum, bu mevzuyu niye açtım? Şunun için açtım: Bazı Sovyet tarihçileri, çöküşten sonra analizler yapan Sovyet tarihçileri, zaten devrim yapan partinin içerisinde bir Buharin kanadı olduğunu, bu Buharin kanadının kendini yeniden üreterek NEP'te ortaya çıktığını, daha sonra Hruşçov'da vücut bulduğunu, en sonunda Gorbaçov'a kadar uzandığını söyler. Bir de Leninist-Bolşevik gelenek vardır. O da Stalin ile devam eder, işte Andropov böyleydi, ama kısa sürmüştür falan...

Şimdi doğrusunu söylemek gerekirse her devrimde eğer gerçekten devrim yapan bir özne söz konusuysa böyle uçlar olabilir, daha doğrusu uçlar demeyeyim de farklı tandanslar vs. olabilir. Bana göre bu da Sovyet devriminin nihai çözümüşünü açıklayan bir faktör olarak kabul edilemez. Yani ben şunu diyemem: zaten bir Buharinci çizgi vardı, o Buharinci çizgi önce Hruşçov'la sonra Gorbaçov'la hortladı, böyle oldu; bu bana kolaycı bir açıklama geliyor. Ama şunu net olarak söyleyebilirim; yasallıklardan söz ediyoruz ya, bu bir yasallıktır: Eğer tek ülkede ya da dünyanın

sınırlı bir bölgesinde sosyalizmi inşa ediyorsanız, inşa etmeye koyulmuşsanız, 1917 Rusya'sından çok daha gelişkin olsanız bile mutlaka ve mutlaka, kendi içinizde ne yaparsanız yapın, dış ideolojik etkilenmelere açıksınızdır. Buna karşı yapacak bir şeyiniz vardır da, dışarıdan gelen bu saldırıyı peşinen engellemeniz mümkün değildir. Yani siz 1917'den sonra sosyalizmi inşa sürecine başlamışsanız sizi ideolojik salvoya tutacaklardır ve buna eğer içeride çok ciddi engeller koymadığınız takdirde durum iyice güçleşecektir. Engeller derken yabancı yayın organlarının izlenmesinin yasaklanmasını kastetmiyorum. Şunu kastediyorum: İçeride siz öyle bir insan tipi ya da öyle bir sosyalist toplum insanı yaratacaksınız ki, o bağışık olacak bu tip şeylere karşı.

Çok sık kullandığım bir örnek vardır. Tekrar olacaksa kusura bakmayın. 1989'da yıkıldı değil mi duvar? Oradan, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden Batı Berlin'e geçen insanlarla röportaj yapıyorlar, çoğu, işte bu McDonald's hamburgerini çok merak ediyoruz, işte hamburger yemeye gidiyoruz diyor. Ben baktım o zaman, tesadüfen elimdeydi bir kaynak; o zaman Demokratik Alman Cumhuriyeti kişi başına kırmızı et tüketimi açısından dünyada birinci sırada. Yani ABD'den bile ileride ama sen adamı kırmızı ete gark etsen bile o gene de McDonald's'ı merak ediyor. Demek ki onu McDonald's'ı merak etmemesini sağlayacak bir kıvama getirememişsin, bunu açık bir biçimde görmek gerekiyor.

Her neyse arkadaşlar, bütün bu söylediklerim şuraya geliyor: Sosyalist kuruluşun yasallıkları yoktur ama kapitalist toplumdaki gelen doğum lekeleri vardır; işte bu anlamda birtakım yasallıklar söz konusu olabilir. Bu durumda işler gelip öznenin ya da öncünün durumuna bağlanıyor. Orada da çok kritik bir soruyla, başta dile getirdiğim soruyla karşılaşılıyor: Devrim yapan öznenin devrim sürecindeki devrimciliği ile devrimden sonra kuruluş döneminin öznesinin devrimciliği arasında bir fark var mıdır?

Şunu çok net söyleyebiliyorum (tartışmalı deseniz bile benim kafamda nettir): Bir devrimi, daha beşikteyken boğacak unsurlardan biri, devrimcilerin, biz artık devrimimizi yaptık, şimdi inşa dönemindeyiz, demeleridir. Hiçbir şey inşa etmesinler demiyorum, belki paradoksal gelebilir ama geçenlerde bir yazıda geçirmiştim. Tepki de aldım hatta, "anarşist olmakla" bile suçlandım. Bir devrimcinin yıkılacaklar listesi her zaman kurulacaklar listesinden daha kabarık olmalıdır. Hiçbir şey kurulmasın demek istemiyorum, herhalde anlamışsınızdır. Şunu anlatmaya çalışıyorum:

Siyasi iktidarı ele geçiren bir özne, o öznenin devrimci unsurları, kapitalist toplumun doğum lekelerini gidermek için neyi yıkmak gerekiyorsa, neyi tahrip etmek gerekiyorsa oraya konsantre olmaları. Oraya konsantre olurken, onun yerine neyin inşa edileceği zaten o yıkım sürecinde ortaya çıkar. Eğer siz yıkılması gereken bir şeyi görüp de ben bunu yıktıktan sonra bunun yerine ne koyacağım diye kukumav kuşları gibi düşünmeye başlarsanız yıkmazsınız. Onu ne yaparsınız? Adapte edersiniz, uyarlırsınız; şu yanlarını törpülersem olur; bu eski düzenin kurumu, ama şu yanlarını yontarsam benim işime de yarar, dersiniz. Bu, devrimciliğin ilk geri adımlarından biridir. Yapmışlar mıdır yapmamışlar mıdır, bu tartışmalıdır.

Devam ediyorum arkadaşlarım. Erkin³ sözünü etti. Katılım meselesi, halkın devlet yönetimine katılımı üzerine. Şimdi orada bir şeye de işaret etti Erkin, haklıdır. Yani sadece hadi gelin katılın demekle olmaz bu işler. Gerçekten, ben katılıma mutlaka eşlik etmesi gereken bir başka kavram önereceğim: Politizasyon. Yani politizasyon olmadan katılım köy kahvesindeki sohbetlere döner. En küçük ölçekte bile; dolayısıyla katılımı politizasyonu mutlaka birlikte düşünmek lazım.

En alt üst düzeyden en üst düzeye kadar bu katılım ve politizasyon işini Sovyetler’de yeterince yapabildiler mi? Tartışmaya açıktır. Ama gene de bunun yeterince yapılmadığı ortaya çıkıyor. Şimdi Maocu çağrışımlar yapılabilir, ama ben mesela Maocuların ya da Mao’nun Çin Devrimi’nde yüzlerine gözlerine bulaştırdıkları pek çok yıkıma, saçmalığa yol açan Kültür Devrimi’nin bir kültür devrimi konsepti olarak mutlaka ve mutlaka sosyalist inşa sürecinde de devreye girmesi gerektiğini düşünüyorum. Yeni insanın yaratılması bağlamında yani. Belki o Çin’deki kültür devriminin saçmalıkları bu kavrama karşı bir alerji yaratmış olabilir; ama Lenin’in de ölmeden önce, devrimden sonra kültür alanında yapılması gerekenlere ilişkin ciddi yazıları vardır. Dolayısıyla yeni insanın yaratılması bağlamında kültür devrimi önemli bir öğedir. Bu yapılmamıştır ve bana göre basit ve mekanik bir determinizm ile yetinilmiştir. Basit ve mekanik bir determinizm dediğim de şudur: insanların iş sorunu yok, aş sorunu yok, sağlık hizmetlerine erişim sorunu yok, konut sorunu yok, çocuklarının nerede okutacağı vs. sorunu yok, e bu insanlar da eşek değil ya, artık rejimin kıymetini bilsinler...

3 Erkin Özalp. Bkz., “Ekim Devrimi olmasaydı...”, *Komünist*, Sayı: 6, Bahar 2017.

Şimdi maddi anlamda bunların sağlanması, insanları, eğer insanın da bir altyapısı üstyapısı varsa, metaforun kusuruna bakmayın, hani benim iyi yaşamam, iş-güç, işsizlik diye bir derdim olmaması, sağlık sorunlarını çözebilmem, çocukların eğitimi vs. bunların hepsi tamamsa ben de otomatikman sosyalist düşünürüm, bunları bana sağlayan düzen lehine düşünürüm gibi bir mekanik determinizme kapıldıklarımı düşünüyorum.

Tamam, insanları sosyalist toplumun üstünlüğüne ilişkin birtakım düşüncelere yöneltebilir bu maddi imkânlar, ama onun üzerinde siz başka şeyler bindirmedığınız takdirde, başka şekillenmelere, başka konsolidasyonlara gitmediğiniz takdirde daha sonra neler olduğunu hep beraber gördük.

Şimdi bir kritik nokta daha arkadaşlar. Bir tarafta, tekrarlıyorum, Marx'ın deyimi var: kapitalizmin doğum lekelerini henüz üzerinde taşıyan. Siz de siyasi iktidarı aldınız, kuruculuğa başladınız. Diğer tarafta ise Marx'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde komünist toplumun ileri evresi diye tanımladığı bir yer var, oraya gitmek istiyorsunuz. Şimdi arkadaşlar, siyasi iktidarın hemen sonrasında komünist toplumun ileri evresi arasında o kadar büyük bir mesafe, boşluk vardır ki bu boşluk size her türlü iradecilik için icazet verir. Bilmem anlatabiliyor muyum? Ama şu olsa, hani basitleştirmek için söylüyorum, 1917'de ben devrimi yaptım, 17-27-37-47-50 yılında komünist toplumun ileri evresine artık geçildi, yani böyle bir anlayış, komünist toplumun ileri evresi denilen şey böyle tarihlenecek bir şey olsa anlarım. İşte şu planda şunu yapacağız bilmem kaçınıcı planda bunu yapacağız diye... İleride bilmem kaç yılında da şuraya varacağız diye. Maddi üretim göstergeleri anlamında yapabilirsiniz de, toplumsal dönüşüm, toplumun köklü dönüşümü anlamında bunu yapamazsınız. Bu gibi şeyler plana falan gelmez.

Sovyetler'deki çöküşte ne kadar etkili olmuştur bilemem, ama dünyanın üçte birinde egemen olsa bile (zaten "üçte bir" döneminde sosyalist nüfusun büyük çoğunluğunu Çin oluşturuyordu) komünist toplumun ileri evresini böyle bir dünyada tasavvur etmek mümkün değildir. Onu söylediklerinde, yani "komünist topluma geçiyoruz" dediklerinde muhtemelen retoriğe başvurmuşlardır.

Komünist toplumun ileri evresi, herkese emeğine değil ihtiyacına göre vs. ise, hatta devletin sönmelenmesi ise, komünist toplumun ileri evresiyle sizin doğum lekeleriyle boğuştuğunuz zaman arasında çok geniş bir açı vardır. Ve bu geniş açı size her türlü iradecilik için izin verir. Ve bu boşluktaki devrimcilik en az iktidarın ele

geçirilmesi, fethi öncesindeki devrimcilik kadar önem ve ağırlık taşır. Bence görülemeyen, önemi idrak edilemeyen ve boşlanan budur.

Haddimi aşılıyor muyum bilemem, ama bana hiç kimse kalkıp ta Gorbaçov, Eduard Şevardnadze, Nursultan Nazarbayev ya da işte efendim Leonid Kravchuk, Haydar Aliyev gibi kişilerin komünist toplumun ileri evresine öncülük ruhu ve misyonu ile donanmış kişiler olduğunu anlatamaz, bu konuda beni ikna edemez. İşte, gerçek bir öncülükten yoksun kalındı ve bunun da en büyük nedeni öncülük görevinin, devrimci misyonu taşıma görevinin birtakım idari görevlere kurban edilmesidir.

Şunu düşünebiliyor musunuz, bu partinin merkez komitesi sekreterleri, Stalin'den sonrasını kastediyorum, işte Ukrayna'nın bilmem ne bölgesinde çiftlikleri iyi örgütledi diye geliyor. İşte bilmem nerede bir yolsuzluğu önledi, Gürcistan'daki korkunç bir yolsuzluğu önledi diye adam merkez komitesine geliyor. Şimdi bu şu demektir: "Artık biz işi idare ediyoruz..." Devrimciliği sürdürmek, devrimi ileri taşımak misyonu bitti, biz bu işi idare ediyoruz anlamındadır. Ve bu devrimci kuruculuğun yerini ya da kurucu devrimciliğin yerini idarecilik aldığını söyleyebiliriz. Ve ben bunların Sovyet deneyiminden çıkarılabilecek siyaset dersleri olduğu kanısındayım.

Bitiriyorum, yalnız bitirirken bir iki noktaya ben de değineyim:

Şimdi Erkin açtı bu mevzuyu, gerçi benim konum değil ama, şimdi arkadaşlar, Lenin olmasaydı Marx dipnot olurdu falan meselesi... Erkin'in dediklerine yüzde yüz katılıyorum da bir noktayı gerçekten net ortaya koymak gerek: Böyle mukayeseler çoluk çocuk işidir. Eskiden, bizim çocukluğumuzda, Teksas, Çelik Blek, bir de Tommiks vardı. Biz çocukken tartıştık: ikisi kavga etse acaba kim kimi döver? Birisi derdi ki, Tommiks çok iyi silah kullanıyor ama Çelik Blek de silahsız kavga olursa yener, işte silahlı olursa Tommiks yener... Bana biraz bunun gibi geliyor. Bu saçma bir şeydir.

Gezi'deki hayalet: Orta sınıf

CAN SOYER

Haziran Direniş'i'nin Türkiye'ye dair düşünme çabalarını geniş ölçüde etkilemiş olması son derece doğal. Hızı, yaygınlığı, kararlılığı ve yaratıcılığı açısından, ülke tarihinde bir benzeri bulunmayan direniş, tüm bu özelliklerinin bir sonucu olarak, Türkiye'de siyasetle ve marksist düşünce ile uğraşanlar nezdinde de geri döndürülemez bir eşik anlamına geliyor. Başka bir deyişle, Haziran İsyanı ile birlikte, sadece siyaset ve düşünce dünyasında yeni koordinatlar ortaya çıkmakla kalmadı, aynı zamanda öncesine doğru gerilemenin olanaksız görüldüğü bir uğrak da aşılmış oldu.

Zaman zaman dile getirilen "Haziran hiç yaşanmamış gibi davranmak" sözleri, esasen bu eşiği ifade etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de siyasetle uğraşanların ya da marksist düşüncenin yeniden üretimine çaba harcayanların, Haziran'dan sonra, hem içerik hem de yöntem konusunda daha kesinleşmiş sonuçlara ulaşmaları ve bu sonuçları birer "kazanım" olarak pratik çalışmanın içerisinde yerleştirmeleri beklenmelidir. Elbette, bunu başarabilmenin ilk koşullarından biri, birer mit ya da masal olarak dolaşımda bulunan çeşitli kavramları eleştirel bir incelemeden geçirmek ve elde edilen sonuçları açık seçik bir biçimde Haziran sonrasına aktarmaktır.

Deyim yerindeyse, yola koyulurken yapılacak olanların başında, çözümleme ve yeniden üretim süreçlerinin üzerinde bir hayalet gibi gezinen kavramların üzerindeki "mistik tülü" çekip atmaktır.

Bu açıdan, orta sınıf kavramı konusunda belirli bir eleştirel çabanın sergilendiğini ve ortaya çıkan çeşitli sonuçların şimdiden "müktesebat"a eklendiğini söylemek yanlış olmaz. Ancak Haziran İsyanı'nın bir orta sınıf ayaklanması olduğu, direnişin orta sınıflar tarafından harekete geçirilen bir toplumsal dinamik sonucunda yaşandığı, kısacası Haziran'la bağlantılı olarak incelenmesi ve çözümlenmesi gereken toplumsallığın orta sınıflar olduğu yönündeki iddialar varlığını sürdürüyor. Oysa, tüm bu kendinden emin ve gürültülü tezlerin arasında, orta sınıf kavramı, belirli bir toplumsal hareketliliği açıklayan çözümleyici ilke olmak şöyle dursun,

bizzat kendisi açıklanmaya ve çözümlenmeye muhtaç bir kavram olarak durmaya devam ediyor.

Elinizdeki yazıda, öncelikle, marksist sınıf tartışmalarının klasik geleneğine bağlı kalınarak, sınıf kavramının temel özellikleri aktarılacak ve orta sınıf olarak adlandırılan toplumsal kesimlerin bu tablo içerisindeki görünümü ele alınacaktır. Ardından, Haziran günlerinde ortaya çıkan somut görünümünü de hesaba katarak, Türkiye'de orta sınıflar kavramıyla tanımlanan geniş kesimlerin proleterleşme süreçlerine dair kimi "deneysel" tezler ortaya atılacaktır. Son olarak ise, karşı karşıya olduğumuz toplumsal ve sınıfsal tablonun sosyalist mücadele açısından işaret ettiği olanaklar değerlendirilecektir. Nihayetinde, bir bütün olarak elinizdeki yazı, orta sınıflar kavramını yerli yerine oturtmak ve sosyalist siyasetin sınıf gündemini sadeleştirmek gibi bir hedefe ulaşmayı amaçlayacaktır.

Marksizmde temel sınıf çözümlemesi

Marksist düşünce açısından sınıf, her şeyden önce meta üretimi çerçevesinde ele alınır. Temellerini meta üretiminde bulan toplumsal ilişkiler, sınıf olgusunun başat belirleyicisi durumundadır. Çünkü sınıf ayrışması, sadece kapitalizmde değil, ilk sınıflı toplumlardan bu yana, Marx'ın toplumsal işbölümü olarak adlandırdığı ve teknik işbölümünden net biçimde ayırdığı bir sürecin sonucudur. Toplumsal işbölümü üzerine yapılan vurgu, sınıfların tarihsel kökenlerine ışık tutmakla kalmamakta, aynı zamanda bizleri üretim ilişkileri sorununa yönlendirmektedir.

Sınıf olgusunu üretim ilişkileri çerçevesinde ele almak, doğal olarak, her bir üretim tarzındaki özgül ilişkileri sınıf tanımının içerisine dahil etmeyi de gerektirmektedir. Zira sınıf, farklı üretim tarzlarında artı emeğe el koymanın farklı mekanizmaları üzerinden tanımlanmaktadır¹. Dolayısıyla, marksizm açısından kapitalist üretim tarzında sınıf kavramı, bu üretim tarzına özgü kimi özgül niteliklerle belirlenir. Bu anlamda, sınıf, üretim ilişkileri içerisinde temel ve başat olan işbölümü biçimi ile bağlantılı bir biçimde incelenmektedir. İkincil ya da tali bölüşüm ilişkileri ise, çözümlemenin daha farklı evrelerinde ve düzeylerinde işe koşulmaktadır.

Kapitalist üretim tarzı içerisinde, artı-değere el koymanın birincil mekanizması üreticiler ile mülkiyet sahipliği arasındaki mutlak

1 Karl Marx, *Kapital*, Cilt 1, Çeviren: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Dokuzuncu Baskı, 2009, s. 216.

farklılaşmadır. Yani kapitalizmde, üretim ilişkilerinin temel niteliği, bir tarafta üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan dar bir topluluk ile diğer tarafta emeğinden başka hiçbir üretici güce sahip olmayan geniş bir toplumsal kesimin var olmasıdır. Marx açısından, üretim araçlarının mülkiyeti üzerindeki bu farklılık, sınıf tanımının ilk unsurudur.

Kısaca sermaye ile emek arasındaki ayrışma olarak adlandırabileceğimiz bu olgu, aynı zamanda her ikisi arasındaki uzlaşmaz çelişkinin de ifadesidir. Zira kapitalist üretim ilişkilerinin özgül mantığı, üretim araçlarının özel mülkiyetini zorunlu kıldığı ölçüde, üretim araçlarına sahip olan kesimlerle emeğinden başka bir üretici güce sahip olmayan kesimler arasında uzlaşmaz bir çelişkinin ortaya çıkmasını zorunlu kılar. Dolayısıyla, mülkiyet biçiminin yanı sıra, uzlaşmaz çelişki saptaması da sınıf tanımının vazgeçilmez unsurlarından biridir.

Devam edersek, sınıf tanımında karşımıza çıkan üçüncü özelliğin sınıfın nesnel bir ilişki biçimi olarak tarif edilmesi olduğunu görürüz. Buna göre, sınıfsal aidiyet, siyasal ya da ideolojik tercihlerle değil, toplumsal yapı ve üretim ilişkileri içerisinde bulunulan konumla ilgilidir. Meslek, gelir durumu ya da işlev gibi özellikler, teknik işbölümünün bir parçası olarak anlamlı olmakla birlikte, ayrı ve bağımsız bir sınıf tanımına başvurmak için yeterli ölçütler değildir.² Üstelik teknik işbölümü süreçlerinde gerçekleşen sınıf içi farklılaşmalar da, bizzat özel mülkiyet rejiminin belirlediği üretim ilişkilerince koşullanmaktadır. Dolayısıyla, sınıfın, teknik işbölümü ile değil, toplumsal işbölümü ile ilgili olarak ele alınması, bu bağlamda, basitçe bir eşitsizlik hiyerarşisinden öte, sömürü ilişkisi olarak tanımlanması gerekmektedir³.

Tüm bu özellikler, kendisini üretim sürecinde de ortaya koymaktadır. Kapitalist üretim süreci, bu anlamda, iki temel özellik gösterir: işçinin, sermayeye sahip olan kapitalistin denetimi altında çalışması ve ürünün, onu üreten işçiye değil, kapitaliste ait olması.⁴ Dolayısıyla, hem üretim süreci üzerinde denetim olanağına sahip bulunmaması, hem de ürüne başkası tarafından el konulması olguları, Marx açısından sınıf tanımının ölçütlerinden olmaktadır.

2 Tülin Öngen, *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi – Günümüzde İşçi Sınıfı*, Alan Yayınları, İkinci Baskı, 1996, s. 173.

3 Korkut Boratav, *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, İmge Yayınları, İkinci Baskı, 2005, s. 11.

4 Karl Marx, *a.g.y.*, s. 187.

Buraya kadar şematik biçimde sıralanan özellikler, marksist sınıf tanımı açısından yararlı bir özet oluşturmaya yeterlidir. Görüldüğü gibi, marksizm açısından sınıf, temelinde, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olanlar ile emeklerinden başka üretici güce sahip olmayanlar arasındaki uzlaşmaz çelişkinin yattığı ve sömürü sorunsalı bağlamında değerlendirilmesi gereken nesnel bir ilişki biçimidir. Kapitalist üretim tarzında söz konusu sömürü ilişkisi, bu eksen üzerinde birbirinden ayrılmış iki toplumsal kesim, yani sermaye sahibi burjuva sınıfı ile işçi sınıfı arasında kurulmaktadır. Bu anlamda, kapitalist toplumlar, iki büyük düşman kampa bölünmüştür. Burjuvazi, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olup üretim sürecini denetimi altında tutarken, işçi sınıfı yaşamak için emeğini satmak zorundadır ve üretim süreci üzerinde kendi denetimini kuramaz.

Ancak orta sınıf hakkındaki tartışmayı da etkileyecek olan farklı toplumsal ve ekonomik ilişki biçimleri, soyutlama düzeyinde açıklanan bu tabloyu karmaşıktırmaktadır. Özellikle 20. yüzyılda gelişen teknolojiler ve üretim sürecinin örgütlenmesindeki değişiklikler sonucunda, burjuvazi ve işçi sınıfı tanımına uymadığı, her ikisinden de farklı özellikler gösterdiği iddia edilen çeşitli toplumsal kesimlerin varlığı, klasik marksist şemayı zenginleştirmek ya da tümüyle reddetmek yönünde eğilimler doğurmuştur. Oysa marksist sınıf çözümlemesi, sözü edilen çeşitliliği kapsayabilecek olanaklar sunmakla kalmamakta, ortaya çıkan karmaşık tabloyu açıklayabilecek yegane yöntem olarak da durmaktadır.

İkinci adım: Kolektif emekçi

Kapitalist üretim tarzı, yukarıda da belirttiğimiz gibi, artı-değerin emekçiden sızdırılmasına dayanan üretim ilişkileri tarafından belirlenmekle birlikte, ekonomik ve toplumsal yaşamda varlık kazanan tek ilişki biçiminin bu olduğunu söylemek mümkün değildir. Diğer bir deyişle, temel bölüşüm ilişkilerinin yanı sıra, ikincil ya da tali bölüşüm ilişkileri de söz konusudur. Dolayısıyla, artı-değerin üretimi ve sömürüsü temel sınıfsal yapılanmayı oluştururken, artı-değerin çeşitli toplumsal kesimler arasında yeniden bölüşümü, temel sınıfların ara tabakalarını ya da alt gruplarını oluşturur.⁵

Artı-değerin yeniden bölüşümü ise, esas olarak piyasa mekanizması ya da devlet aracılığıyla gerçekleştirilen artık aktarımı yoluyla sağlanır. Kapitalist üretim ilişkileri ve toplumsal yapı

5 Korkut Boratav, İstanbul ve Anadolu 'dan Sınıf Profilleri, İmge Yayınları, İkinci Baskı, 2004, s. 19.

karmaşıklıştıkça, söz konusu ara tabakaların oluşumu da yoğunluk gösterir. Bu anlamda, temel sınıf yapılarının tanımlanmasında ölçüt temel bölüşüm ilişkileri iken, ara tabakaların ya da alt grupların tanımlanmasında, ikincil bölüşüm ilişkilerine de başvurulmaktadır.

Sınıf ilişkilerini karmaşıklıştıran bir diğer olgu ise, teknik işbölümü olarak adlandırdığımız süreçlerdir. Teknik işbölümü, toplumsal işbölümünden farklı olarak, esas itibariyle uzmanlaşmayı, işlevlerin eşgüdümünü ya da üretim tekniklerindeki değişikliklerle oluşan farklılaşmaları ifade etmektedir. Kuşku yok ki, teknik işbölümünün gelişimi ve yönü, kapitalist üretim ilişkilerinin ve sermaye birikim biçiminin belirleyiciliği altındadır. Bu anlamda, teknik işbölümü sonucunda ortaya çıkan farklılaşmaların, sınıf içi ayrışmaları ya da sınıfların alt gruplarının oluşumunu etkilemekle birlikte, temel sınıf yapısında kalıcı bir değişiklik yaratma olanağı yoktur.

İşte orta sınıf sorununu içerisine yerleştirmemiz gereken çerçeve de, tam olarak bunlardır. Diğer bir deyişle, orta sınıf sorununun marksist sınıf çözümlemesi yoluyla incelenmesi, hem artı-değerin yeniden bölüşümü hem de teknik işbölümünün doğurduğu sonuçlar bağlamında yürütülmelidir. Bu açıdan baktığımızda, günümüzde orta sınıf olarak adlandırılan kesimlerin büyük bir kısmının, Marx'ın önerdiği temel tanım açısından, işçi sınıfının bir parçası olarak görülmesi gerektiği açıktır.

İşçi sınıfının temel özelliklerinden birinin, üretim araçlarının mülkiyetine ve emeğini satmak dışında yaşamını sürdüreceği bir olanağa sahip olmamak biçiminde saptandığını hatırlarsak, başta büro emekçileri, hizmet emekçileri ya da beyaz yakalı olarak adlandırılan toplumsal kesimlerin, açık bir biçimde işçi sınıfının üyeleri olduğu görülecektir.

Her şeyden önce, meslek ya da gelir düzeyi üzerinden bir sınıf tanımlama yapmanın marksizm açısından herhangi bir geçerliliği bulunmamaktadır. Tıpkı Marx'ın gözlemlediği kapitalist dünya için olduğu gibi, günümüzde de işçi sınıfının "mesleki koreografi"si sürekli değişmektedir. Callinicos ve Harman'ın belirttiği gibi, işçi sınıfının mesleki dağılımı, sınıf tanımından çok, sermaye birikim biçiminin gereksinimleri çerçevesinde anlaşılabilir.

"İşçi sınıfının hiçbir zaman sabit bir meslek yapısı olmamıştır. Sermaye birikiminin ihtiyaçları değiştiğinde bu yapı

da değişmiştir. (...) Bazı işler yok olup başkaları yaratıldıkça işçi sınıfı da bu yeniden yapılanma sürecinin bir parçası olur.”⁶

Bu anlamda, sınıfı belirli bir meslek grubuyla özdeşleştirmek olanaksız olduğu gibi, “beyaz yakalı” gibi kimi sektörel ya da mesleki tanımlara sıkıştırmaya kalkışmak da anlamsız bir uğraştır.

Benzer biçimde, hizmet sektörü olarak adlandırılan sektörde çalışan emekçilerin farklı bir sınıf tanımına gereksinim duyduğu iddiası da sağlam temellere dayanmamaktadır. Böylesi bir iddia, öncelikle işçi sınıfını kol emeği harcayan meslek gruplarıyla özdeş hale getirmektedir. Oysa günümüzde dahi, hizmet sektöründe çalışan emekçilerin önemli bir kısmı kol emeği ile çalışmaktadır. Üstelik hizmet sektöründe kafa emeği kullanarak, hatta serbest biçimde çalışan emekçiler ile tipik sanayi işçisi arasında sömürü oranı ve şiddeti bahsindeki farklar neredeyse yok olmuştur. Ancak en önemlisi, Marx'ın temel tanımında olduğu gibi, hizmet sektöründe çalışanların tümü üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun bulunan ve yaşamak için emeklerini satmak zorunda olan emekçilerdir. Bu anlamda, hizmet sektörünün büyümesi, işçi sınıfının daralmasını değil, tam tersine genişlemesini ifade etmektedir.⁷

Orta sınıf tartışmasında gündeme getirilen bir diğer başlık ise üretken emek ile üretken olmayan emek türleri arasındaki farklılıklardır. Yaygın kaniya göre, Marx'ın işçi sınıfı olarak tanımladığı kesimler üretken emek türlerini icra eden, tipik örneğini kol emeği harcayarak çalışan sanayi işçisinde bulan topluluklardır. Oysa marksizmde üretken ve üretken olmayan emek ayrımı, yine farklı sınıf konumlarını işaret etmek için değil, sınıf içi farklılaşmaları çözümlemek açısından kullanıma sokulmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, üretken emek ve üretken olmayan emek, toplumsal işbölümünün değil, teknik işbölümünün sonuçları bağlamında ele alınmaktadır.⁸

Çünkü kapitalist üretim tarzında artı-değerin üretim süreci içerisinde üretilmiş olması, sermaye birikiminin de üretim süreciyle sınırlı olduğu anlamına gelmemektedir. Meta dolaşımı, bu anlamda, sermaye birikiminin vazgeçilmez koşuludur. Dolayısıyla

6 Alex Callinicos ve Chris Harman, *Değişen İşçi Sınıfı*, Çeviren: Osman Akinhay, Z Yayınları, 1994, s. 15.

7 A.g.y., s. 14.

8 Karl Marx, a.g.y., s. 403.

kapitalist açısından üretken olmayan emek türleri, meta dolaşımının gerçekleşmesine katkı koydukları ölçüde, üretken emek türleri kadar yaşamsaldır. Öte yandan, üretken emek, asla el emeğine indirgenemeyecek bir kapsama sahiptir. Kapitalist üretim ilişkileri ve sermaye birikimi, her aşamada farklı emek türleri gerektirmektedir. Dolayısıyla, üretken olmayan emekçi, bir insanın meslek durumu gibi tekil olarak tanımlanabilecek bireysel bir ölçek değil, meta üretiminin farklı gereksinimlerini karşılayacak emek türlerinden biridir. Bu nedenle Marx, üretken emeği, meta üreten değil, artı-değer üreten emek olarak tanımlamış ve “kapitalist için artı-değer üreten, böylece sermayenin kendisini genişletmesi için çalışan emekçi üretkendir” demiştir.

“Bir öğretmen, öğrencilerin kafaları üzerinde emek harcamasının yanı sıra, eğer okul sahibini zenginleştirmek için de eşek gibi çalışıyorsa, üretken bir emekçi sayılır. Okul sahibinin, sermayesini, sosis fabrikası yerine öğretim fabrikasına yatırmış olması hiçbir şeyi değiştirmez.”⁹

Görüldüğü gibi, Marx açısından üretken olmayan emek tanımlaması, özgül bir toplumsal üretim ilişkisini tanımlamaktadır. Bu anlamda, “üretim alanında kullanılan sermaye ile mübadele edilen emeğin tümü, sermaye için üretken emektir”¹⁰. Dahası, üretken olmayan emek türlerinin üretim süreci üzerindeki denetim açısından, üretken emek türlerinden daha fazla inisiyatif sahibi olduğunu söylemek de mümkün değildir. Üretken emeğe olduğu kadar, üretken olmayan emeğe de, üretim süreci içerisinde aynı yoğunlukta denetim ve baskı uygulanmaktadır.¹¹ Dolayısıyla, üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun bulunan, yaşamak için emek gücünü satmak zorunda olan ve üretim süreci üzerinde tayin edici bir denetim olanağı bulunmayan toplumsal kesimler, rahatlıkla işçi sınıfının bir parçası sayılabilirler.

Öyle ki, yukarıdaki özelliklerle tanımlanabilen bir topluluğun, fiili olarak üretim süreci içerisinde yer alması, hatta bir ücret sistemi altında çalışması dahi gerekmemektedir. Kapitalist üretim ilişkileri içerisinde verili anda işsiz olan kesimler de işçi sınıfının üyeleri olarak tanımlanırlar. Bu anlamda, işçi sınıfı, tüm diğer

9 A.g.y., s. 484.

10 Sungur Savran ve E. Ahmet Tonak, “Üretken Emek ve Üretken Olmayan Emek: Açıklığa Kavuşturma ve Sınıflandırma Denemesi”, *Praksis*, No: 16, 2006, s. 33.

11 Tülin Öngen, *a.g.y.*, s. 175.

özelliklerinin yanı sıra, aynı zamanda emek gücünü satmaya hazır halde bulunan toplumsal kesimleri de kapsar. Çünkü, “gerçekte emekçi, daha kendisini sermayeye satmadan önce, sermayeye aittir.”¹²

Bu tartışmayı sonlandırmak için son bir adım gerekiyor. O da Marx'ın “kolektif emek” kategorisine başvurarak, sınıf tanımında daha genel bir çözümlene düzeyine ulaşmak. Şimdiye kadar söylenenlerden sonra, Marx'ın işçi sınıfını türdeş ve yekpare bir bütünlük olarak görmediğini belirtmeye gerek yoktur. Bu anlamda, işçi sınıfı, değişik katman ve kesimlerden, farklı ücret ve meslek gruplarından oluşur. Ancak bu değişik ve farklı nitelikler, tümüyle ayrı bir sınıf tanımına gitmeyi gerektirecek temel sınıf konumlarını ifade etmez. Çünkü sınıf ilişkisi, temelde, toplumsal işbölümü süreçlerinin bir sonucu olarak kavranmalıdır; oysa sınıf içi farklılaşmalar, üretim sürecinin ve sermaye birikim biçiminin ihtiyaçları doğrultusunda biçimlenen teknik işbölümünün sonuçlarıdır. Dolayısıyla, işçi sınıfı, Marx tarafından “kolektif emek” boyutuyla ele alınır. Diğer bir deyişle, “kapitalist üretimde ürün üretim nesnesinin gerçekleşmesine farklı noktalardan katılan bireysel işçilerin birlikteliğini anlatan kolektif emeğin ortak ürünü olarak kendini göstermektedir”¹³.

“(Kapitalizmde – *abc.*) ürün, bireyin doğrudan ürünü olmaktan çıkar, ve kolektif emekçinin ürettiği toplumsal bir ürün, yani her biri, emek konusu üzerindeki işlemlerin az ya da çok bir parçasını yapan bir emekçi topluluğunun ortak ürünü halini alır. Emek-sürecinin bu ortaklaşa (*cooperative*) niteliği, gitgide daha belirli hale geldikçe, bunun zorunlu sonucu olarak, bizdeki, üretken emek ve bunu sağlayan üretken emekçi kavramı genişlik kazanmış olur. Üretken biçimde çalışmak için artık el ile çalışmanız da gerekmez, kolektif emekçinin bir parçası olmanız, onun yerine getireceği alt işlevlerden bir tanesini yapmanız yeterlidir.”¹⁴

Marx'ın kolektif emek ile ilgili tanımıyla birlikte, yürüttüğümüz tartışmayı anlamlı bir sonuca bağlayarak bitirebiliriz. Gördüğümüz gibi, marksizmde işçi sınıfı, çeşitli açılardan genişletilmiş bir bakış

12 Karl Marx, *a.g.y.*, s. 551.

13 Tülin Öngen, *a.g.y.*, s. 79.

14 Karl Marx, *a.g.y.*, s. 483.

açısıyla ele alınmaktadır. Buna göre, nasıl emek salt el emeğine indirgenemez ve üretim sürecinde el emeğinin dışındaki emek türleri de kaçınılmaz olarak kullanılmak zorundaysa, işçi sınıfı da el emeği kullanan işçilere indirgenemez. Üretim sürecinin her aşaması farklı emek türlerini, nitelikleri, mesleki becerileri gerektirir ve tüm bu emek türleri bir arada kolektif emek kategorisini oluşturur. Artı-değerin realize edilmesi sürecine katkı koyan her emek türü, işçi sınıfı tanımına; bu değişik emek türlerini kullanan emekçiler de işçi sınıfına dahildir. Kısacası, üretim araçlarından yoksun bulunan, ücret biçiminde bir gelir karşılığında emek gücünü satan, üretim süreci üzerinde tayin edici bir denetim imkanına sahip olmayan ve kolektif emekçinin gördüğü işi gören bir insan, ister kamuda çalışsın ister özel sektörde, ister maddi meta üretiminde bulunsun ister hizmet üretiminde, işçi sınıfının bir parçası sayılmalıdır.

Aşınan orta sınıf, büyüyen işçi sınıfı

Baştan bu yana sürdürdüğümüz tartışma, orta sınıf konusunu ele almak için gerekli olan açıklığı sağlamış olmalıdır. Zira kapitalist toplum yapısının ve temel sınıf ilişkilerinin nasıl anlaşıldığı ve çözümlendiği, kaçınılmaz olarak, orta sınıf konusundaki bakış açısını da belirleyecektir. Doğal olarak, yukarıda sunduğumuz tanım ve kavramlar ekseninde, bu yazı da, orta sınıf olarak adlandırılan geniş toplumsal kesimlerin, esasında işçi sınıfının bir parçası olduğu iddiasını dile getirmeye devam edecektir.

Ancak, elbette, bu iddia belirli açılardan genişletilip gerekçelendirilmelidir. Çünkü yaygın kanı açısından orta sınıf kavramıyla tanımlanan kesimlerin işçi sınıfının bir parçası olduğunu söylerken, hem orta sınıf kavramını tümünden rafa kaldırmayı gerektirecek bir genişliğe düşmek, hem de işçi sınıfının parçası olmayan çeşitli grupları gereksiz yere işçi sınıfına dahil etmek gibi tehlikeler de söz konusudur.

Öncelikle, son birkaç on yılda görünürlüğü artan ve orta sınıf tartışmalarında da kendisine yer bulan üst düzey profesyonellerin “çelişkili sınıf konumları” konusunda açıklığa kavuşmak gereklidir. Herhangi bir üretim aracına sahip olmayan ve ücret türünden bir gelirle yaşamını sürdüren bu gruplar, eğer kritik bazı önlemler alınmazsa, işçi sınıfının parçası dahi sayılabilirler. Ancak toplumsal yapının ve sermaye birikim biçiminin üretim sürecinde dayattığı koşulların karmaşıklaşması ölçüsünde işlev kazanan

profesyonel üst düzey yöneticiler grubu, üretim sürecini sermaye adına yönettiği, emekçi üzerinde sermaye adına denetim ve baskı uyguladığı, üretim sürecindeki rolü artı-değer sömürsünün oranını artırmak ve devamlılığını sağlamak olduğu için, burjuvaziyle bütünleşmiş bir tabaka olarak görülmelidir. Çünkü emek sürecini sermaye adına yöneten ve sermayenin genişletilmesine yönelik işlevleri yerine getiren bu grupların çıkarları, sermayenin çıkarları ile özdeşleşmiştir.¹⁵ Ücretli olmaları, işçi sınıfına dahil oldukları anlamına gelmez. Üstelik söz konusu grubun büyük çoğunluğu, ücretin yanı sıra, sahip oldukları hisse payları, ortaklıklar gibi kaynaklar ile de gelir sahibi konumundadırlar.

Elbette, üst düzey profesyonel yöneticiler olarak adlandırdığımız bu kesim, demografik olarak dar bir toplumsal grup oluşturmaktadırlar. Gündelik çıkarları açısından burjuvazi ile bütünleşmiş dar bir toplumsal grubu ifade eden söz konusu tanımın, orta sınıf olarak adlandırılan geniş bir toplumsallığa aynı biçimde uygulanması doğru olmayacaktır. Dolayısıyla, halihazırda orta sınıf çuvalına dolduran geniş bir kesimi sınıf tanımı açısından doğru yere konumlandırmak gereksinimi sürmektedir.

Bu açıdan baktığımızda, Türkiye'de orta sınıf tanımı açısından dikkat çeken toplumsal gruplar, genellikle bağımsız meslek sahipleri olarak adlandırabileceğimiz kesimlerdir. Daha açık bir ifadeyle, serbest çalışan, emek-ücret ilişkisine tabi olmayan ve genellikle eğitim yoluyla kazanılmış bir becerinin sağladığı olanaklardan yararlanan hekimler, avukatlar, mimar-mühendisler gibi gruplar, marksist çözümleme açısından orta sınıf olarak tanımlanabilecek bir toplumsal kesit oluşturmaktadırlar.

Orta sınıf olarak tanımladığımız bu kesimlerin en önemli özelliği, emeklerini ve becerilerini sermayeye değil, "müşteri"ye satıyor olmalarıdır. Belirli bir eğitim ve deneyim gerektiren becerilerini bağımsız olarak işleten, emeğini bir ücret karşılığında sermayeye satıp onun denetimi ve baskısı altında çalışmayan, bunun yerine tek tek "müşteri"leri ile hizmet-ücret ilişkisi kuran bu tür gruplar, doğal olarak işçi sınıfı içerisinde tanımlanamaz.

Marksist sınıf çözümlemesinin ilkeleri açısından, aynı gruplar burjuvazi içerisinde de tanımlanamazlar. Çünkü, her şeyden önce, niceliksel olarak önemsiz ölçülerde çalışan istihdam etmektedirler. Üstelik, bir ücret karşılığında istihdam ettikleri çalışanlardan

15 Tülin Öngen, *a.g.y.*, s. 199.

sağladıkları fayda, kapitalist artı-değer sömürüsü biçiminde de değerlendirilemez. Genişleyip şirketleşmeye ve yoğun bir üretim-hizmet çalışması yoluyla artı-değer sömürüsüne yönelmedikleri, böylece kârların sermayeyi genişleterek biriktiği bir şirketleşme içerisine girmedikleri sürece, söz konusu kesimlerin burjuva sınıfına dahil edilmeleri olanaksızdır.

Dolayısıyla, bağımsız meslek sahipleri olarak adlandırdığımız grubun, temel kapitalist üretim ilişkileri içerisinde değerlendirilmesi ve böylece kapitalist toplum biçiminin iki temel sınıfından biriyle tanımlanmaları mümkün değildir. Marksist yazındaki “küçük burjuvazi” tanımlaması da sözünü ettiğimiz grupları tam olarak karşılayamadığı için, bağımsız meslek sahipleri grubunu tanımlamak için orta sınıf kavramı kullanılabilir.

Elbette yukarıda üst düzey profesyoneller olarak tanımladığımız kesimler kadar olmasa da, bağımsız meslek sahipleri grubu da toplumsal açıdan dar bir kesit oluşturmaktadır. Özellikle de kapitalizmin mülksüzleşme süreçlerini genişletmeye ve artı değer sömürüsünü olabildiğince yaygınlaştırmaya çalıştığı son birkaç on yıldır, bağımsız meslek sahipleri grubu demografik olarak da aşınmaktadır.

Meta ilişkilerinin toplumsal yaşamın her alanına yayılmasıyla birlikte, birçok bağımsız meslek sahibi sermaye gruplarının kapsamı içerisine alınarak işçileşmektedir. Örneğin, TMMOB tarafından 1976 yılında yaptırılan profil araştırmasında, çalışan mühendisler arasında özel sektörde istihdam edilenlerin oranı %16.3 iken, aynı oran 2011’de %40.4’e yükselmiştir.¹⁶ Bu anlamda, geçmişte görece daha geniş bir alana yayılan ve bağımsız çalışma koşulları bulabilen meslek sahipleri, giderek daha yoğun biçimde sermaye ile ücret ilişkisi içinde, sermaye sahibinin denetimi ve baskısı altında çalışmak zorunda kalmakta, böylece sınıf haritasındaki yerlerinde bir değişme söz konusu olmaktadır. Aynı çalışmaya göre, 1976 ile 2011 arasında çalıştığı işteki görevi sorusuna “yönetici” olarak yanıt verenlerin oranı %29.1’den %10.7’ye düşmüştür.¹⁷ Her iki veri de, mühendisler özelinde bağımsız meslek sahiplerinin hem özel sektörde istihdam edilerek hem de iş üzerindeki denetimlerini yitirerek hızla işçileşmesi eğilimini göstermektedir.

Meslekleri, becerileri, hatta gelir düzeyleri değişmiyor olmasına

16 Serdal Bahçe, “Orta Sınıf Miti ve Mühendisin Nemesisi”, *Praksis*, No: 32, 2013, s. 155.

17 A.g.y.; s. 158.

karşın sınıf konumlarının değiştiğini saptayabilmek ise, ancak marksist sınıf çözümlemesi sayesinde mümkündür. Çünkü, başlarda vurguladığımız gibi, sınıf tanımı açısından meslek, işlev ya da gelir gibi ölçütler belirleyici değildir. Sınıf tanımına kaynaklık eden ölçütler, sermaye ile emek arasında kurulmakta ve kapitalizmin temel üretim ilişkileri tarafından belirlenmektedir. Üstelik bu değişim, kapitalizmin yürürlükte olan sermaye birikimi modeli yoluyla hızla yaygınlaşmaktadır.

“Bugün emeğin metalaşması, toplumun ticarileşmesinin yeni boyutlarıyla daha güçlü bir ivme kazanıyor ve meta olarak düşünmekte zorlandığımız emek biçimlerinin de meta efsanesi bağlamında yer almasına yol açıyor. Sanat ve spor, eğitim ve sağlık ticarileşirken, sanatçı ve sporcu, öğretmen ve sağlık sektörü çalışanı da, geçimi piyasaya havale edilip arz ve talep koşullarına göre belirlenen metalaşmış emek haline geliyorlar.”¹⁸

Bu eğilimin hızlandığını ve yaygınlaştığını kabul edersek, günümüzde orta sınıfların genişlemesinden değil, aşınan orta sınıf grupların işçileşmesinden, emekçi sınıfların genişlemesinden söz etmek gerektiği de açıklık kazanacaktır. Son yıllarda yapılan birçok araştırma, geleneksel olarak bağımsız meslek sahibi konumunda bulunan grupların hızla işçileştiğini göstermektedir. Örneğin, mühendis ve mimarlar, kapitalizmin emek rejimi koşullarına giderek daha fazla tabi olmakta, sahip oldukları mesleki bağımsızlığı ve sınıf konumunu kaybedip hızla işçileşmektedir.¹⁹ Bir önceki yıla göre işsizler arasına katılanların üçte birinin yüksek öğrenim mezunu olması ya da genç işsizlerin %27'sinin üniversite mezunu olması gibi bilgiler de söz konusu eğilimi destekler niteliktedir.²⁰

Aynı eğilimin bir sonucu olarak, tüketim ve yaşam tarzı gibi ölçütler üzerinden orta sınıf kategorisini genişletmeye dönük eğilimler de güç kaybetmektedir. Çünkü mesleği, geliri, tüketim alışkanlıkları, kentsel deneyimleri, eğitim ve kültür birikimi gibi ölçütler açısından sergiledikleri profile bakarak orta sınıf kavramıyla

18 Ayşe Buğra, “Giriş”, *Sınıftan Sınıfa – Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları*, (Der. Ayşe Buğra), İletişim Yayınları, 2010, s. 10.

19 Ahmet Haşim Köse – Ahmet Öncü, “Mühendislerin Toplumsal Evrimi Üzerine Gözlemler”, *Neoliberalizmin Tahribatı – 2*, (Der.) Neşecan Balkan – Sungur Savran, Metis Yayınları, 2004, s. 188.

20 Alpaslan Savaş, “Haziran Direnişi, İşçi Sınıfı, Sendikalar”, *Gelenek*, No: 121, 2013, s. 63.

tanımlanmaya çalışılan geniş bir emekçi grubu, tam da mülksüzleşme ve proleterleşme süreçlerinin hız kazanmasıyla, klasik anlamıyla işçi sınıfına benzemekte, giderek yoksulluk ve emeğin metalaşması süreçlerini daha yoğun olarak deneyimlemektedir. Mühendisler arasındaki profil araştırmasına dönersek, 1976 yılındaki araştırmada, araştırma yapıldığı sırada iş sahibi olanların oranı %98.7'dir. %1.3'lük işsiz mühendis oranı, 1998'de %7.7'ye, 2007'de ise %17.5'e çıkmıştır. Bunlar arasında 1 yıl içerisinde iş bulanların oranı ise 1976'da %85 civarındayken, 2007'de %74 civarına gerilmiştir.²¹

Sınıf konumlarının aşınmasının ve işçileşmenin boyutlarının artmasının en önemli göstergelerinden biri, çalışma yaşamının vahşi kapitalizm dönemiyle kıyaslanabilecek bir emek sömürsünü dayatmasıdır. Bir yandan emek rejiminin olağanüstü derecede kuralsızlaşması, güvencesizleşmesi ve hukuksuzlaşması, öte yandan çok geniş bir nüfus kitlesini “lüzumsuzlaştıran” ya da “fazlalık” haline getiren işsizlik sorununun büyümesi, emek tarihçilerinin kapitalizmin ilkel birikim döneminden tanıdığı manzaraları anımsatır durumdadır.²² İşin veya istihdamın geçicileşmesi, hatta istisnaileşmesi sonucunu doğuran bu süreçler, aynı zaman çalışma koşullarını denetimini tümüyle sermaye sınıfına devretmektedir. Nihayetinde güvencesizlik, işsizliğin kalıcılığı, istihdamın istisnai bir hale gelmesi, emek sürecinin dışında kalmış olmanın kendiliğinden sonuçları değil, bizzat emek rejiminin yapısal bir özelliği olmuştur.

İşçileşmenin hızlanmasını en yakından deneyimleyen kesimler, beyaz yakalı olarak adlandırılan ve genellikle ofis ya da kamu çalışanı olarak hizmet üretiminde bulunan toplumsal gruplardır. Her şeyden önce, kapitalizmin esnek çalışma rejimi, beyaz yakalı çalışanlar arasındaki hiyerarşik bölünmeleri artırmış, çok sayıda beyaz yakalı işini vasıfsız iş haline getirmiştir. Sözleşmeli öğretmen sayısının 2007'de 20 bin civarındayken, 2010'da yaklaşık 75 bine yükselmesi, işin güvencesizleşmesinin ve aynı meslek grubunda iç hiyerarşiler örülmesinin somut göstergelerindedir.²³ Bir başka

21 Serdal Bahçe, *a.g.y.*, s. 156.

22 Tanıl Bora – Necmi Erdoğan, “Cüppenin, Kalemin ve Kılıcın Mahcup Yoksulları – Yeni Kapitalizm, Yeni İşsizlik ve Beyaz Yakalılar”, *Boşuna mı Okuduk?: Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği*, (Der.) Tanıl Bora, Aksu Bora vd., İletişim Yayınları, 2011, s. 29.

23 İlknur Üstün, “Ataması Yapılmayan Öğretmenler”, *Boşuna mı Okuduk?: Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği*, (Der.) Tanıl Bora, Aksu Bora vd., İletişim

çalışmaya göre ise, çalıştıkları gün üzerinden prim ödendiği için ücretli ya da usta öğretici statüsündeki bir öğretmenin emekli olabilmesi için 125 yaşına kadar çalışması gerekmektedir.²⁴ Giderek beyaz yakalıların harcadıkları emek üzerindeki denetimlerinin tümüyle ortadan kalkması anlamına gelen vasıfsızlaşma sonucunda, kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrımlar da silikleşmekte, kafa ve kol emeği birbirine yakınlaşmaktadır.²⁵

Hizmet sektörünün tüm ekonomideki payının artması da, sınıf haritasının görünümüyle ilgili değişiklikler yaratmıştır. Ancak madde verilere göz attığımızda, hizmet sektöründeki genişlemenin işçi sınıfının büyümesi anlamına geldiği görülmektedir. Örneğin, hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı, Cumhuriyet tarihinde %4'lerden yaklaşık %42'ye kadar yükselmiştir. İstanbul'da ise, toplam istihdamın %62.7'si hizmet sektöründe yer almaktadır.²⁶ Fakat daha önemlisi, hızla genişleyen hizmet sektörünün kendi içindeki sınıfsal kompozisyonudur. Buna göre, hizmet sektöründe burjuvaların oranı 2005 ile 2011 yılları arasında binde 6 olarak sabit kalırken, emekçilerin oranı %58'den %64'e yükselmiştir.²⁷ Dolayısıyla, genişlemeye devam eden hizmet sektöründe sınıfsal geçişlerin ve burjuvalaşmanın neredeyse imkansız hale geldiğini, buna karşılık işçi sınıfının hizmet sektörüne doğru kayışının hızlandığını, hizmet sektöründeki büyümenin de esas olarak işçileşme süreciyle birlikte gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Daha önemlisi ise, söz konusu grupların, kapitalizmin bireylerin yaşamı üzerindeki tehdit edici baskısına ve denetimine karşı savunma mekanizmaları geliştirmek konusundaki "acemi"liğini atamamış olması ve bunun karşı karşıya olunan şiddetli sömürüyü ağırlaştırmasıdır. Başta işsizlik koşullarında olmak üzere, kapitalist üretim ilişkileri içerisinde az çok güven sağlayan toplumsal ve siyasal bağların tümüyle koparılması, sermayenin emeğin yeniden üretimi alanından tamamen çekilmesi ve güvencesizliğin bireyin kendi başına altından kalkması gereken bir soruna dönüşmesi,

Yayınları, 2011, s. 281.

24 Esin Ertürk, "Türkiye'de Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü", *Sınıftan Sınıfa – Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları*, (Der.) Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, 2010, s. 125.

25 Ebru Işıklı, "Ofis Çalışanlarının Yalnızlığı", *Sınıftan Sınıfa – Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları*, (Der.) Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, 2010, s. 182.

26 Ahmet Haşim Köse, "Toplumsal Sınıf Perspektifinden Çapulculara Bakmak", *18 Brumaire'den Taksim Direnişine – Gezi'yi Soldan Kavramak*, (Der.) Akif Kara, Özgür Karaduman vd., Kalkedon Yayınları, 2014, s. 62.

27 A.g.y., s. 64.

çeşitli savunma mekanizmalarının ya da “idare etme stratejileri”nin yokluğunda sınıfsal konumdaki aşınmayı duygusal bir şiddete de tahvil etmektedir. Çünkü başarısızlık, güvencesizlik, belirsizlik ve geleceğe dair umutsuzluk, artık “yoksul” kitlelere özgü bir deneyim olmaktan çıkıp, “orta sınıf” olarak adlandırılan geniş kesimlerin gündelik deneyimi haline gelmiştir.²⁸

Dolayısıyla, bir kısmı bağımsız meslek sahipliği gibi toplumsal koşulları açısından gerçekten orta sınıf olarak tanımlanabilecek, bir başka kısmı ise görece uygun çalışma koşulları ve gelir düzeyleri nedeniyle yapılan yanlış bir değerlendirme sonucu işçi sınıfına dahil edilmemiş olan geniş bir toplumsal kesim, kapitalizmin yeni iş ve emek rejimi sonucunda hızla mülksüzleşmekte ve işçileşmektedir. Bu süreç sınıfsal konumları açısından basbayağı emekçi sayılması gereken toplulukların sınıfsal konumunu açıklığa kavuşturmanın yanı sıra, gerçekten orta sınıf olarak adlandırdığımız bağımsız meslek sahipleri grubunu da aşındırmakta, giderek işçi sınıfının saflarına dahil etmektedir. Sonuçta, marksist sınıf çözümlemesi açısından, orta sınıfların büyümesi şöyle dursun, işçi sınıfının genişlemesi iddiası geçerliliğini sürdürmektedir.

Sonuç: Gezi'deki hayaleti kovmak

Şimdiye kadar yürüttüğümüz ve bir yanıyla “doktriner” sayılabilecek tartışma, kuram açısından marksist sınıf çözümlemesini tarif etmek ve temel sınıfsal kategorileri, sınıf konumlarının ölçütlerini, bunların dönüşümünü ve ilişkisini göstermek açısından değerlendirildi. Ancak Gezi Parkı'nda başlayan Haziran İsyanı, kuramın gösterdiklerinin ötesinde somut ve pratik örnekler de sunmuştur. Dolayısıyla Haziran'da ortaya çıkan manzaranın basit bir gözlemi dahi, harekete geçen geniş kitlelerin emekçi karakterinin ve sınıfsal kimliğinin ipuçlarını vermektedir.

Korkut Boratav'ın çeşitli mecralarda yayınlanmış olan çözümlemeleri, bu açıdan hayli aydınlatıcıdır.²⁹ Öncelikle, Haziran Direnişi sırasında tüm Türkiye'de sokakları dolduran kitlelerin büyük çoğunluğunun emeklerinden başka mülkiyete sahip olmayan ve emeklerini satarak yaşamak zorunda olan emekçiler olduğu açık

28 Richard Sennett, *Karakter Aşınması – Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, Çeviren: Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 125.

29 Korkut Boratav'ın çözümlemeleri için bkz.: <http://www.sendika.org/2013/06/her-yer-taksim-her-yer-direnis-bu-iscii-sinifinin-tarihsel-ozlemi-olan-sinirsiz-dolaysiz-demokrasi-cagrisidir-korkut-boratav/> ve <http://vagus.tv/2013/08/01/korkut-boratav-gezi-direnisi-bir-emekci-hareketidir/>

bir gerçektir. Direniş'te sınıf örgütleri olarak sendikaların cıvıllığına karşın, sınıf üyelerinin kendiliğinden harekete geçtiğini söylemek gereklidir. Direniş sürecinin önde gelen toplumsal kesimlerinden olan taraftar grupları, zaten baskın biçimde emekçi karakteri taşımaktadır. Öte yandan, Haziran Direniş'i'ni Gezi Parkı'ndan ibaret saymazsak, İstanbul'da Gazi, Sarıgazi, Ankara'da Dikmen, Tuzluca gibi mahallelerde, ayrıca İzmir, Eskişehir, Adana ve Antakya gibi birçok yerleşimde hareketin kitlesel gücünü emekçi topluluğundan aldığı görmek mümkün olur. Haziran'da kaybettiğimiz gençlerin hepsinin emekçi ailelerin çocukları olması ise, emekçi kitlelerin yalnızca harekete katılmakla kalmayıp, aynı zamanda hareketin en ön saflarında yer aldığı da gösterir.

Direniş sürecinin bir başka geniş toplumsallığı olan gençler ve öğrenciler ise, doğal olarak, orta sınıf kategorisi içerisinde değerlendirilemez. Gençler ve öğrenciler hakkında yapılacak marksist çözümleme, bu kesimleri potansiyel işçi sınıfı üyeleri ya da nitelikli emek gücü arzının unsurları olarak değerlendirmek zorundadır. İşsizliğin giderek yaygınlaştığı kapitalist emek rejimi karşısında, aynı gençlik kitlesi, bir yandan da yedek işgücü ordusunun genişleme alanı haline gelmiştir.

Haziran Direniş'i'nde belirgin bir profil çizen beyaz yakalı, nitelikli, eğitilmiş emekçiler ise, gençlerin ve öğrencilerin gelecekteki örnekleri olarak değerlendirilebilir. Hizmet sektörünün niteliksiz emek gerektiren iş kollarında üniversite mezunlarının oranının artmasının yanı sıra, nitelikli emek gücü olarak değerlendirilen bu kesimlerin çalışma koşullarının vahşileşmesi ve emek sömürsünün yoğunlaşması ölçüsünde emekçi karakterleri de belirginleşmektedir.

Direniş sürecinde çok faal olan bağımsız meslek sahiplerinin, özel olarak da avukatlar ve hekimlerin ise, kendilerini, sıkça vurguladığımız işçileşme eğiliminin potansiyel kurbanları olarak değerlendirdiğini ve bu nedenle geniş bir emekçi topluluğuyla duygudaşlık ve etkileşim kurabildiklerini söyleyebiliriz. Kapitalist sermaye birikim biçiminin dayattığı koşullar altında mesleklerini bağımsız olarak sürdürme imkanları gün geçtikçe azalan bu kesimler açısından, işçileşmek artık bir kabus değil, gerçek bir tehlike haline gelmiştir. Toplumsal koşullarının giderek daha somut biçimde bastırıldığı bu tehlike ise, Haziran Direniş'i'nde bağımsız meslek sahipleri ile emekçiler arasında neredeyse pürüzsüz biçimde gerçekleşen "ittifak"ı mümkün kılmıştır.

Sonuç olarak, Haziran Direnişi'ni beklenmedik ölçüde olgun ve umut vaat eden bir sınıfsal başkaldırı olarak değerlendirmenin önünde hiçbir engel yoktur. Nitelikli, eğitilmiş emekçiler, yarının sınıf yoldaşları olan gençler ve öğrencilerle birlikte, bir yandan yoksul mahalleli emekçileri, öte yandan da bağımsız meslek sahibi kesimleri yanlarına alarak yağmacı burjuvazinin ve siyasal iktidarın saldırılarına karşı görkemli bir mücadele sergilemişlerdir. Mücadelede, kentsel ranta el koyulmasına ve sermayenin tüm yaşamı metalaştırmasına olduğu kadar, yaşam tarzlarına yönelik gerici müdahaleye, tarihsel kazanımların tasfiye edilmesine, laiklik, ilerici, aydınlanmacılık ve bağımsızlık gibi değerlerin unutturulmasına karşı da güçlü bir direnç geliştirilmiştir. Bu anlamda, Haziran Direnişi'nin siyasal bilinç düzeyi yüksek bir sınıfsal başkaldırı olduğunu söylemek zorunludur.

Gerçeğin bu apaçık görünümüne karşın, Haziran'da orta sınıf damgası aramaya devam etmenin, işçi sınıfına duyulan güvensizlikten ya da emekçi sınıflara nitelik, bilinç, zeka, yaratıcılık gibi hasletler yakıştıramamaktan başka anlamı yoktur.

Elbette, orta sınıf söylemi aracılığıyla Haziran'daki başkaldırının emekçi karakterini silikleştirmek gibi bir kötü niyet söz konusu değilse.

Toplum yararına mimarlık ve mühendislik

ESRA SERT

Bu yazıda, disiplinler arası ve toplumcu bir uğraş olarak mimarlık ve mühendislik dallarının; kentlerin değişimi, doğanın dönüştürülmesi ve çevresel yıkım ile adaletsizliklerdeki araçsal rolünün, kent ve ekoloji politikası bağlamında karşı-hegemonik bir işlev kazanabilmesinin kısıt ve olanaklarına tarihsel bir okuma ile odaklanacağız. Mimarlık-mühendislik mesleki bilgisinin toplum yararına kullanıldığı, işçi sınıfı yaşamına değdiği ve olumlu anlamda etkilediğinin öne sürüldüğü çalışmalarda bile temkinli yaklaşılması, uyanık olunması gereken kısıtlar ile ilham alınması, unutulmaması ve geliştirilmesi gereken fikirlere dair potansiyellerden söz etmek mümkün. On sekizinci yüzyıl endüstri devrimi ile birlikte başlayan dönemi ve toplumun geneline hatta özelleşerek “kentlerdeki düşük gelir grubuna yönelik üretimlerle anılan yirminci yüzyıla” kadarki kesiti ve bağlantılı olarak güncel durumu göz önüne alacak ve örneklerle ilerleyeceğiz.

Mühendisliğin modern anlamda doğuşu 19. ve 20. yüzyıllarda bilim ve teknik alanındaki ilerlemelerle birlikte gerçekleşmiştir. Kapitalizmin sembolik ve ideolojik yönelimlerini güçlendiren teknik bir elit olarak mühendisler özellikle Amerika ve Avrupa’da kentlerin büyümesinde, yol, su altyapısı ve benzeri sistemlerin gelişmesinde diğer birkaç meslekle birlikte çok önemli rol oynamıştır. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı New York ve Chicago’da su tedarik sistemleri ile ilgili yapılan dev yatırımlarda, bu kentlerin gelişmesinde ve yönetiminde teknik ve bilimsel bilginin öne çıkmasıyla mühendisliğin popülerliği artmıştır. Örneğin New York’a su tedarik edecek olan Croton isimli devasa boyutlardaki su kemerinin 1842’de tamamlanması, geniş çapta coşkuyla kutlanan Amerikan Bağımsızlık Günü törenlerinden sonraki en büyük kutlamaya neden olmuştur.¹ Öte yandan mühendislik mesleğine gözlerin çevrilmesini sağlayan diğer gelişme halk sağlığı sorunlarının burjuvaların yaşamlarını tehdit etmeye başlamasıdır. Örneğin

1 M. Gandy, *Concrete and Clay Reworking Nature in New York City*, The MIT Press, 2002, s. 32. ISBN 0-262-07224- 6.

Avrupa'da 19. yüzyılda altyapı sistemlerinin olmaması, temiz suya erişilememesi ile yakından bağlantılı olarak kolera salgınının kol gezdiği, can kayıplarının arttığı dönemde mühendislik mesleğine ihtiyaç ve ilgi de artmıştır. İlgi artmıştır artmasına ama temiz suya erişim için halkın geniş kesimlerinin daha epey beklemesi gerektir, öncelik burjuvanın olmuştur. Teknik gelişmelere dair literatüre geçenler, mühendislik bilgisinin toplumun geneline faydalı olduğuna dair bir yanılısamaya neden olmaktadır. Oysa burada altı çizilmesi gereken, mühendislik bilgisinin kullanımının toplumsal olarak eşit dağıldığını söylemenin zorluğudur. Örneğin 18. yüzyıldan beri kentlerde temiz suya erişim ile birlikte konutlara banyo uygulamaları teknik olarak mümkünken New York'da 1870 yılında burjuva kesimi açısından hijyen tartışmaları içinden çıkılmaz bir hal aldıktan sonra yalnızca iki halk hamamı yapılmıştır. Dahası işçi sınıfı konutlarında banyo kullanımı erken yirminci yüzyılda yapılan yasal değişikliklere kadar yoktur. Tarihsel olarak temiz suya erişim ve banyo yapmak gibi en temel gereksinimlerin bile bir anlamda mühendislik hizmeti aracılığıyla işçi sınıfı yaşamına değmesi için epey zaman geçmesi gerekmiştir.

Tarih boyunca mimar ise; krallar, padişahlar, papalar, prensler ve benzeri muktedirler için mekan tasarlayan, yapı yapan, onların hayallerini gerçeğe dönüştüren özne olmuştur. Bu rolden çıkışın ilk izlerine ise 16. yüzyılda meslektaşlarından farklı olarak toplumun geneline hitap eden, mimarlığın anıtsal tipolojisini bırakma cesareti gösteren ve bir tür sosyal konut modeliyle karşımıza çıkan İtalyan mimar Sebastiano Serlio'da² rastlıyoruz. Değineceğimiz bir başka örnek modernist mimar Le Corbusier'in bir sosyal konut modeli olarak, bütçeye göre duvarları, pencereleri, kapıları, kaplamaları kullanıcı tarafından tamamlanabilecek betonarme iskelet tasarımıyla karşımıza çıkan 1914 tarihli *Maison Dom-Ino* isimli konut projesidir. Bu tasarımın *alt sınıflara kendi ev koşullarının girişimcisi olmaya imkan veren asgari mülkiyetini sağlamak*³

2 P. V. Aureli, *Az Yeterlidir: Mimarlık ve Asketizm Üzerine*, çev: Baran Bilir, Lemis Yayın, 2015. (İngilizce ilk baskı 2013, Strelka Press, *Less is Enough: On Architecture and Asceticism*.)

3 Le Corbusier'in *Maison Dom-Ino*'su (1914), *orada yaşayacak kişilerce asgari kaynakla bizzat inşa edilebilecek ve onların gelirine göre doldurulabilecek basit betonarme bir iskelet* olarak tarif ediliyor (P. V. Aureli, *a.g.y.*, s. 32). Bu örnek çarpıcı biçimde akıllarımıza Türkiye'deki ilerleyen yıllarda bütçeye göre üst kata çıkmayı olanaklı kılan, damında demir filizlerinin görüldüğü, sıvasız gecekonduları getiriyor. Fakat söz konusu gecekonduların Türkiye örneğinde "tasarımcısı" halkın kendisidir.

iddiasının paradoksal olarak dönemin *statükosunun ahlaki meşrulaştırılması* olarak eleştirilebileceğini savunan Aureli⁴ üzerinde durulması gereken bir noktaya parmak basıyor. Bahsedilen dönemde statükonun kemer sıkma politikalarının sembolik ve ideolojik yönelimlerini güçlendiren mimarlık ve mühendislik pratiğinin, toplumsal ve iktisadi sistemin bugün “ekolojik” olarak girdiği krizde yine statükonun ahlaki meşrulaştırılması yoluyla ekonomik büyümenin devamlılığı için araçsal rol oynadığını söyleyebiliriz. Örneklerini ekolojik yapılarla, enerji etkin teknolojilerin kullanımıyla, A sınıfı makinelerin üretimiyle çoğaltmak mümkün.

Yani bugün ve geçmişte mimarlık ve mühendislik pratiğinin mevcut düzen açısından araçsal bir rol oynadığından, mesleği icra edenlerin ise özellikle güncel olarak yazının ilerleyen kısmında açacağımız sınıfsal konumları gereği bir tür bağımlılık-mecburiyet ilişkisi kurduklarından bahsedebiliriz. Bu ilişkide hiç memnun olmayacakları ve doğru bulmayacakları, imar mevzuatlarına, şehircilik bilimine, kıyı kanununa ve benzeri kanunlara aykırı, toplum yararına olmayan projelerde, yani diğer bir deyişle “kent suçu” projelerinde (çoğu zaman başından sonuna kadar bile değil, nerdeyse mevsimlik ve geçici olarak ve sadece bir kısmında!) yer aldıklarını, geçimlerini bu projelere emek vererek sağladıklarını söylemek mümkün. Örneğin Türkiye’de herhangi bir kent suçu projesinde çalışmayan mühendis ve mimar bulmak çok zordur.

Mimarlık tarihi ve kuramı alanında önemli çalışmaları olan Michael Hays, mimarlık mesleğinin söz konusu “araçsallaşma” halinin mevcut toplumsal ve iktisadi düzen ile ilişkisini oldukça açık şekilde ifade eder:

“... Kapitalist bir toplumda iş görebildiği kadarıyla mimarlık, kaçınılmaz olarak o toplumun yapısını kendi içkin mantığı ve biçimleri içinde yeniden üretir. Mimarlık direnç gösterdiğinde kapitalizm onu görevden alır, hattan çıkarır...”⁵

Devamında ise “*mimarlığın kendi kendini sonlandırma tehdidiyle karşı karşıya kaldığında edindiği biçim arayışının*”⁶ altını çizerek mimarın araç konumundan sıyrılabilme potansiyeline dikkat

4 A.g.y., s. 33-34.

5 K. M. Hays, *Mimarlığın Arzusu: Geç Avangardı Okumak*, çev: Volkan Atmaca, Bahar Demirhan, YEM Yayın, 2015, s. 4.

6 A.g.y., s. 16.

çeker. Burada değinmek istediğimiz bu potansiyel mesleğin salt kendi disiplinler problemleriyle ilgili değil hiç kuşkusuz. Burada disiplinler problemlerin ötesine geçilerek mesleğin kendi kendini sonlandırma veya değer kaybetme tehdidinin sebeplerinin bir başka boyutu ele alınacak ve bağlantılı olarak Türkiye ölçeğine geçilecektir.

Avrupa’da ve ABD’de 19. yüzyılın ortalarında, ülkemizde ise 2. Meşrutiyet ile başlayan dönemde mühendis-mimar örgütleri ilk örneklerini ortaya çıkarmıştır. Bu örgütlerin ortaya çıkışları mesleğin disiplinler ve teknik anlamda ilerletilmesi çabasıyla olmuştur. Tüm dünyada ve özelde Türkiye’de mühendisler ve mimarlar 1960’lar ile birlikte ayrıcalıklı konumlarını yavaş yavaş kaybetmeye başlamış ve salt mesleki-teknik ilerleme için yan yana gelen örgütlerin ötesine geçilmeye olan ihtiyaç baş göstermiştir. Genel olarak eğitimlerindeki kalitenin düşmesini ve sayılarının artmasını izleyen süreçte sınıfsal olarak konumları da değişmiştir. Paralel olarak dünya genelinde üretimden ve imar faaliyetlerinden hizmet sektörüne geçiş, işsizlik, neoliberal dünyanın dayattığı borçlu vatandaşlık biçimi, bu borçlular düzeni üzerinden de hukuk, banka ve benzeri iş kollarının yükselmesi sınıfsal kompozisyonlarında etkili olmuştur. Türkiye tarihinde ise mühendislik ve mimarlık meslekleri teknik açıdan, 19. ve 20. yüzyılda Batı’da yaşanan ilerlemelerden çok geç faydalanmıştır.⁷ Bağlantılı olarak Türkiye’deki mühendisler ve mimarlar Avrupa veya Amerika’daki meslektaşları kadar bile uzun süre prestijli konumda kalamamış, parlak dönemleri görece kısa sürmüştür. Tam da bu noktada Türkiye’de TÜTEB adıyla kurulan sonra dernekler yasası nedeniyle faaliyetlerine TÛTED adıyla devam eden Tüm Teknik Elemanlar Derneği’nden bahsetmeden geçemeyiz. TÛTED’in arşiv sitesindeki⁸ tanıtımıyla aktarıyoruz:

“Mühendis, mimar, tekniker gibi yapay ayrımları bir yana bırakarak ve beraberlik içinde örgütlenerek, haklarını

7 TMMOB’nin yayınladığı iki ciltlik Mühendislik Mimarlık Öyküleri kitabında Maden Mühendisi Nadir Aşşaroğlu İlk Feneri Yakanlar yazısında bu durumu uzun zamandan beri kök salmış medrese eğitim geleneği ve Arapça dilinin egemen olduğu bir eğitim sistemine bağlıyor. Aşşaroğlu, bu nedenle sayıları zaten çok az olan teknik elemanların yurtdışında eğitim gördüğünden, ülkeye döndüklerindeyse çoğunun çok iyi dil bilmesi ve başka meziyetleri sebebiyle bilimsel faaliyet ve mühendislik yerine çoğunlukla yönetsel görevlere getirildiğinden bahsediyor.

8 <http://www.tutedarsiv.org/Tarih/tarih.html>

almak ve alınmış haklarını savunma mücadelelerini birlikte yürütmek için Türkiye Teknik Elemanları Birliği'ni (TÜTEB) kurarak 21 Eylül 1971 tarihinde ilk geçici yönetim kurulunu toplamışlardır.”

Bu kuruluş, 12 Mart 1971 darbe yönetiminin anayasada yaptığı değişiklik ile birlikte, o zamana kadar faaliyet sürdüren kamuda çalışan teknik personellerin sendikası olan TEKSEN'in faaliyetinin sonlandırılmasının ardından gerçekleşmiştir. 1980 darbesine kadar faaliyetlerini sürdüren TÛTED'in kapatılmadan önceki son genel kurul raporuna baktığımızda, *“demokratik toplumsal muhalefetin oluşmasında kendi paylarına düşen işlevleri yerine getirmeye çalışan başlıca, etkin demokratik kitle örgütlerinden birisi haline geldiğinin”* altının çizilmesini önemsiyoruz.

Bağlantılı olarak meslek ve meslektaş sorunlarının, ülkenin ve halkın sorunlarından ayrılamayacağını kabul eden TMMOB ise bugün belki kendi meslektaş sorunlarının ve örgütlülüğünün hakkını yeterince verememekle birlikte yaşanabilir şehirler için toplumsal muhalefet ile kamu yararı konularında Türkiye’de belli bir mevziyi sahiplenmiş, tutmuştur. Bilgi birikimi ve toplumun yanında duruşuyla azımsanmayacak bir potansiyel sunar ve tam da bu nedenle AKP Türkiye’si ve gericiliği TMMOB ve bağlı odaları ile “uğraşmaktadır”. Özellikle Gezi Parkı Direnişi öncesi Mimarlar Odası’nın toplumu bilgilendirme çabası, tutumu, Emek Sineması süreci, bir mirası sahiplenmek açısından hatırlamamız gerekenler arasındadır. Öte yandan TMMOB’nin kısıt ve olanakları, yapabildikleri ve yapamadıkları bu yazının içine sığamayacak ve başka bir yazının konusu olabilecek büyüklükte bir tartışmayı hak ediyor.

Bu metinde mühendislik ve mimarlık mesleğini icra edenlerin toplum yararına çabalarını irdelerken kaçınılmaz olarak kendi yaşamsal sorunlarına, tatminsizlik ve güvencesizliklerine mesleki örgütlülükleri ötesinde de değindik. Bu bağlamda Aureli’nin, ekonomik krize çare ararken kapitalizmin tasarımı eliyle dayattığı ve güzelleştiği “az ile yetinmenin” bu sefer mimar ve mühendislerin değişen sınıfsal konumlarına rağmen hala düzen için araçlaşma hallerini korusunlar diye kendi yaşamları için güzellenmesi ve taşıdığı potansiyel ile ilgili farklı yorumunu da açmak istiyoruz.

Aureli, mimarların zorluklarla dolu, güvencesiz yaşamlarının yanı sıra güzellenen çilekeş ve sade yaşam pratiklerinin izlerinin potansiyel olarak bir değişimin imkanı olarak da değerlendirebileceğinin altını çiziyor:

“... iş ve iş olmayan arasındaki sınırı belirlemenin mümkün olmadığı yaratıcılık gerektiren işlerde, yaşamın kendisi üretimin (ve sömürünün) kaynağı haline geliyor - ve bu temel bir direniş biçimi olarak odaklanmak için fırsat sayılmalı. Asketik⁹ pratiklerin mirasını, yaşamımıza odaklanarak statükoyu değiştirmenin araçlarını bize sunması olarak görmeliyiz - ya da daha iyisi, yaşamımızı tüm maddi ve örgütlenmecî yönleriyle bir değişim imkanı olarak görmek”.¹⁰

Yazar asketik terimini hem 20. yüzyılda tasarım ve üretime damgasını vuran “az çoktur” tutumunu, bağlantılı gördüğü kemer sıkma politikalarını, hem de mimarların güzellenen çilekeş ve sade yaşam pratiklerini, genellikle dünyevi zevklerden uzak durma pratiği olarak anlaşılan *asketizm* geleneğinde birleştiği şeklinde yorumluyor. Biz bu yazıda söz konusu geleneğin çıktısını yeterince çilesi çekildiği takdirde sınıf atlama düşü olarak da yorumlayabiliriz. Yazar bahsedilen pratiklerin mirasını, bugünümüzü feda etmeyi, sınıf atlamak veya kendimizi kandırmak için değil “az”, *piyasanın dayattığı kıtlık rejiminin sınırlarının dışında neyin gerekli olup neyin olmadığından yeniden tanımlanması olarak*, romantize etmeden ele almayı *azın çok değil, yalnızca az olduğunu*, bu anlayışın gerçekçi bir *alternatif yaşam biçiminin başlangıç noktası olma* potansiyelini düşünmemizi öneriyor.¹¹

Toparlarken söyleyelim, özellikle son 15 yıldır, kent peyzajının tarihsel olarak toplumsal düzenlemeler ile gerçekleştirilen el koyma, üretim ve değişiminin metabolik olarak iç içe geçmesiyle nasıl değiştiğini¹² güncel olarak örnekleyen kent suçu projeleriyle çevrelenmiş durumdayız. Bu örnekler mevcut toplumsal üretim biçimimizin ve temsilcisi-koruyucusu organların el ele vererek nasıl bir ilişkisellik içerisinde geriye dönüşsüz bir tahribata yol açtıklarına

9 İngilizce *ascetic* (maddi dünyadan elini çeken kimse, zahit) sözcüğünden alıntıdır. İngilizce sözcük Eski Yunanca askētikós ἀσκητικός sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Eski Yunanca askēō ἀσκέω (talim etmek, egzersiz etmek, bir disipline uymak) fiilinden -ikos sonekiyle türetilmiştir. (Kaynak: <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/asketik>)

10 P. V. Aureli, *a.g.y.*, s. 61.

11 *a.g.y.*, s. 62- 63.

12 E. Swyngedouw, “Metabolic urbanization: the making of cyborg cities”, N. Heynen, M. Kaika, M. and E. Swyngedouw (der), *In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the politics of Urban Metabolism*, Routledge, London, 2006, s. 22.

dair izler olarak karşımıza çıkıyor. Bu metinde kent ve ekoloji politikaları ve bağlı uygulamalarda aktör olarak kodladığımız teknik elemanların mesleki bilgi birikimlerinden faydalanarak karşı-hegemonik bir işlev kazanabilmelerinin kısıt ve olanaklarına tarihsel bir değerlendirmeye açılım yapmaya çalıştık. Bitirirken mütevazı bir örnek olarak 2011 yılından beri faaliyetlerine devam eden Toplumcu Mühendisler ve Mimarlar Meclisi'ne de değinelim. Toplumcu Meclis, kentsel dönüşüm problemleri, hidroelektrik santral karşıtı mücadele, nükleer karşıtı mücadele, sel sorunları, deprem gerçeği ile işçi sağlığı ve iş güvenliği başlıklarındaki işlerinin yanı sıra kent suçu projelerine imza atan meslektaşları üzerindeki basınç oluşturan işleriyle de karşımıza çıkıyor. Amaçlarını ise mimarlık, mühendislik ve şehir plancılığı mesleklerinin toplum yararına yapılması ve bunun sorumluluğunun da meslektaşları tarafından paylaşılması gereğine dikkat çekmek üzerinden tarif ediyorlar.¹³ Çalışmalarına kısaca örnek vermek gerekirse 2014 yerel seçimleri öncesi kırk gün boyunca her gün bir kent suçunu kamuoyuna deşifre eden "kent suçları günlüğü"¹⁴ çalışmasından, İstanbul Taksim Meydanı'nda bulunan Atatürk Kültür Merkezi yerine Amerikalı bir mimarlık ofisinin yeni "yeşil proje"¹⁵ önerisi ile ilgili olarak yaptıkları çıkıştan bahsedebiliriz. Toplumcu Meclis'in yeni AKM projesi hakkında Amerikalı meslektaşlarına gönderdikleri mektup ve sosyal medya üzerinden yaptıkları bilgilendirilme çağrısı dikkat çekicidir. Toplumcu Meclis dönem sözcüsünün belirttiğine göre, sosyal medya üzerinden projeye dair yaptıkları çıkış sonrasında *Adrian Smith + Gordon Gill* Architecture isimli mimarlık ofisinin resmi web sitesinden ve sosyal medya hesabından söz konusu projeyi kaldırmaları, meslektaşlarında konuya dair bir iz bıraktıklarını, çekince yarattıklarını gösteriyor. Toplumun bilgisi, onayı olmadan bu kadar önemli bir meydana damgasını vurmuş AKM yapısının yerine yapılacak, oldu-bittiye getirildiği öne sürülen yapının "sürdürülebilir, ekolojik" olabilme olasılığı sorgulanıyor. Toplumcu Meclis söz konusu örnekle aynı zamanda mimarlık ofisini (proje işini kimden aldıkları dahil olmak üzere) yerel medyayı/ meslektaşlarını/ kamuoyunu sürecin nasıl işlediğini hakkında bilgilendirmeye ve sorumlu davranmaya davet ederek konuyu dikkat çekici bir düzleme taşımıştır.

13 Sözlü röportaj: Toplumcu Meclis Dönem Sözcüsü Mimar Deniz Öztürk ile 12.03.2016 tarihinde.

14 <http://toplumcumeclis.org/index.php/kent-suclari/>

15 <http://www.arkitera.com/haber/26515/amerikalı-adrian-smith--gordon-gill-architecturedan-akmnin-yerine-proje>

Mevcut toplumsal üretim biçimimizin ve temsilcisi-koruyucusu organların el ele vererek nasıl bir ilişkisellik içinde hareket ettiğini anlamak ve deşifre etmek, bunun sürdürülemezliğini ve toplumun hangi kesimlerini en çok etkilediğini, hangi kesimlerin yararına olduğunu ortaya koymak, bugün için olduğu kadar gelecek kuşakların yaşanabilir çevrelerde barınabilmesi ve bu yolda mühendis ve mimarların karşı-hegemonik konumlanması için de çok önemlidir. Toplum yararına bir mühendislik ve mimarlık için, yaşanabilir çevreler için mütevazı örnekleri anlatmanın, çoğaltmanın, yan yana getirmenin, örneklerin yapıcı ve dönüştürücü gücünü ortaya çıkarmanın yararlı olacağı kanısındayız.

21.05.2017
İstanbul

■ Marksist Dünya Tarihi

UFUK AKKUŞ

Geçmiş bilmeden bugünü anlamak ve geleceği değiştirmek için harekete geçmek mümkün değildir. Neil Faulkner, *Marksist Dünya Tarihi* kitabında, büyük tarih anlatıları inşa etme girişimlerinin ve tarihin hiçbir yapıya, kalıba veya anlama sahip olmadığını dile getiren postmodernist teorisyenlerce hor görülmesinin etkisinin bizleri düşünsel açıdan sakatlamaya ve siyasi olarak hareketsiz kılmaya yönelik olduğunu öne sürer; buna karşılık tarihin bir silah olduğunu ve insanların bilinçli eylemleri tarafından şekillendirildiğini vurgular. Marx'a atfen, insanların kendi tarihlerini kendilerinin yaptığını, ama kendi iradeleriyle ve kendi seçtikleri koşullar içinde yapmadıklarını işler ve nesnel koşulları da ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar.

Hikayesine yaklaşık 2,5 milyon yıl öncesinden başlayan Faulkner, bu dönemdeki dört köklü değişimden bahseder. Birincisi, Doğu Afrika'da 2,5 milyon yıl önce bazı insansı maymunlar evrim geçirerek ilk insangilleri, dik yürüyen ve dolayısıyla serbest kalan ellerini alet geliştirmekte kullanabilen hayvanları ortaya çıkardı. İkincisi, yaklaşık 200.000 yıl önce yine Afrika'da bazı insangiller, evrim sonucunda, beyinleri daha büyük ve alet yapma becerileri daha fazla olan, kolektif emeği ve toplumsal örgütlenmeyi geliştirebilecek, farklı ortamlara kültürel uyum gösterme beceresine sahip yaratıklara dönüştüler. Üçüncüsü, yaklaşık 10.000 yıl önce iklim değişikliği ile yiyecek kıtlıklarının etkisiyle bazı topluluklar avcılık-toplayıcılıktan çiftçiliğe geçiş yaptılar. Dördüncüsü, yaklaşık 6000 yıl önce yeni toprak ıslahı ve yoğun tarım teknikleri, uygun yerlerde yaşayan bazı toplulukların, çapalamaya dayalı ekimden sabana dayalı tarıma geçerek aldıkları ürünün önemli ölçüde artırmalarına olanak tanıdı.

İlk insan türü olan Homo Erectus (ayakları üzerinde durabilen insan) 1 milyon yıl önce Afrika'dan çıkarak Güney ve Doğu Asya'nın büyük bir kısmına yerleşmiştir. Daha gelişmiş bir insangil olan Homo Heidelbergensis, Batı Asya ile Avrupa geneline yerleşti. Bunlar hayvan kaynaklarının bol ve çeşitli olduğu deniz ve nehir kıyılarına yerleşmiştir. 200.000 yıl önce de Afrika'nın bir yerinde

yerküre üzerindeki her insanın ortak atası olan ve Afrikalı Havva diye tanınan bir kadın yaşadı. O tüm Homo Sapiens'lerin (modern insanların) ilkel atasıydı. Büyük beyni bilgi saklamayı, yaratıcı düşünceyi ve iletişim kurmayı mümkün hale getirmiştir. Afrikalı Havva çok konuşan biriydi ve bu nedenle uyum gösterebiliyordu. Homo Sapiens'in bu uyum yeteneği ile kültürel evrim biyolojik evrimin önüne geçmiştir.

MÖ 8000 civarında dünyanın sıcaklığı bugüne yakın düzeylere geldi ve MÖ 5000'de dünya bugünkü halini aldı. Avrupa, buzların erimesiyle yükselen deniz seviyesinin Baltık ve Kuzey Denizi ile Karadeniz'i suyla doldurmasıyla şekillenmiş oldu. Sonuç, dünyadaki insanlar için yavaşça gelişen bir ekolojik kriz oldu. Kuzey'de açık tundraların yerlerini sık ormanlara bırakması av hayvanı miktarını %75 azalttı. Orta ve Batı Asya'da kriz daha ağırdı. İklim değişikliği geniş alanları çöle dönüştürürken canlı yaşamı giderek nemli yüksek bölgelere, nehir boylarına sıkıştı. Böylece insanlar kendi seçtikleri koşullarda değil doğal besin kaynaklarının tükenmediği, giderek kuraklaşan arazide başka çareleri olmadığından tarım devrimini yapmak zorunda kaldı. Tabii ki çiftçiliğin yayılması binlerce yıl sürmüş ve avcılık-toplayıcılık ve hayvancılık ile bir arada yürütülmüştür.

Bu erken neolitik dönemde ne sınıfsal bölünme ne de çekirdek aileler vardı. Avcı ve toplayıcılar gibi ilk çiftçiler de Marx ve Engels'in dediği gibi "ilkel komünistler" idiler.

Tarım devrimi ile birlikte ilk savaşlar da ortaya çıkıyordu. Nüfusun hızla büyümesi ve toprağın sınırlı olmasıyla oluşan toprak açlığı ve yiyecek kıtlığı komşu grupları çatışmaya sürüklemiş olmalı.

MÖ 3000 civarında Mezopotamya, Mısır, Pakistan ve Çin'in verimli nehir vadilerinde tam gelişmiş ilk sınıflı toplumlar ortaya çıktı. Rahipler, askeri liderler ve devlet görevlileri konumlarından istifade ederek artıklar üzerindeki kontrolü tekellerine alıyor, otoritelerini toplumun geri kalanına dayatıyor ve kendi çıkarları doğrultusunda başkalarının emeğini sömürüyorlardı. Tunç devrimi denilen bu dönemde madenler silahlara şekil vermekte kullanılıyor, gündelik çalışmanın başlıca araçları taş, ağaç ve kemikten yapılmaya devam ediyordu. Bu dönemde Mısır Krallığı'nda son-suza kadar yaşamaları beklenen krallar için piramitler yapılmıştı. Piramitler, yöneticilerin müthiş ve göz korkutucu güce sahip birer şahsiyet mertebesine çıkarıldığı yanlış bir ideolojinin anıtları ve sınıf savaşının ideolojik silahları idi. Tunç devri seçkinleri,

kontrolleri altındaki artışı, tekniği iyileştirip üretkenliği artırmaya harcamadılar. Bunun yerine kaynakları askeri rekabet, itibar kazandıran anıtlar ve lüks yaşam uğruna çarçur ettiler. Sıradan insanların elini güçlendireceği kaygısıyla da her türlü yeniliğe karşıydılar.

Bu süreçte demirin önem kazanması yeni bir tarım öncülerini ve özgür köylüleri dalgasını doğurmuştur. Demir son derece demokratikti. Tunç ustaları saraylara, demircilerse köylülere çalışıyordu. Demir, sokaktaki insana mızrak ve hatta kılıç kullanma olanağı sağladı. Eğer diğerleriyle omuz omuza dururlarsa atlı savaş arabası saldırısını engelleyebilirdi. MÖ 1000'in demircileri aslında devrimin kalıbını döküyorlardı.

Tarihin üç motoru vardır: bilgi birikimi, teknik ve üretkenlik; artığın kontrolü için rakip yönetici sınıflar arasındaki mücadele; artığın büyüklüğü ve paylaşımı konusunda sınıflar arasındaki mücadele. Demir aletler, eski tarımı dönüştürerek yeni toprakları ekime açtı, emeğin üretkenliğini artırdı ve toplumsal artıktan çok büyük artışa yol açtı. Teknoloji ana güç kaynağı idi. Roma İmparatorluğu'nun yükselişi, her ne kadar demir teknolojisini temel aldıysa da, Romalı seçkinler içindeki rakip yönetici sınıflar ile rakip hizipler arasında yaşanan askeri mücadeleden güç almıştı. Bir diğer Demir Devri kültürü olan Klasik Yunan uygarlığının MÖ 5. yüzyılda serpilmesi, sınıflar arasındaki mücadelenin belirleyici olduğu bir örnektir.

Faulkner, tarım devriminin Hindistan Maurya İmparatorluğu, Çin Ch'in İmparatorluğu, Yunan Demokratik Devrimi, Makedonya İmparatorluğu ve Roma Askeri Emperyalizmi üzerindeki etkilerini ayrıntılı olarak gözler önüne serer. Faulkner'a göre, modern kapitalizm Avrupa'da doğdu. İlk defa 15. yüzyılda ortaya çıktı ama kökenleri daha eskiye dayanır. Ölçeği ve önemi bakımından ancak Tarım Devrimi ile karşılaştırılabilecek bu büyük dönüşüm, Avrasya topraklarının kuzeybatı sınırlarında başladı. Bu dönüşüm, Avrupalıların denizle ekonomik bağlantısına, beyler, vassallar ve köylüler arasındaki toplumsal ilişkilere, tüccarların, şehirlerin ve ticaretin rolüne; feodal zenginlerin savaşlarına, Avrupa'nın savaşan devletlerden oluşan ezeli ve ebedi parçalanmışlığına, sıradan erkeklerle kadınların paylarına düşeni artırmak üzere yürüttükleri sınıf mücadelelerine dayanıyordu. Avrupa, coğrafyası nedeniyle iletişim, çatışma ve etkileşim kıtasıydı. Dünyanın ilk burjuva devrimi Hollanda gibi adalarla, haliçlerle, denizin doldurulmasıyla

kazanılmış topraklarla ve drenaj hendekleriyle tanınan bir ülkede gerçekleşti. Burjuva devriminin ikinci adresi ise denizlerle çevrili bir ülke olan Britanya oldu. Teknolojik gelişmenin askeri harcamalara kanalize edilmesi, rakip feodal beyler arasında toprak, gelir, insan gücü uğruna süren yoğun rekabet yüzünden asker tutmak, ekipman satın almak için para arama zorunluluğu, köylülerin direncinin ve direnişinin feodal beyliğe sınırlar getirmesi, piyasanın büyümesinin orta kesimlerin ekonomik ve toplumsal gelişimi için fırsatlar yaratmasıyla bu kesimlerin küçük kapitalistlere dönüşmesi ve monarşiyle idare edilen merkezi devletlerin yükselişi, 11. yüzyılda gelişen Batı feodalizminin giderek güçten düşmesine neden oldu.

16. ve 17. yüzyıllarda dünya kapitalizminin ilk evresinde ortaya çıkan reform hareketi ve Hollanda Devrimi ile 1637-1660 İngiliz Devrimi, ilk burjuva devrimleri olarak ortaya çıktılar. İkinci burjuva devrimleri dalgası da 1776'da Amerikan Devrimi ile başladı ve yarım kaldı. 14 Temmuz 1789'da bulabildikleri her türlü silaha el koyan Paris halkının, iki gün boyunca mutlak monarşinin sembolü olan antik bir kale ve devlet hapishanesi Bastille'de toplanarak hapishaneyi teslim almasıyla tarihin en büyük burjuva devrimi başlamış oldu. Ayaklanma, mutlak monarşinin belini kırarak kendiliğinden kurulan Millet Meclisini Fransa'nın fiili hükümetine dönüştürdü. Millet Meclisi feodalizmi lağvetti, İnsan Hakları Beyannamesi'ni yayınladı ve yeni bir "Milli Muhafız Teşkilatı" oluşturdu. Fransa'nın dört bir yanında şehirler başkentin izinden giderek yeni devrimci otoriteler yarattı. Dünya tepetaklak olmuştu. 140 yıldır kimsenin sesini çıkaramadığı mutlak monarşi, yalnızca üç gün süren bir şehir ayaklanmasıyla devrilmişti. Fransız Devrimi başlamıştı.

İkinci burjuva devrimleri dalgası, tüccar kapitalizminin Avrupa'da ve dünya genelinde yayılmasını hızlandırdı. Britanya, 1750-1800 yılları arasında yeni üretim sistemi olan fabrikanın öncülüğünü yaptı. 1800-1850 döneminde Tarım Devrimi'nden bu yana hiç olmadığı kadar küresel ekonomiyi dönüştürmeye başlayan bu sistem, bunu yaparken bir kolektif örgütlenme ve direniş gücüne sahip yeni bir toplumsal sınıf olan sanayi proletaryasını ortaya çıkaracaktı. Bu sınıfın tarih sahnesine çıkması da Marksizmi mümkün kılmıştı. İngiltere'de Çartizmin, Avrupa genelinde de 1848 devrimlerinin yenilmesinden sonra kapitalizm uzun patlama dönemine girdi. 1857 Hint ayaklanması, ileride "üçüncü dünya" denilecek bölgede yaşanan emperyalizm karşıtı isyandı. 1871 Paris

Komünü, proleter devrimin tarihteki ilk örneği olarak devrim sürecini devam ettirdi. Paris Komünü yalnızca iki ay yaşayabildi ama onu savunanlar Marx'ın ifadesiyle dünya çapında önem taşıyan bir kalkış noktası sunarak "gökyüzünü fethettiler". Tarihteki ilk demokrat meclislerden biri olan Komün'ün üyeleri her yerel birimdeki tüm erkeklerin katılımıyla seçiliyor ve kendilerine tanınan yetkileri aşmaları halinde anında geri çağrılabilirlerdi; ortak kararları gerçekleştirmekle yükümlüydüler ve onlara vasıflı bir işçinin ortalama ücretinden daha fazla ödeme yapılmıyordu.

1800-1875 arasında tüccar kapitalizmi sanayi kapitalizmine dönüştü. Kapitalistler ile ulus devletler arasındaki rekabet, ekonomileri, toplumsal yapıları, siyasi sistemleri dönüştüren ve giderek hızlanan büyüme-küreselleşme sürecine güç vermeye başladı. Ancak kapitalist gelişme plansız ve çelişkili olduğundan sistem genişledikçe periyodik krizlerin ölçeği ve etkisi de büyüdü. Faulkner, bu marazi sistemin 1875-1908 arasında nasıl emperyalizme, silah harcamalarına ve dünya savaşına yol açtığını ve kitlesel direniş hareketlerinin bu dönemde ne ölçüde sisteme meydan okuyup devrimci bir alternatif sunabildiğini analiz eder. Birinci Dünya Savaşının nedenini de yeni pazarlar arayan Alman sermayesinin kitlesel genişlemesi devam ettikçe mevcut ülke topraklarının sınırlarının zorlanmaya başlamasına ve korumacı gümrük tarifeleri, kapatılmış sömürge pazarları ve kapitalistlerin rekabeti gibi engellere bağlar. Birinci Dünya Savaşı öncesi dönem aynı zamanda bir devrimler çağıdır. 1905 Rus devrimi, bir devrim dalgasının fitilini ateşlemiştir (1906 İran, 1908 Türkiye, 1910 Meksika, 1911 Çin vb.). Ulusal kapitalist bloklar arasındaki rekabetin aşırı bir dışavurumu olan dünya savaşı, eşi görülmemiş bir kıyıma, yıkıma ve israfa yol açtı. Birinci Dünya Savaşı, 1917'de Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi sonrasında, 1918'de Almanya'da devrimle sona erdi.

Bolşevikler devrim yılını küçük bir kitle partisi olarak girmişlerdi. Mart başında Petrograd'da yaklaşık 2000 üyeleri vardı. Bu sayı Nisan sonunda 16.000'e, Temmuz sonundaysa 36.000'e çıkmıştı. Rüzgarın Bolşeviklerden yana esmeye başlaması Rusya'nın yaşadığı ekonomik, toplumsal ve askeri krizin derinleşmesiyle çakıştı. Askerler savaşmayı reddediyor, subaylarını vuruyor ve eve geri dönüyordu. Köylüler topraklara el koyuyordu. Ulusal azınlıklar bağımsızlık istiyordu. Sovyetler toplumsal hayatın kontrolünü ele alıyordu. Geçici hükümet fiilen felç olmuş durumdaydı. Devrim

öylesine olgunlaşmış, toplumsal kriz öylesine derinleşmiş, hükümet otoritesi öylesine zayıflamış, kitleler belirleyici adımı atmaya öylesine hazırды ki halkın iradesini yerine getirmek için birkaç on bin kişi yeterli olmuştu. Ayaklanma günü 25 Ekim 1917'de Rusya'da 25.000 civarında işçi, asker ve bahriyeli Bolşevik Parti öncülüğünde devrimi gerçekleştirdi. Çoğu kişi evinde oturdu, çoğu asker kışlasında kaldı. Tartışmalar yaptılar, oy kullandılar ve liderlerine yetki verdiler. Artık mesele, iktidarın bir sınıftan diğerine resmen devredilmesiyle sınırlıydı. Yağma ve kargaşa olmadı. Tiyatrolar, sinemalar ve dükkanlar açıldı. Yeni hükümetin radikalliği benzersizdi. Toprak kararnamesiyle toprak sahiplerinin malı mülkü milyonlarca köylüye dağıtıldı. Sanayi kararnamesiyle işçiler fabrikaların denetimini ele aldı. Kendi kaderini tayin hakkı kararnamesiyle Rus İmparatorluğu'nun ezilen uluslarının bağımsızlık hakkı tanındı. Zenginlerin el konulan malikaneleri oturma-ları için yoksullara verildi. Eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmak artık her yurttaşın hakkıydı. Evlenme ve boşanma yasaları kaldırıldı, cinsiyetler arası eşitlik ilan edilirken zina, eşcinsellik ve kürtaj suç olmaktan çıkarıldı.

Sovyet devrimi, sonu başarısızlıkla da bitse 1918 Almanya ve 1919-1920 İtalya devrimlerine esin kaynağı oldu. Nisan 1919'de Münih'te Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Ayrıca 1918 sonunda Macaristan'da çöken liberal-milliyetçi hükümetin yerini Bela Kun'un önderlik yaptığı komünistler ile sosyal demokratların oluşturduğu radikal bir Sovyet hükümeti aldı. 1919'da Viyana'da devrimciler iktidarı ele geçirmeye kalkıştılar. 1918-1920 arasında İspanya'da "Üç Bolşevik yıl" yaşandı. Ancak 1917 Sovyet Devrimi dünya devriminin fitilini ateşleyememişti. Faulkner'a göre Lenin'in kendisi kırılan devrimci umudun acı bir simgesi haline gelmişti; geçirdiği felç yüzünden sağlığı giderek bozulan Lenin 1924 yılında öldü; savaşın, ekonomik çöküntünün ve tecrit edilmesinin etkisiyle Bolşevik rejimi içine kapanarak yozlaştı... Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşü bu yazının kapsamını aşacak ve hâlâ yeterince analiz edilememiş bir sorunsal olmakla birlikte, çöküşün nüvelerinin, Faulkner'ın yaptığı gibi Stalin'in uygulamalarında aranmasının doğru olmadığını düşünüyoruz. Stalin dönemini değerlendirirken tek ülkede sosyalizmin zorlukları ve ayakta kalma çabalarının yanı sıra kapitalist uçtaki ABD'ye yetiştirme ve onu geçme politikası ile karşı devrim tehlikesinin varlığının da göz önünde bulundurulmasında yarar görüyoruz.

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve İtalya'da faşizmin yükselişini kapitalizmin krizi aşma çabaları ile emperyalist yayılmacılığa bağlayan Neil Faulkner, bu süreçte sosyalist partilerin olumsuz rollerini de ön plana çıkarmaktadır. SPD (Alman Sosyal Demokrat Partisi) hem depresyon hem de Naziler karşısında pasif bir tavır takındı. Kahverengi Gömleklilerin şiddet eylemlerine yasalardan ayrılmadan tepki gösterilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Faşist tehlikeyi küçümseyen komünist liderler de sosyal demokratları sosyal faşist olarak suçlayarak işçi sınıfı açısından Hitler'den daha büyük bir tehdit oluşturdukları gerekçesiyle onlarla birleşmeyi reddettiler.

Sosyalist devrimin Avrupa'da iki savaş arasındaki dönemde mağlup olması faşizmin zaferini getirdi. Bu zafer 1930'ların krizinin kapitalizmin yıkılmasıyla değil yeni bir emperyalist savaşla çözülmesi demektir. Avrupa işçi sınıfının bu dönemde yenilgiye uğramasının bedeli insanlık tarihinin gördüğü en kanlı ve barbar savaş oldu. Daha sonra 1970'li yıllarda kapitalizm tekrar krize girecek ve krize çözüm olarak 1980'li yıllarda neoliberal politikalar gündeme gelecekti. Sınıf mücadelelerinin ve Sovyetler Birliği'nin kapitalist ülkelerdeki olası etkilerinin önüne geçmek için de 1945'ten sonra sosyal devlet ağırlıklı politikalar hüküm sürecekti. Ancak 1970'li yıllardaki ekonomik krizin ardından 1980'lerde işçi haklarını kısıtlayan ve sosyal devlet kazanımlarını azaltan neoliberal politikalar ve yeni sağın yükselişine tanık olunacaktı. 2008 krizi ise neoliberal politikaların sorgulanmasını ve direniş mekanizmalarını harekete geçirecekti.

İnsanın insanlaşma ve mücadele sürecini ilk insanların ortaya çıkışından günümüze kadar Marksist bakış açısıyla izleyen Faulkner, kitabı kaleme aldığı 2012 yılında Britanya'da engelli yoksullara yönelik para yardımları kesilerek iflastan kurtarılmış bankacılara yüksek ikramiyeler vermeye devam edildiğini, aynı günlerde Yunanistan'da paralarını vergi cennetlerinde tutan milyarlar spekülörlere yapılan ödemeler aksamaması diye ortalama ücretlerde üçte bir oranında kesinti yapıldığını, ABD'nin orta bölgelerinde çiftçiler yenilecek mısır yerine yakıt olarak kullanılacak soya yetiştirdiklerinden Doğu Afrika'da karınları şişmiş bebeklerin açlıktan ağladığını belirterek, daha önce görülmemiş bir yapabilme bilgisinin ve zenginlik kaynaklarının yaratıldığını, ancak ortaklaşa insan emeğinin beş bin yıllık çabasının meyvelerinin hiçbir üretken faaliyette bulunmayan çok küçük bir azınlığın

açgözlülüğüne ve şiddet eylemlerine gittiğini vurgular. Çözüm ise, yoksulluk, toplumsal eşitsizlik ve savaş üreten bu sistemi yıkararak kâr için değil ihtiyaçların karşılanması için üretimi temel alan bir sistem kurmaktır.

İnsanlığın ilerleyişi, neoliberalizmin alaşağı edilmesine, devletin işçilerin eline geçmesine ve ekonomik ve toplumsal hayatın demokratik denetim altında yeniden düzenlenmesine bağlı hale gelmiştir. Faulkner'a göre 20. yüzyıldan çıkarılacak ders de bunun küresel ölçekte yapılması gerektiğidir. Farklı bir dünya artık mutlak bir tarihsel zorunluluktur. Başka bir dünya mümkündür. Devrim bu anlamda bir gerçekliktir. Ama bir kesinlik değildir. Bunun için mücadele etmek gerekiyor.

Dünyayı değiştirmek için önce onu anlamalıyız. Canavarı öldürmek için onun doğasını bilmeliyiz. Faulkner, kitabında, insanın evrimleşmesiyle başlayan doğa ile savaşımı, daha sonra insanın insanla savaşlarını, sınıfların oluşumundan sonraki sınıf mücadelelerini, ülkeler arası savaşları, emperyalist yayılmacılığının yanı sıra direniş hareketlerini ve devrim dalgalarını ayrıntılı olarak ortaya koyar. Tarım Devrimi ile önemli ölçüde üretim fazlası biriktirmenin ilk kez mümkün olmasından itibaren son 5000 yıldır insanlık kıtlığın ortadan kaldırılması doğrultusunda eşitsiz ve belirsiz bir ilerleme göstermiştir. Buna tarihin üç motoru (teknolojik ilerleme, yönetici sınıfın rekabeti ve sınıf mücadelesi) yön vermiştir.

İnsanların verili koşullar altında tarih yapmasını ve dünyayı değiştirme mücadelesini içeren büyük serüveni Marksist bakış açısıyla öğrenmek ve gelecekte daha iyi ve özgür bir dünya yaratılmasının ipuçları için çıkarsamalarda bulunmak için Faulkner'ın *Marksist Dünya Tarihi* adlı kitabının önemli bir pusula işlevi gördüğünü düşünüyorum.

Neil Faulkner, *Marksist Dünya Tarihi*, çev: Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 3. Baskı, Aralık 2016.

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ MERKEZ KOMİTESİ TEZLERİ

HAZİRAN 2017

DÜNYA VE TÜRKİYE KAPİTALİST BARBARLIĞIN PENÇESİNDE

1 Dünya, sınıflı toplumlar tarihi boyunca yaşanan en acımasız ve kitlesel barbarlık dönemlerinden biriyle karşı karşıyadır. Dünya kapitalist sisteminin çıkarları doğrultusunda, halklar en ağır sömürü koşullarına mahkum edilmekte, yerkürenin neredeyse tamamında emperyalist operasyonlar yürütülmekte, milyonlarca insan kışkırtılmış iç savaşlar, göç, önlenemez sağlık sorunları, iklim değişiklikleri, güvencesizlik, cihatçı terör gibi nedenlerle ölüme sürüklenmekte, insanlığın tüm ilerici birikimi yok edilmektedir. İnsanlık, kapitalist sömürü ve eşitsizlik koşulları altında son derece keskin bir yol ayrımına doğru ilerlemektedir. “Ya sosyalizm ya barbarlık” deyişimiz, bugün her zaman olduğundan daha anlamlı hale gelmiştir.

2 Dünya kapitalist sistemi, ekonomik, siyasal ve ideolojik boyutlarıyla birlikte bütünsel

bir kriz içerisinde. Söz konusu kriz, ne kâr oranlarının düşmesine bağlı bir ekonomik krizden ne de uluslararası ilişkilerdeki gerilimlere indirgenebilecek siyasal bir krizden ibarettir. 200 yılı aşkın bir geçmişi bulunan ve dünya sosyalist sisteminin ortadan kalkmasıyla gerçek kimliğine bürünen kapitalist egemenlik modeli tükenmiştir. Bu tükeniş kendisini bütünsel bir kriz yoluyla açığa vurmaktadır. Tüm dünyada dizginsiz biçimde uygulanan neo-liberal ekonomik politikalar emekçi halklara en ufak bir refah sağlamadıkları için sorgulanmaya başlanmış, siyasal iktidarların sermaye sınıfına hizmette birbiriyle yarışması düzen siyasetinin inandırıcılığını aşındırmış, ayrıca cazibesini yitiren küreselleşmecî/piyasacı ideoloji de kitleler nezdinde işlevini sürdürmez noktaya gelmiştir. Ancak kapitalist sistemin tükenişi, aynı zamanda onun yıkılışı anlamına gelmemektedir. Kapitalist sömürü düzeni tüm dünyayı barbarlık koşullarına çekerek egemenliğini sürdürmektedir. Dünya kapitalist sisteminin yıkılışı ve insanlığın bu barbarlıktan

yeni bir uygarlık yönünde kurtuluşu, emekçi halkların mücadelesiyle gerçekleşecektir.

3 Dünya kapitalist sisteminin krizini irdelerken, emperyalist hiyerarşide ve işleyişte son dönemlerde gözlenen eğilimlere özel bir önem vermek gerekmektedir. Emperyalist ilişkiler ağı içerisinde görece alt basamaklarda yer alan kimi ülkeler geçmişe kıyasla daha fazla inisiyatif kullanmakta ve bunun sonucunda karşı karşıya gelebilmektedir. Sermayenin artı-değerin realizasyonuna ve dünya pazarlarının paylaşımına ilişkin beklentilerinin artmasına paralel biçimde, ulus-devletlerin kendi burjuvazilerine daha fazla kâr ve koruma vaat etmesi sonucunda, yerkürenin birçok bölgesi çıkar çatışmalarına sahne olmaktadır. Söz konusu karşı karşıya gelişlerin en açık gözlemlendiği yerler başta Orta Doğu ve Kafkaslar'ı kapsayacak şekilde bölgemiz ile Asya-Pasifik ve Afrika coğrafyalarıdır. Bu durumun ilk sonucu, emperyalist hiyerarşi ve işleyişteki istikrarsızlıktır. Aynı durumun yarattığı ikinci sonuç ise, emperyalist hiyerarşideki ve işleyişteki istikrarsızlığı bir boşluk olarak değerlendiren bağımlı aktörlerin kendi gündemleri doğrultusunda inisiyatif almaya yönelmesidir. Ülkemiz açısından değerlendirmek gerekirse, Türkiye'nin özellikle bölgesel politikalar bağlamında sergilediği cüretin temelinde de bu durum yatmaktadır. Saray Rejimi'nin zaman zaman ABD, Almanya veya Rusya gibi emperyal

güçlerle karşı karşıya gelmeyi göze almasında, emperyalist işleyişteki bu istikrarsızlığın farkında olması ve bunu inisiyatif alma fırsatı olarak değerlendirmesi pay sahibidir. Ancak, bu tür bir politikanın uzun vadeli olması, doğası gereği, mümkün değildir. Ayrıca, bu politikanın temelinde anti-emperyalist veya bağımsızlıkçı bir tutum değil, emperyalist düzen içerisinde yükselme ve/veya ödüllendirilme beklentileri yer almaktadır.

16 NİSAN REFERANDUMU VE SARAY REJİMİ

4 16 Nisan referandumundan bu yana gerek muhalefet cephesinden elde edilen tüm veriler gerekse iktidar cephesinin tutum ve davranışları gerçekte Hayır'ın kazandığını göstermektedir. Her türlü hile ve sahtekarlık sonrasında resmi olarak açıklanan şaibeli referandum sonuçlarının aksine, Hayır oylarının Evet oylarını geride bıraktığı belli olmuştur. Sol/sosyalist örgütlü güçlerin ve halkın somut tepkilerinin Hayır'ın kazandığını tescil ettirme imkanı olmamışsa da önümüzdeki dönemin çözümlenmesinde başlangıç noktalarından biri Hayır'ın kazandığı, ancak bu kazanımın Saray Rejimi tarafından gasp edildiği gerçeğidir.

5 Hile ve sahtekarlık yoluyla tescil ettirilmiş sonuçlar dikkate alındığında dahi, Saray Rejimi'nin Türkiye'nin idari, siyasi ve hukuksal biçiminde ve toplumsal yapısında

gerçekleştirmeyi düşündüğü köklü gerici dönüşüme halkın onay vermediği açıktır. Bir başka ifadeyle, referandum öncesindeki yasak, baskı, şiddet ve tehdit atmosferine, referandum sırasında ve sonrasında açıkça belgelenmiş hile ve sahtekarlıklara, YSK eliyle hayata geçirilen hukuksuz uygulamalara, ana muhalefetin teslimiyet ve hatta ihanetine rağmen, Saray Rejimi gerici dönüşüm için gerekli olan toplumsal seferberliği yaratacak meşruiyeti kazanamamış, aksine kendi hakkındaki şaibelere son derece güçlü bir yenisini eklemiştir.

6 Saray Rejimi'nin Cumhuriyet'i ve cumhuriyetçiliği devletten tasfiye etmesiyle birlikte Türkiye'de bir dönem kapanmıştır. Emperyalist odakların, düzen siyasetinin ve sermaye sınıfının bu dönüşüme köklü bir itiraz yöneltmesi için ciddi bir neden görünmemektedir. Beklenmesi gereken, emperyalizmin, düzen siyasetinin ve sermaye sınıfının verili durumun kabul edip siyasetin ve toplumun bundan sonraki yeniden yapılanma süreçlerine dahil olmasıdır. Türkiye siyasetindeki verili durum göz önünde tutulduğunda, önümüzdeki dönemde Saray Rejimi'ne ve onun yeniden yapılanma girişimlerine karşı mücadele edecek tek güç ülkemizin sol/sosyalist birikimi ve ilerici, emekçi halk kesimleridir.

7 16 Nisan referandumunun sonucu ne açıdan yorumlanırsa yorumlansın, Saray Rejimi halihazırda iktidarı kullanmaya devam

etmektedir ve önümüzdeki süreçte asıl olarak Cumhuriyet'in birikiminin ve kazanımlarının toplumsal yaşamdan tümüyle tasfiyesine yönelecektir. Bu süreç, hem yerleşik bir siyasal/hukuksal çerçeve olarak hem de yüz yıla yaklaşan bir devlet biçimi olarak Cumhuriyet Rejimi'nin sonunu işaret etmektedir. 1923 Cumhuriyeti'nin tarihsel gelişimi içinde oluşmuş siyasal çerçeveye yaslanarak muhalefet yapmanın imkanı kalmamıştır.

8 Modern Türkiye tarihi boyunca 1923 Cumhuriyeti'nin siyasal/hukuksal çerçevesi tarihsel açıdan meşru görülmüş ve sol/sosyalist hareket de dahil olmak üzere siyasal mücadeleler bu zeminde yürütülmüştür. Günümüzde ise, Saray Rejimi'nin inşasına giriştiği yeni rejim ve onun siyasal/hukuksal çerçevesi hem halk düşmanı ve gerici olması hem de hırsızlık ve hukuksuzluk eseri olması nedeniyle gayrimeşrudur. Saray Rejimi'nin ve onun siyasal/hukuksal çerçevesinin, 1923 Cumhuriyeti'nin uzunca bir dönem sağladığı gibi, sol/sosyalist harekete ve ilerici muhalefete bir zemin sunması mümkün değildir. Yeni rejimin sınırları ile egemenlik kaynağı, iktidarın kullanımı, halk iradesinin temsili konularındaki yaklaşımını kabullenen, onun meşruiyetini tartışma konusu etmeyen bir muhalefetin başarı şansı bulunmamaktadır.

9 Cumhuriyet Rejimi devletten tasfiye edilirken, son derece güçlü ve direngen bir cumhuriyetçi

toplumsal hareketi de açığa çıkarmıştır. AKP'nin iktidar yılları boyunca süren siyasal ve ideolojik mücadelelerin sonucunda, bir rejim olarak Cumhuriyet ve cumhuriyetçilik devletten tasfiye edilmiş ancak halk içinde belirginleşen cumhuriyetçi dinamik militan ve uzlaşmaz bir karaktere yönelerek kendisini açığa vurmuştur. Bu, aynı zamanda, cumhuriyetçi damarın özgürleşmesini, cumhuriyetçiliğin, resmi ideolojinin bir bileşeni olmasından kaynaklanan sınırlamalardan kurtulmasını olası kılmaktadır.

10 Türkiye'de Saray Rejimi tarafından hayata geçirilen gerici dönüşümün genel profili ve hedefleri uzun zamandır bilinmektedir. Yine de Saray Rejimi'nin yönetiminde Türkiye'nin yeniden yapılanması hâlâ birçok belirsizlik içermektedir. Bu belirsizliğin tartışma ve çözümleme yoluyla tümüyle netleştirilmesi mümkün olmasa da şimdiden açığa çıkan kimi temel eğilimler mevcuttur. Türkiye İslamcılığının toplumsal tabanı, daha önce gözlenmeyen bir nicelikte cihatçı militanlaşma profili edinmiştir. Türkiye'nin gerici dönüşümü sürecindeki siyasal mücadelenin fiili karşı karşıya gelişlere, hatta sıcak çatışmaya dönüşmesi ihtimali ihmal edilemeyecek düzeydedir. Halkın gerici çetelerden korunmasını da içeren böylesi bir mücadele başlığının büyük bir ciddiyetle ele alınması gerektiği, Türkiye'de bu kapsamda ve ağırlıkta bir görevi yerine getirme imkanına

hiçbir tekil odağın sahip olmadığı açıktır. Dolayısıyla, Türkiye ilericiliğinin örgütlenmesi bu cihatçı militan tabanı gözetmek ve yaygın bir güçlenme/dayanışma perspektifini hayata geçirmek durumundadır.

11 Türkiye'de yaygın bir alışkanlık olan parti siyasetinin geçirdiği değişim de dikkat çekmektedir. Özellikle son yıllarda partili siyaset ve partiler aracılığıyla siyasete katılım giderek zayıflamaktadır ve bu zayıflamanın devam etmesi beklenmelidir. Sol/sosyalist mücadele açısından bu durum ikili bir görevi beraberinde getirmektedir. Birincisi, Türkiye'de köklü bir geçmişi bulunan "particilik" ve partilere göre dağılımla belirlenen siyasal aidiyetler yerine, farklı temsil düzeylerinde buluşan dinamiklere sahip, burjuva siyasetinin hızına yanıt verebilecek, süreklileşmiş bir hareket tarzına dayanan örgütlenmelere gereksinim duyulmaktadır. Bunun sonucunda hem klasik parti formundan farklı örgütlenme/mücadele aygıtları hem de toplumun geniş kesimlerine seslenen ve önderlik becerisi sergileyen liderlik biçimleri önem kazanmaktadır. İkincisi, sözü edilen türden süreklileşmiş hareket tarzındaki örgütlenmelerin garantörü olacak, onları programatik bir ekseninde tutacak ve mücadelenin sürekliliğini sağlayacak öncü ve devrimci komünist partinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

12 Referandum yoluyla aradığı onayı ve desteği kazanamayan Saray Rejimi'nin baskı, şiddet ve tehdit içeren uygulamalara daha fazla başvurması, yani zor aygıtının kullanımını artırarak devam ettirmesi beklenmelidir. Türkiye'nin karşı karşıya olduğu gerici dönüşüm programının referandumdaki sonuçlar nedeniyle geri çekilmesi veya yumuşatılması imkansızdır. Öte yandan, referandum sonuçlarına yönelik güçlü itiraz, söz konusu gerici dönüşümün önündeki en büyük engel olmayı sürdürmektedir. Saray Rejimi'nin bu engeli aşmak için kullanabileceği ideolojik kapasite ise son derece kısıtlıdır. Geçmişte ortaya atılan sivilleşme, demokratikleşme, çoğulculuk gibi söylemlerin tekrar gündeme sokulması imkansızdır. Bu anlamda, Saray Rejimi ideolojik barutunu büyük ölçüde tüketmiştir ve önümüzdeki dönemde ılımlaşma ya da kapsayıcılık gibi yönelimlere girmeyecektir. Dolayısıyla, önümüzdeki dönemde genel olarak toplumu, özel olarak da ilerici çevreleri hedef alan zor kullanımı, iktidarın başlıca yönetme aracı olmayı sürdürecektir.

13 Türkiye siyasal/ideolojik olarak üç parçaya bölünmüştür. Bu bölünmenin tarafları, AKP tabanını oluşturan gerici/milliyetçi kesim, cumhuriyet ekseninde toplanan ilerici kesim ve Kürt halkı ile temsilcilerinden oluşan kesimdir. Bu bölünme parti ve oy tercihlerinin ötesinde anlam

taşımakta, toplumun temel insan ve yurttaşlık haklarından yararlanmasına izin verilenler ve verilmeyenler olarak ayrıştırılmasını ve iktidarın toplumu dost-düşman biçiminde yaparak kutuplaştırmasını yansıtmaktadır. Bu biçimde ve derinlikte bölünmüş bir ülkeyi üniter bir idare altında yönetmek için de zor'un başat rol oynaması kaçınılmazdır.

14 Her ne kadar Saray Rejimi'nin zor'u başat bir enstrüman olarak kullanacağı açıksa da hiçbir iktidarın sadece zor aygıtına dayanarak süreklilik sağlayamayacağı da ortadadır. Bu bakımdan, artan zor kullanımına paralel olarak, Türkiye'nin cumhuriyetçi ve ilerici toplumsallığının dağıtılması, yalnızlaştırılması ve eylemsizleştirilmesi için ideolojik manipülasyonlar da devreye sokulacaktır. Bu manipülasyonların en olası biçimleri, bir yandan ilerici yerelliklerin kuşatılarak gettolaştırılması, bir yandan da Türk ilericiliği ile Kürt ilericiliğinin buluşabileceği ortak zeminlerin imha edilmesidir. Böylece Saray Rejimi bölünmüşlüğü kendisi için bir avantaja çevirmeye çalışacaktır.

DEVİRİMCİ MÜCADELE VE TOPLUMSAL DİNAMİKLER

15 Türkiye'de siyaset alanının devrimci müdahaleye açıklığı ve siyasal mücadelelerin tayin edici önem kazanması, partimizin

uzun zamandır dile getirdiği bir tezdır. Ancak bu tez, basitçe siyasal mücadeleye çağrı anlamına gelmeyip, içinden geçtiğimiz dönemin özelliklerine dair teorik dayanaklara sahip bir çözümlemedir. Bu çözümleme, esas olarak kapitalist neo-liberal birikim biçiminin siyaset alanında ve toplumsal yapıda yarattığı dönüşümlerden hareket etmektedir. Neo-liberal birikim biçimi, yaygın kanının aksine, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve sömürü oranlarının artırılması için hayata geçirilen uygulamalardan ibaret değildir. Neo-liberalizmin bir tür “ekonomik tedbirler paketi” olarak görülmesi, eksik olmanın ötesinde, devrimci mücadelenin gündemleri hakkında yanıltıcı bir yaklaşımdır. Neo-liberal birikim biçimi, aynı zamanda bir devlet ve toplum projesini de ifade etmekte, bu anlamda bütünlüklü bir karakter arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, en temelde neo-liberal birikim biçiminin öncelikli hedefi siyaseti, ekonomik programlar, kaynakların kullanımı ve devri, temel paylaşım ve bölüşüm ilişkileri gibi sınıfsal ilişkiler alanından koparıp, kimlik ve kültür sorunlarına dair bir uzlaşmaya/münazaraya indirgemektir. Bir devletin ayırt edici yanının toprak, ekonomi ve ordu üzerindeki egemenlik olduğu düşünülürse, neo-liberal birikim biçiminde bu alanlar halkların egemenlik talep edecekleri alanlar olmaktan, bu anlamıyla siyasal mücadelenin konusu olmaktan çıkarılmaktadır. “Ulusal egemenlik sahası”, sermaye iktidarını

dokunulmaz kılmak üzere, daha fazla kimlik ve kültür alanları üzerinden tarif edilmeye çalışılmaktadır. Tüm dünyada gerici, akıl dışı, uygarlık öncesinden kalma eğilimlerin ve söylemlerin yükselmesinin, ırkçılığın, yabancı düşmanlığının, etnik, dinsel veya mezhepsel saldırıların artmasının nedenlerinden biri de, hükümetlerin egemenlik sahası olarak kimlik ve kültür alanlarına dozu artan bir biçimde yüklenmesidir.

16 Ancak neo-liberal birikim biçiminin ekonomi ile siyaseti birbirinden koparmak ve böylelikle kapitalist üretim ve piyasa ilişkilerini güvence altına almak yönündeki eğilimi istenmeyen sonuçlar da yaratmıştır. Bu sonuçlardan birincisi, siyaset alanının toplumsal yapıdaki pek çok çelişkinin üst üste yığıldığı bir zemin haline gelmesidir. İkincisi, hükümetlerin “egemenlik sahası olarak” kimlik ve kültür alanlarını istismar etmesi sonucunda, toplumun birçok kesimi gerçek mağduriyetler yaşamaktadır. Neo-liberal birikim biçiminin toplumun geniş kesimlerini ekonomi alanından uzak tutmasının yolu, toplumsal ve siyasal alanın her türlü çağdışı, irrasyonel, uygarlık karşıtı, gerici değer ve inançla boydan boya yarılmaya, kimlik ve kültürlerin birbiriyle kıyasıya savaşının körüklenmesidir. Neo-liberal birikim biçiminin siyaseti kimlik ve kültür alanındaki performanslara indirgemeye çalışması, gerçek mağduriyetlerin basitçe “kimlikçilik” olarak yaftalanıp bir kenara atılmasının mazereti olmamalıdır.

17 Neo-liberal birikim biçiminin kimlik ve kültür alanlarında yarattığı mağduriyetlerin de ötesinde toplumun farklı katmanlarında yarattığı tahribat çarpıcı boyutlara ulaşmıştır. Devletin tüm kamusal işlevlerinden uzaklaşması ve temel insan ve yurttaş haklarının kullanımının bile keyfi hale gelmesi gibi sonuçlarını saptayabildığımız bir tür “sosyal gelişmesizlik” olgusu, işçiler ve emekçiler başta olmak üzere toplumun birçok kesimini mağdur etmektedir. Sözü edilen sosyal gelişmesizlik toplumsal ilişkilerden kentsel yaşama, eğitim süreçlerinden kültür ve sanat alanlarına kadar tüm dokuyu çürütmekte ve yozlaştırmaktadır. Ancak bu gelişmesizlik alışılmış çürüme ve yozlaşma yaklaşımlarıyla anlaşılamayacak denli boyutludur. Zira ortaya çıkan sonuçlar, basitçe toplumsal yaşantıdaki bir eksiklik ya da “zevksizlik” değil, toplumun büyük bir kısmının temel haklar düzlemindeki sosyal kapasitesinin kısıtlanması, insani gelişme imkanlarının yurttaşların elinden alınması anlamında bir yoksunlaşmadır da. Bu yoksunlaşmanın sürekliliğinin sağlanmasında en etkili araçlardan olan dinci gericiliğin bir iktidar aygıtı olarak örgütlenmiş olması, söz konusu sosyal gelişmesizlik olgusunu derinleştirmekte ve aynı zamanda bir muhalefet başlığı haline getirmektedir.

18 Sosyal gelişmesizlik koşulları altında ciddi mağduriyet ve yoksunluk yaşayanları, sola ve insani değerlere yakınlık

duyanları, sosyalizme aidiyet duymasa da mevcut düzenle sert bir çelişki içinde olanları kapsayan farklı toplum kesimlerinin arayıp içinde olduğu görülmektedir. Emekçi sınıfların ekonomik sömürsü yanında, toplumun çok farklı kesimlerinin öznel/kültürel yoksunlaştırılması anlamına da gelen sosyal gelişmesizlik, farklı kesimleri bir araya getirebilecek mücadele stratejileri açısından dikkate alınması gereken sonuçlar yaratmıştır. İşçi sınıfının toplumun farklı kesimleriyle eklenmesi biçiminde düşünülebilecek mücadele stratejisi, böylesi bir çözümlenmenin doğal sonuçlarından. Hem teorik çözümlenmede hem de siyasal pratikte işçi sınıfının öncülüğü ve merkezi konumu tartışmasız bir gerçek olmayı sürdürmektedir. Bununla birlikte, işçi sınıfının farklı toplum kesimleriyle ortak mücadele zeminlerinde yan yana gelebilmesinin, toplumsal muhalefet güçlerinin işçi sınıfının öncülüğü altında buluşmasının somut olanakları ve başlıkları da değerlendirilmelidir.

19 Türkiye kapitalizminin tarihi boyunca biriktirdiği çelişkilerin neredeyse tümü Saray Rejimi’nde bir araya gelmiş ve hareket kazanmıştır. Saray Rejimi’nin bu çelişkileri örtmesi mümkün olmasa da yeni bir kuruluş sayesinde bunların önemsizleştirilmesi mümkündür. İster bu çelişkiler şiddetlenerek gelişmeye devam etsin, isterse Saray Rejimi söz konusu çelişkileri önemsizleştirmeyi başarsın, böylesi bir kurucu dönem,

siyasetin müdahalesine açıktır. Türkiye’de siyaset alanının devrimci müdahale ve mücadeleye her zamankinden daha fazla alan tanıdığı açıktır. Böylesi bir müdahale ve mücadele çizgisinin baskın bir biçimde emekçi karakteri taşıması, işçi sınıfının hem tarihsel hem güncel çıkarlarını kılavuz edinmesi, kaçınılmaz olmanın ötesinde tek gerçek kurtuluş yoludur. Özellikle de ekonomi ile siyaseti birbirinden ayırmaya, diğer bir deyişle sömürü ve eşitsizlik gibi konuları toplumun gündeminden ve müdahalesinden uzak tutmaya çalışan neo-liberal birikim biçimi koşullarında, siyasetin sınıfsal çıkarlardan türetilmiş bir halkçı mücadele tarzıyla yürütülmesi gerekmektedir. Günümüz ve dönemimiz açısından halkçılık, sınıf mücadelesinin pozitif bir siyasal program olarak örgütlenmesinin başlıca yollarındandır.

20 İlerici muhalefet güçlerinin AKP karşıtlığı zemininde ortak mücadele pratikleri geliştirmesi, birçok örnekte görüldüğü üzere Saray Rejimi açısından sarı sonuçlar yaratmış ve böylelikle haklılığını kanıtlamıştır. Öte yandan, AKP karşıtlığı ile tanımlanan bu duruş, günümüze ait özgün bir yaklaşım olmayıp, 60’lı yıllardaki AP veya 70’li yıllardaki MC karşıtlığı ile benzerlikler taşımaktadır. Bugünkü durumun özgün yanı ise, AKP karşıtlığı temelinde buluşan geniş yığınların, bu karşıtlık dışında son derece dağınık ve parçalı bir görünüm sergilemesidir. Bir başka

biçimde söylersek, geçmişteki örneklerden farklı olarak günümüzde sosyalist hareket, AKP karşıtlığında buluşan kesimleri, bu ortak zeminin ötesindeki bir siyasal hatta çekmeyi, az çok tanımlı ve belirgin öbekler halinde sadeleştirmeyi başaracak güçten ve etkiden yoksundur. Bu koşullar altında, AKP karşıtlığı temelinde bir araya gelebilen geniş kesimler, başka konularda son derece heterojen, hatta çelişkili ve çatışmalı pozisyonlara oturabilmektedir. Sosyalist hareketin güçsüzlüğü ve etkisizliği nedeniyle bu çeşitlilik bir zenginlik yaratmamakta, aksine birlikte hareket etmeyi riske sokan sürtüşmelere yol açabilmektedir.

21 Günümüzde mevcut rejimle çelişki içinde olan ve mağduriyet ile yoksunluk yaşayan kesimlerde toplumsal bağlanma ile siyasal örgütlenme arasında geniş bir boşluk gözlenmektedir. Başta Gezi Direnişi gibi örneklerde gördüğümüz üzere, kitlelerin bir araya gelmek, esnek bağlar çerçevesinde ve dayanışma temelinde hareket etmek konusunda çekinceye sahip olduğu söylenemez, ancak aynı kesimlerin bağlayıcı ve süreklilik taşıyan siyasal örgütlenmelere yaklaşımı belirgin biçimde olumsuzdur. Bu, kolayca “örgüt düşmanlığı” ya da “örgütsüzlük kültürü” olarak yaftalanamayacak özgün bir durumdur. Ülkesine karşı sorumluluk sahibi olan bir sosyalist hareketin görevi, toplumsal bağlanma ile siyasal örgütlenme arasındaki bu

boşluğu dolduracak ve iki zemin arasındaki geçişin köprüsü olacak aygıtın inşa edilmesidir. Bu tür bir aygıtın, öncü partiyi ikame edecek bir yaklaşımla ele alınması son derece sakıncalı sonuçlar doğuracaktır. Söz konusu aygıtın bir parti, platform, ağ ya da meclis gibi biçimler alabileceği ne kadar açıksa, bir komünist partinin görevlerini yerine getiremeyeceği de açıktır.

SOSYALİST HAREKETİN YENİDEN KURULUŞU VE DEVİRİMCİLEŞME

22 Partimiz 2014'te ortaya çıkan merkezi hizip ve ardından gelişen ayrışma süreçlerini gündeminden çıkarmıştır. Partimiz söz konusu zemini devrimci bir atılımla aşmış ve geride bırakmıştır. Ayrışmanın görünen ve bilinen nedenlerinin altında, yukarıda devrimci siyasal müdahaleye gereksinim duyulduğuna ilişkin olarak yaptığımız saptamalar yatmaktadır. Temel özelliği devrimci siyasetin çeşitli biçimlerde ve içeriklerde geri dönüşü olan neo-liberal dönemde, ideolojik mücadelenin öne çıktığı ve savunma döneminin koşulları altında kurulmuş ve buna uygun olarak biçimlendirilmiş parti aygıtı yeni ihtiyaçları karşılayamamıştır. Sosyalizm mücadelesini ideolojik mücadelenin ötesine taşıyarak siyaset alanına devrimci müdahalelerde bulunma iradesi ile sosyalizmi bir tür kimlik siyasetine indirgeyen yaklaşım arasında

çatışma ortaya çıkmıştır. Bu çatışmanın çözümü adına ise partinin devrimci kadrolarının tasfiyesine niyet edilmiştir. Partimizin kuruluşuyla somutlaşan devrimci atılım, hem bu çatışmanın çözümü hem de tasfiye niyetinin boşa düşürülmesi anlamına gelmektedir.

23 Türkiye sosyalist hareketinin tarihindeki ayrışmalar kabaca iki gruba ayrılmaktadır. İlkinde, bir geleneğin ya da örgütün kendi iç gündemleriyle ilgili tartışmalar başattır ve farklı ekollerin bu tartışmalara dahil söz konusu olmamıştır. İkincisinde ise, sol/sosyalist hareketin bütününe yansıyan ve bütününde tartışılan, dolayısıyla bütünü etkileyip yeniden konumlandıran tartışmalar gündeme gelmiştir. Sosyalist harekette 60'larda yaşanmış tartışmalar ikinci türdendir ve asıl olarak strateji konusundadır. Partimizin tarafı olduğu tartışma basitçe bir geleneğin iç tartışması olarak değerlendirilmemeli, strateji başlığına yerleştirilerek sosyalist hareketin bütünü tarafından dikkate alınmalıdır. Partimizin "sosyalist hareketin yeniden kuruluşu" sözüyle kast ettiği de bu yaklaşımdır.

24 Türkiye sosyalist hareketinin tarihinde, birbirini izleyen kuşaklarca sürdürülen siyasal ve örgütsel bir gelenek bulmak neredeyse imkansızdır. Adı aynı olsa bile, her örgüt veya gelenek, atılım dönemlerinde yeni bir kuşak tarafından yeniden kurulmuştur.

Bu anlamda, Türkiye sosyalist hareketinde kuşaklar arasında bir aktarma ve taşıma ilişkisi yerine, her kuşağın kendinden önceki birikimi yeniden inşa ettiği “kuruculuk” misyonu öne çıkmıştır. Sosyalist harekette sürekliliğin sağladığı birikim kadar, atılım dönemlerinin sıçramaları da belirleyici önemdedir. Bu saptama, partimizin varlığı ve misyonu açısından da objektif bir gerçekliğe işaret etmektedir. Sosyalist harekette yeniden kuruluş sürecinin öncüsü olmak iddiasında olan partimiz, kendisinden önceki devrimci birikimi bir bütün olarak değerlendirme, ileri birikimi kapsama ve yeni kuşaklara taşıma görevlerinden de kaçmayacaktır. Türkiye sosyalist hareketindeki kuşakların kuruculuk dönemlerinde etkilerinin yayıldığı ve hızla kadro edildiği alanların başında gelen gençlik ve aydın alanlarına yönelik çabalarında ısrar edecek, bu alanlarda yeni kuruluş döneminin taşıyıcısı ve temsilcisi olan birikimi yaratmak konusundaki çabalarını sürdürecektir.

25 Partimiz Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarda bir kitlesel sol odağın inşasını acil görevlerden saymaktadır. Bu, bilinen anlamıyla bir birlik projesi olmakla birlikte, farklı güçlerin yana gelmesine de açık bir tasarıdır. Öte yandan Türkiye sosyalist hareketinde zayıflık ve etkisizlik dönemlerinde ya içe kapanma ya da birlik peşinde koşma tutumlarına başvurulduğu bilinen bir

gerçektir. Partimizin devrimci çıkışı, bu denklemin ilk kısmına karşı güçlü bir itirazdır. Ancak partimiz, tersinden, içeriksiz bir birlikçiliğin de aynı ölçüde karşısındadır. Partimizin gündeme taşıdığı kitlesel sol odak inşası, örgütsel zayıflıkları ve sıkışmaları aşmayı değil, Türkiye'nin ilerici ve devrimci mücadelesinin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Bu başlığın, bir tür “birlik” fikri olarak anlaşılması ve yansıtılması hem yanlış hem de zararlıdır. Partimizin inşasına öncülük etmeye çalıştığı kitlesel sol odak, bir birlik projesine indirgenemez. Kurucusu olduğumuz ve başından bu yana taşıyıcılığını da üstlendiğimiz HAZİRAN Hareketi de, hem yarattığı olumlu ve ilerletici sonuçlar açısından hem de karşı karşıya kaldığı ve aşmakta zorlandığı sorunlar bakımından kitlesel sol odak hedefinin haklılığına işaret etmektedir. Partimizin perspektifi HAZİRAN'la birlikte eşik atlayarak kitlesel sol odağın inşasını gerçekleştirmektir.

26 Partimiz çeşitli gündemler vesilesiyle Türkiye'de sosyalist hareketin bir harmanlanma ihtiyacının bulunduğunu saptamıştır. Harmanlanma ihtiyacından söz edildiğinde, ilk akla gelenin “geleceksel sol” ile “devrimci demokrasi” kulvarları arasındaki harmanlanma olması bir noktaya kadar anlaşılır olmakla birlikte esasında yanıltıcıdır. Partimiz, tam olarak ifade etmek gerekirse, geleneksel sol ve devrimci demokrasi arasında

bir harmanlanmayı değil, geleneksel sol ve devrimci demokrasi tasnifinin güncellenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Zira, Türkiye’de devrimci demokrasi olarak adlandırdığımız ve esasen 60’lı yılların tartışmalarındaki farklılaşmayla anımsanan kulvarın klasik tezleri düşünülürken, hem geçmişteki hem de bugünkü pozisyonumuz açısından herhangi bir teorik, siyasal ya da örgütsel harmanlanmanın imkanı ve gereği yoktur. Dahası, geçmişte savunulan konular gözetilerek “devrimci demokrasi” kategorisine sokulan siyasal ve örgütsel geleneklerin günümüzde aynı tezleri savunmadığı bilinmektedir. Sosyalist devrim, işçi sınıfı perspektifi, anti-kapitalizm ve anti-emperyalizm, öncü parti gibi temel başlıklarda partimizin konumu, geleneğimizin geçmişiyile tutarlılık içindedir.

27 Partimizin harmanlanma ile kast ettiği, Türkiye sosyalist hareketinin bugüne kadar yarattığı birikimin bütünüün günümüzün devrimci görevleri açısından ele alınması ve harmanlanmasıdır. Bu harmanlanmanın hem konusu hem de sonucu devrimcileşmedir. Bu açıdan bakıldığında, partimizin gündeminde olan devrimcileşme, sermaye düzeninin yıkılması ile iktidarı hedeflemek arasındaki ilişkinin doğru ve sağlıklı bir şekilde kurulması anlamında Rusya’daki “Legal Marksizm” akımı ya da İkinci Enternasyonal tezlerinde izleri olan, Türkiye sosyalist hareketinin

tarihinde karşılıkları bulunabilecek tartışmalara verilecek güncel bir yanıtıdır. Bu haliyle tartışmamız, iki gelenek arasında ve onların harmanlanması/sentezlenmesi hakkında değil, komünist hareket içindeki bir tartışmadır ve özü bolşevikleşme veya devrimcileşmedir. Türkiye’nin özgün burjuva devrim süreçlerinin ve aynı zamanda Komintern’in dönem dönem dünya komünist partilerine yaptığı iktidar hedefini ikincilleştiren telkinlerin de etkisiyle, Türkiye’deki sosyalist hareket devrimcilik konusunda yanlış algılara sahip olabilmıştır. Görevimiz, Türkiye marksizminin, komünist hareketinin devrimci bir yaklaşımla yeniden kuruluşu için harmanlanmadır. Devrimcileşme çok çeşitli açılardan ele alınması ve programatik çizgiden örgütlenme tarzına, hatta kadro tipine kadar birden fazla boyutta yeniden üretilmesi gereken bir hedefdir. Ancak en genel ve doğru tanım, iktidar arayışı için savaş ve emekçi sınıfların temsilcisi olmak anlamında halkçı bir toplumsallaşma perspektifidir. Bugün tartıştığımız devrimcileşme, bu iki temel özelliğin lafzi kabulünden öteye geçip bu özellikleri hayata geçirecek pratiği işaret etmektedir.

28 Bir diğer tartışma gerektiren başlık ise, Türkiye’de cumhuriyetçi damar ile sosyalist hareket arasındaki ilişkidir. Bu iki akımın siyasal, ideolojik ve teorik temelleri ve gelecek perspektifleri açısından bir örtüşme söz konusu

değildir, olmayacaktır. Bu iki akım arasındaki ilişkide, sosyalist hareketin bir yandan cumhuriyetçiliği pozitif bir unsur olarak içselleştirmek, bir yandan da cumhuriyetçiliğin sosyalist bir ufka kavuşabilmesi için öncülük sergilemek gibi görevleri vardır. Öte yandan, daha önceleri Türkiyelileşme kavramıyla ifade ettiğimiz bir ihtiyaç halen geçerlidir ve partimiz bu konuda belirgin bir mesafe kat etmiştir. Sözü ettiğimiz Türkiyelileşmenin en önemli eşiklerinden birinin de Türkiye'nin ilerici cumhuriyetçi birikimi ile tarihsel ve güncel düzlemde ilişki tesis etmek, hem tarz ve kültür hem de siyasal öncelikler bağlamında bu topraklara ait bir hareket yaratmak olduğu açıktır. Önümüzdeki dönemin teorik meselelerinden biri de bu ilişkinin nasıl ve hangi başlıklar üzerinden tesis edilebileceği, ne gibi çıktı ve sonuçların hedeflenmesi gerektiğidir. Bu noktadaki arayışımızın kılavuzu, bir kez daha yaygın ve güçlü toplumsal örgütlenme ile iktidar için savaşımlı kesitiren bir siyasal mücadele tarzıdır.

29 Türkiye'nin geleceğinde hem rejim hem sol/sosyalist hareket hem de halk muhalefeti açısından kesinliği ortaya çıkmış durum şudur: Türkiye'de sözcüğün hiçbir anlamıyla hukuk kalmamıştır. Adalet/yargı sistemi bir kenara, toplumun üzerinde mutabık kalacağı ve kişilerin iradesinden bağımsız bir siyasal/hukuksal çerçeve söz konusu değildir. Dolayısıyla,

yürütülecek mücadelenin başlık ve tarzından bağımsız olarak, mevcut rejim sınırlarını zemin alan hiçbir çaba başarılı olmayacaktır. Sol/sosyalist hareketteki atalet, düzenin meşruiyet sınırları ile sol/sosyalist hareketin meşruiyet sınırlarının örtüşmesi sonucunu yaratmıştır. Partimiz bu sınırlara mahkum edilmek istenen mücadeleyi devrimci bir atılıma dönüştürmek, düzenin çizdiği meşruiyet sınırlarını aşmak hedefindedir. Bugün itibarıyla Türkiye'de, halkçılık, eşitlikçilik ve özgürlükçülük gibi nitelikleri de kapsayacak şekilde "Devrimci Cumhuriyet" hedefinin hem bir program hem de bir örgütlülük olarak var edilmesi esas görevdir. Söz konusu Devrimci Cumhuriyet hedefi Saray Rejimi'yle uzlaşmasız bir programı ve militan bir örgütlülüğün inşasını dayatmaktadır.

30 Partimiz Devrimci Cumhuriyet mücadelesinin öncüsü olmaya taliptir. Devrimci Cumhuriyet mücadelesi, Türkiye'de farklı cumhuriyet programlarıyla tartışmaya girmek zorunda kalacaktır. Bunlar arasında Meral Akşener etrafındaki Milliyetçi Cumhuriyetçilik, Kürt siyasi hareketi kaynaklı Demokratik Cumhuriyetçilik, CHP'de cisimleşen Uzlaşmacı Cumhuriyetçilik teşhis edilebilmektedir. CHP ve HDP'de somutlanan programların ise geniş kitlelerin cumhuriyetçi arayışlarını temsil edebilmesinin yapısal ve sınıfsal sınırları görülmektedir. Devrimci Cumhuriyet'in hem bu

akımlardan bağımsızlaşması hem de bunlar üzerinde hegemonya kurulabilmesi, başta partimizin öncülüğüyle, sosyalist hareketin farklı unsurlarının da katkılarıyla mümkün olabilir.

31 Devrimci Cumhuriyet programımızın önemli görevlerinden biri, Saray Rejimi'nin Türkiye'nin Doğusu ile Batısı, Türkler ile Kürtler arasında bir bölünmüşlük yaratarak yol alma planını boşa düşürmektir. Partimiz, Türkiye'nin mevcut bölünmüşlüğünün üç parçalı yapısını ve *kutuplaşma* dayatmasını kabul etmemekte, Türkiye'yi ilerencilik-gericilik ekseninde ayırmış bir *cepheleşme* mantığıyla değerlendirmektedir. Bu açıdan, Türk ilerencilığı ile Kürt ilerencilığı arasındaki ilişkilerin korunması, düşmanlaşma emarelerinin ortadan kaldırılarak gericiliğe karşı mücadelede eşgüdüm sağlanması partimizin savunduğu cepheleşme ve Devrimci Cumhuriyet hedefi açısından hayatidir.

32 Baştan bu yana dile getirilen çözümlerden sonra ortaya atılan bütün görevler ancak partimizin mücadele sürekliliği ve kararlılığı sayesinde yerine getirilebilir. Bu görevlerin yerine getirilmesinin güvencesi ise Devrimci Komünist Özne olarak partinin güçlenmesi, etkili siyasi müdahaleleri ve kadrolarıdır. Saray Rejimi ile mücadeleden Devrimci Cumhuriyet programına, kitlesel sol odaktan yeni bir kurucu kuşak

iddiasına kadar tüm sonuçlarımız, partimizin hayli yol kat ettiği Devrimci bir Komünist Özne olarak yeniden kuruluş sürecini ilerletmesi gerektiğini işaret etmektedir. Devrimci Komünist Özne işçi sınıfı davasına, sosyalizme ve örgütlü mücadeleye bağlı; toplumsal mücadeleler içerisinde öncü; iktidarı hedefleyen ve siyaseten cesur; dar örgütsel çıkarlarını emekçi sınıfların ve memleketin çıkarlarının önüne koymayan; direngen ve sermaye düzeniyle uzlaşmaz devrimci kadroların ellerinde yükselecektir.

İLERİ YAZILAR

TÜRKİYE'NİN LAİKLİK KAVGASI

AHMET CEMAL
B. SADIK ALBAYRAK
CAN SOYER
CENK SARAÇOĞLU
DOĞAN ERGÜN
E. ATILLA AYTEKİN
EBRU PEKTAŞ
ERCAN BÖLÜKBAŞI
ERKAN BAŞ
ESRA SERT
HALUK YURTSEVER
HANDE ARPAT
METİN ÇULHAOĞLU
NURETTİN ABACIOĞLU
ONUR EMRE YAĞAN
ÖZGÜR SAVAŞÇIOĞLU
KORKUT BORATAV

“ Laiklik mücadelesi, Türkiye’de sol ve sosyalist harekete kitleselleşmek ve ortak mücadele zeminleri inşa etmek için de muazzam fırsatlar sunmaktadır. Çünkü, laiklik, bugün çok geniş bir kesimin ortak hassasiyeti ve beklentisi haline gelmiştir ve bu beklentiyi karşılamaya aday olacak bir sol/sosyalist mücadele kulvarının kitleselleşmesi işten bile değildir. ”

anaakim bilime
**MARKSİST
MÜDAHALELER**

Hazırlayan: Alper Dizdar

çıkıktı!

Metin Çulhaoğlu
"Akademik Marksizm": Bir Gayya Kuyusu mu?

Alper Dizdar
Fizikte "Anaakım" Olur mu?
Bilim Tarihi ve İdeolojisi Üzerine Bir Tartışma Çerçevesi

Ali Cenk Gedik
Müzik Bilimleri Üzerinde Dolaşan Bir Hayalet: Marksizm

Deniz Ali Gür
İslâmiyet'e Marksist Yaklaşım İçin Bir Çerçeve Denemesi

Gamze Yücesan Özdemir
Sınıf Çalışmaları: Akademik Alana Marksist Müdahale

Cenk Saraçoğlu
Toplumsal Hareket Teorilerinde Anaakımı Aşmak:
Bütünlük ve Antagonizma

Can Soyer
Marksizme "Marksist Müdahaleler"

Emre Yalçın
İki Savaş Arası Sovyet Avangardı, Tiyatro ve Meyerhold

Mesut Yıldız
Anaakım Ekolojiye Marksist Müdahale:
Bir Tarımcının Doğa-Değer Tartışmalarına Bakışı

“Devrimci Komünist Özne işçi sınıfı davasına, sosyalizme ve örgütlü mücadeleye bağlı; toplumsal mücadeleler içerisinde öncü; iktidarı hedefleyen ve siyaseten cesur; dar örgütsel çıkarlarını emekçi sınıfların ve memleketin çıkarlarının önüne koymayan; direngen ve sermaye düzeniyle uzlaşmaz devrimci kadroların ellerinde yükselecektir.”

TKP MK Tezleri (Haziran 2017)

